

ہو رہے تھے کہ اہل خزنیاں دے

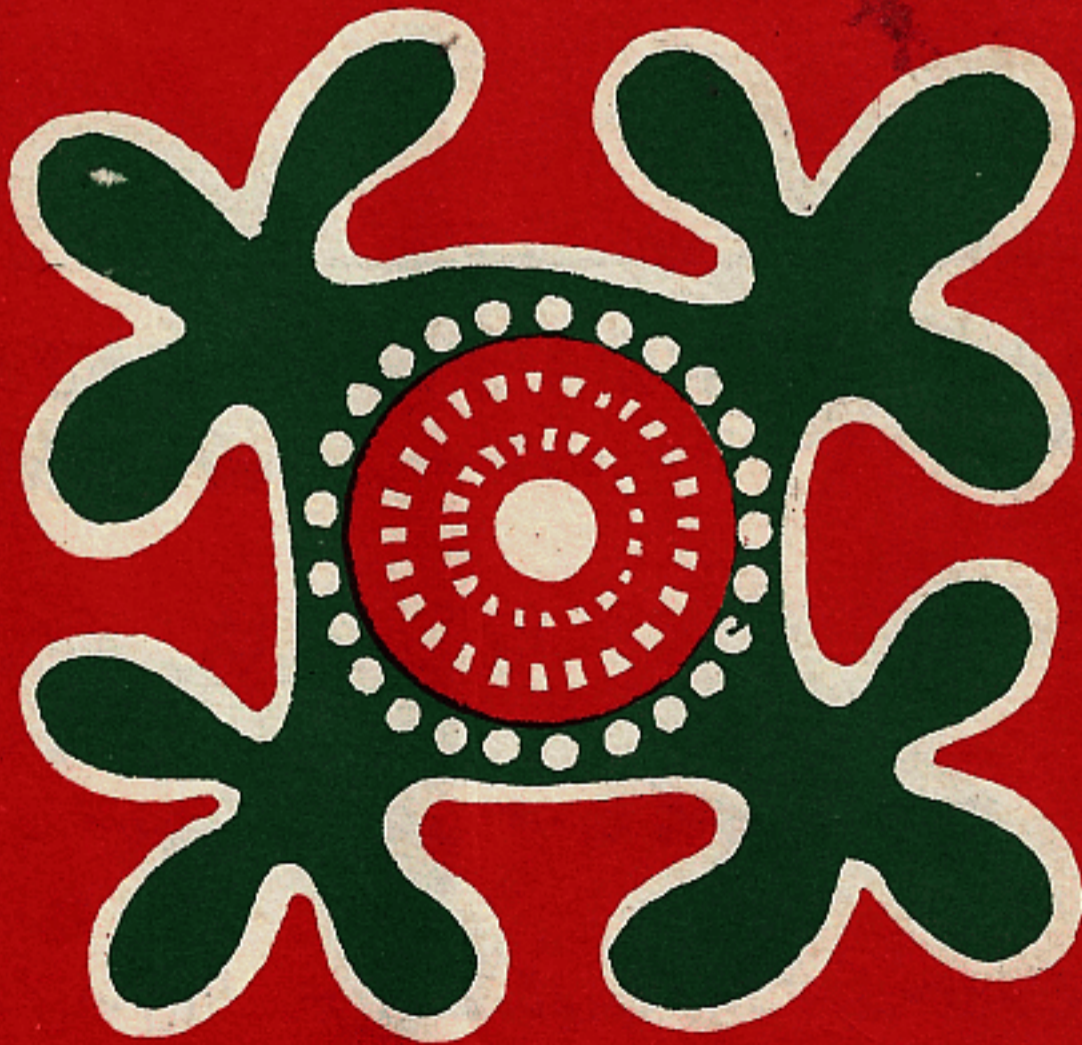
ہک فقرہ ہی رب کے رہن ثابت

فروری، مارچ 1992ء

مہینہ وار

ماہنامہ بوکی

لہور

سچل سرمست گھوڑے اُتے اسوار خیرپوروں درازا شریف پئے
 جانڈے سن۔ راہ وچ اک راہک وانڈ کی لیجاندا ملیا۔ اوہدا ناں پُچھیا۔
 اوہنے اپنا ناں محبوب دسیا۔ پُچھیا رکھوں آوٹا پیا ایس۔ کہن لگا مستی
 توں۔ کتھے جاٹا ای۔ بولیا محبوب دے۔ ایسہ سُشدیاں سچل سائیں
 مست ہو گئے۔ راہک نوں گھوڑے اُتے بٹھایا۔ آپ اوہدا وانڈ رکھن
 لگ پئے۔ سارا راہ ہونٹھاں اُتے ایسو گل رہی:

”واہ سبحان اللہ محبوب مستی توں محبت دے پندھ پیا ہو یا اے“

ماں بولی لئی چندہ یاں دان گھلایاں منی آرڈر، چیک یاں ڈرافٹ ”مہینہ وار ماں بولی لہور“
 دے ناں ای ہونے چاہیدے نیں۔ (ادارہ)

پاکستان وچ:

اک پرچہ ۱۰ روپیئے، ورھے دا چندہ ۲۰ روپیئے، چھماہی چندہ ۶۰ روپیئے

پردیس وچ:

ورھے لئی (ہوائی ڈاک راہیں) یو کے تے یورپ ۲۰ پاؤنڈ، امریکہ ۳۰ ڈالر، کینیڈا ۵۰ ڈالر،

ایشیا ۵۰۰ روپیئے

مہینہ وار مالِ بولی لہور

ایڈیٹر مقصود شاقب

بیڑ (جلت) 4
پراگا 2,3
فروری، مارچ 1992ء

3	شاہ عظیم	اول حمد خدا اور دیکھیے
3	شاہ عظیم	دوئی نعت رسول مقبول والی
4		پہلی گل
6		نظمیں
		عرفان محمود، آصف محمود، رفاقت حسین ممتاز، زبیر احمد،
		علی ارشد میر، افضل احسن رندھاوا، شیخ ایاز، غلام حسین ساجد
		شارب، پیارا سنگھ صحرائی، برتھولٹ بریخت، شوکار بٹالوی
		نجم حسین سید
16	ایچ۔ اے۔ ایل کریگ	حضرت بلالؓ حبشی (15)
		کہانیاں
20	منیر سلج	بلدے دیوے
25	عرفان ملک	خوف دی طاقت
29	جسونت سنگھ وردی	وئی
37	اکبر لہوری	ت کریلے

منظور مرزا، ویر سپاہی، حسن ملک، امتیاز حسین امتیاز، ریاض سوجانوی،
بشیر احمد شاد، حکیم تائب رضوی، میاں احمد نول (جنتی)، وقاص بٹ،
کامران ندیم، روبینہ گوگی، شاہد جعفری،

مضمون

50	یوسف حسن	لوک گیت
57	عابد عمیق	اک گل چو ہر پٹیریاں دے گاؤن بارے
61	پروفیسر کشن سنگھ	ست تے روپ
		گل بات
63		اجیت کور نال کجھ گلاں
71	ڈاکٹر ونجارا بیدی	پنجابی لوک دھارا
		لڑی وار ناول
73	عشقم ساہنی	انھیرے (15)
		پھلو اڑی
77	کہانی	ہرن دی سیاٹپ
79		بھارتاں
81		بچیاں نوں سوچن دی جاچ سکھاون
85		کتاب جھات
93		چٹھی بھٹاں دی

منیر الدین خالد پبلشر نے کہانیاں پرٹرز گارڈی ٹرسٹ بلڈنگ لہور توں چھپوا کے
فلیٹ نمبر 2، علی آرکیڈ، 14- مون مارکیٹ، گلشن راوی، لہور توں ورتایا۔
کمپوزنگ: سلور لنک کمپوزنگ سنٹر رضیہ محل نمبر ۲ رائل پارک لہور فون 869887

اول حمد خدا اور دیکھیے

صفت اللہ پاک دی، جیہڑا خالق کُل خلق دا
 پنجتن پاک تھیں پایا نور، رکھ تھم زمین فلک دا
 جوڑا سین دا حسن، حسین، شاہ، متھے تارا قطب جھلک دا
 چا کوہایا یزید توں، لکھیا واہ، ملیا اے متک دا
 بے پرواہ بے قدیم توں ڈریے، نہیں دم و ساہ پلک دا
 شاہ عظیم جیہڑا اے مذہباں، دین ہر کوئی اپنا رکھدا

دوئی نعت رسول مقبولؐ والی

جو کجھ ظاہر جاناں، سو کجھ کراں بیان
 ہے امت نوں بہوں ماناں، نبی رسولؐ دا
 واہ ہوسی رب دا بھانٹا، جو لکھیا خاص وچ

پہلی گل

اج توں ٹھیک تن ورھے پہلوں ماں بولی دی پہلی روزانہ اخبار ججن چھپنی چالو ہوئی۔ ماں بولی دے ودھارے دے سرڑ توں اڈ گمہ پلے نہیں سی۔ آہریاں کامیاں دن رات اک کیتا، چند ماری تے اخبار لوکاں تیکر اپڑا دتی۔ لوکاں آپنی اخبار دا کھلے دیس سواگت کیتا تے ججن و یکھدیاں و یکھدیاں مٹک بھری ٹورے ٹرن لگ پئی۔ پر کجھ چر وچ ای اوہدی مٹک نوں ڈکو ڈولیاں آپھڑیا۔ کارن ایسہ سی بی نکی وڈی دونویں سرکاراں ای ایس لوک اخبار دی بانہ پھڑ نوں انکاری ہو گئیاں پنجاب دے وسیلیاں توں جو کجھ سرکاری خزانے وچ اپڑا اے دونواں سرکاراں نے اوہدے وچوں پنجاب دی لوک اخبار دا بندا حق دین توں نہ کر دتی۔ دوجے بنے پنجاب دے مال پانی نال بھرے سرکاری خزینیاں دا مٹونہ اوہڑ بولی دیاں اخباراں دے ڈھڈ بھرن لئی ہور وی کھلا کر دتا گیا۔

ایس توں اڈ پنجاب دے دھن وال میل دے اندر وی آپنی ماں بولی دا رتہ موہ نہ جا گیا تے اوڑک پاکستانی وسوں دے سو وچوں شھ جیساں دی ماں بولی دی اکو اک روزانہ اخبار ججن ٹھپ ہو گئی۔

ججن نے آپنی اکی مہینے لمی حیاتی وچ ماں بولی دی ڈھکھدی اگ نوں جیہڑے مچ دا روپ دتا۔ اوہدے سیک نے چھڑا پہلاں توں چھپدے ماں بولی دے مہینہ وار پرچیاں دا پالا ای نہیں مٹکایا سگوں نویں مہینہ وار تے تمہا ہی پرچیاں دی نیہ وی دھرتی اج ماں بولی دے رجنے وی پرچے پئے پھپھدے نیں اوہناں وچوں ججن دے دان کیتے نگھ نوں سہی کیتا جا سکدا اے۔

اتنتھے ہرکھ والی گل ایسہ اے بی ایسہ سارے پرچے (اک ادھے نوں چھڈ کے) آپو آپنی واہ نال ای نکلے تے لوکاں تیکر بھدے نیں رجستوں تیکر اشتہاراں، مشہوریاں دی گل اے انہاں وچوں کسے نوں وی سرکار ولوں کجھ نہیں ملدا۔ انہناں پرچیاں دے جوڑنہاراں تے ہور سو بھواناں، لکھیاں راں نوں ججن دا انت ساہنے رکھدیاں ایس اوکڑ بارے رل کے کجھ وچار کرنا چاہیدا اے تانجے ججن نال ورتی ہوئی مٹر مٹر کے نہ پئی ورتے۔ اسوں سرکار توں آپنا، آپنی ماں بولی دا حق منگنا اے

کوئی نہ ٹھیکھا نہیں لینی۔ ایس کر کے ماں بولی دے سمٹھاں آہریاں نوں چاہیدا اے جو
 اوہ سانجھا متہ پکا کے نکی وڈی سرکار اُتے بھار پاون ہی پنجاب توں ہوون والی کھٹی کمائی
 او بھڑ بولی دے ودھارے دی تھاں پنجاب دی ماں بولی لئی ورتن تے ماں بولی دے
 رسالیاں لئی دونویں سرکاراں اشتہاراں دا کوٹہ مستحق۔ اتھے اسیں امہ وی آکھنا
 چاہوندے ہاں ہی جے سرکار دا خیال اے پئی اشتہار نہ دتیاں پنجاب واسی آپنی بولی دا
 حق مسکن توں ولا جان گے تاں امہ اوہدا ۔ ٹھیکھا اے کیونجو جمن دے ٹھپ ہویاں
 ماں بولی دے پرچیاں دی گنتی ودھی ای اے گھٹی نہیں سو چالو پرچیاں وچوں کوئی راک
 وی بھریا تاں اوہدی تھانویں رب کیتا تے راک نہیں چار چار بھریاں کرو بنلاں پھٹ
 پینیاں نیں ایس کر کے سرکار نوں ماں بولی دے پرچیاں دا بڈا حق
 دینا چاہیدا اے۔

عرفان ملک

نظم

میری رات دے رکھتے
توں اک سُفنا

خبرے ہُن کدیں پھیر
نینڈر آوے کہ نہ

تے جے ایکلیں رات دے رکھتے

تیرا سُفنا کدیں پھیر رکھڑے

اوہنوں توڑ کے پلے بٹھ لاں

آون والیاں بے خوابیاں وچ

بھورا بھورا توڑ کے کھاواں

○○○

آصف محمود

مان

سے وار وچھوڑے بھوگے نیں

پر جرن دا ول میں

حالی رتیکن نہیں سکھیا

جو کجھ ہويا

میرے وسوں باہرا سی

مہینہ وار ماں بولی

پر ایس توں ڈر کے
آج توڑی میں
پیار کرن توں سنگیا نہیں
رہنا جیون اپنے وس اے
اوہدے جوگا
ایہو ای مان ہتھیرا اے

○○○

رفاقت حسین ممتاز

دو نظماں

1

مکدے پھر دے نیں پر چھانویں

بلدی ڈھپ دے اندر

اک گجھا طوفان جیہا اے

ڈو گجھی چپ دے اندر

2

چھڑ دی اے جد لام کتھائیں

ٹڈا اے جد قہر

ورھیاں بعد و سینڈے نیں مڑ

اُجڑے پجڑے شہر

○○○

فروری، مارچ 1992ء

6

وءوء بگانے

وءوء بگانے اسیں لے لے وے
سئیاں پیاں بگراتے کپے
اکھاں اُتے وے پُرانے کھوپے
نت نویاں رُتاں نوں ڈکے
بیرا سُفنے وچ نہیں آونڈا
اوبداناں لے لے وے
ءء اپنی موت ہے آپے مرنی
کیوں اوپرا جیون، جیون کریے

آ رانجھن لولاک وے رانجھن
آنڈھ گوانڈھ فرشتیاں وے گھر
میں اندر نپاک وے رانجھن
آ رانجھن لولاک وے رانجھن
کھا گئے عمر ایانے ساری
انگلاں چٹ گئے چاک وے رانجھن
آ رانجھن لولاک وے رانجھن
چھنڈ کے جسم گنگا توں پر تے
سید بن گئے ساک وے رانجھن
آ رانجھن لولاک وے رانجھن
پُرنیاں روز اُداسیاں زمیاں
گم گم جیے افلاک وے رانجھن
آ رانجھن لولاک وے رانجھن

افضل احسن رنءءاوا

علی ارشد میر

نظم

یا دایِ دِن
ءء اسیں رُے ساں
آپنی اپنی مٹی وے وچ بڑے ہوئے
اک ءوبے وے اتھرواں نال
ءھو کے ایسے سریر
تء پھیر مٹی دی اس مہک دی
جھلی ہوئی ہیری
کیءء ہرے چھے رہ گئی سی

نظم

ہار شگھار کیسے تیں باجھوں
صمٹ پوے پوشاک وے رانجھن
آ رانجھن لولاک وے رانجھن
نہ رنج تحت ہزارا نکیا
نہ کھیڑے دی جھاک وے رانجھن
آ رانجھن لولاک وے رانجھن
”عرش منور بانگاں ملیاں“
کئب گئی تھر تھر خاک وے رانجھن

جد اسیں ٹرے ساں

اکھاں دے وچ رنگاں دے دریا وگدے
سن

سر وچ چوہرا نشہ سی

(آپنے ہون دا، آپنی مٹی دا تے آپنے پیار
دا)

نالے نویاں سیراں دا، ان دیکھے

نیز یوں جا کے ویکھن دا)

بدلاں اُتے پب رکھ رکھ کے ٹردے ساں

ٹٹ مروی سی وا، جد ساڈے

سنگ ٹردی سی

انج لگدا سی ایس زمین توں اسماناں تک

اک پلانگھ ہے

تیرا ہتھ سی سورج اُتے

(سورج سُر دا، بلدا، کھولدا)

کیٹریاں اگاں دا بنیا اے سورج؟

نیزے ہویاں ساڑ سواہ کر دیندا ہے

دور رہو، بھاویں

لکھ ہزاراں میلاں تے

لو حیاتی والی دیندا اُتے

ایہو سوچ اودن تیرے متھے دا، مکھ سی

دھرتی اُتے جمن والی، چنگرن والی ہر حیاتی

تیرے وچوں جمدی سی

تیری لو نال چنگردی سی

میرے ہتھ وچ جن سی

آپنے لک دے پچھے تیرے توں لکویا

پورا جن پر ٹھنڈا بچھیا ہویا

یاد ای؟

جد میں تلی دے اُتے رکھے جن نوں

تیرے ساہنے کرا،

ایہہ جگ پیندا — لٹ لٹ کرا

ہتھ میں لک پچھے جاں لے جاندا،

تیتھوں اوہلے

ایہہ بچھ جاندا

یاد ای؟

'ایہہ جن میں خود، آپنی ہتھیں

تیری اکھ وچ پایا سی

مینوں اے وی یاد ہے کسراں

چمکی سی اوہ اکھ

وڈا تارا تیرے نک دے لونگ چ جگدا سی

تارے تیری کنیں بندھے

تارے تیرے پیردی جھانجر

تارے تیرے ہتھ دا گجرا

تارے تیرے گل دا اک ست لڑیا

ہار بنے سن

یاد ای کسراں، کئے تارے پھڑ پھڑ کے، میں

تیرے وال وال پرتے سن

کئے تارے تیرا توں وارے سن

سارے تارے ٹمک گئے سن

یاد ای؟

ہتھ وچ ہتھ پا کے اسان

بکنج کچھے اسمان

کھیاں بکنج زمیناں

کنے سورج پکڑ کے بالے

کنے سورج پھڑ پھڑ کے 'تیرے

انگ انگ نوں گئے دتے

تارے — تاریاں دی کیر

وٹک سی اوتھے؟

کتھے ساں اسیں؟

چتھوں و یکھیاں

کاینات

اک نکا چنا نقطہ دسدی

صدیاں پلاں دے پرچھانویں 'تے

عمران اکھ جھمکن دا جھولا۔

وقت دے وگدے کھوہ ویاں سٹڈاں

اکوتھاں تے کھڑیاں سن

ماہل سی سٹ گئی لگدی۔

وقت کھڑا سی

یاں پھیر ہے ای نہیں سی۔

فروری 'مارچ 1992ء

یاد ای؟

گھرے سناٹے وچ دسدا ہویا اوہ پل '

جد توں

میری جھمی دے وچ جکڑی ہوئی نے

آپنیاں اکھاں نال ' میریاں اکھاں دے وچ

آپنے آپ نوں و یکھیا سی

تیریاں اکھاں تیرے آپنے ہی

لشکارے جھل نہ سکیاں۔

یاد ای؟

توں پھیر ہی سیں ' تے

آکھیا سئی :

اینا حسن کتے دی کوئی کوجھ نہیں دسدا

کیہدھرے دی کوئی اونا پن

نہیں نظریں آوندا

اندر باہر نہ کوئی تھوڑ ہے نہ کوئی لوڑ ہے

نہ کوئی ڈر ' نہ خوف

چل ! پچھان نہ مڑ چلیے۔

چل ! پچھان نہ مڑ چلیے۔

آپنی آپنی مٹی دی چل حاضری بھریے۔

ہٹھ ایسہ گئے سورج ' چن ' ستاریاں دے

چند لُنڈی پچی چنگی۔

سناٹے دی جنت نالوں

آوازاں دا دوزخ چنگا۔

بدلاں اُتے پب رکھ رکھ کے ٹرنا کاہنوں
آپنیاں آپنیاں دُھوڑ اڈاوندیاں راہواں
اُتے ٹھیڈے کھانڈے، رہیے
اسیں منوکھ ہاں۔۔۔ اپنا اپنا سبق
دہرائیے:

م منوکھ تے م توں مٹی

م توں ہی منوکھتا

اپنا سبق پکائیے۔

چل پچھاننہ مڑ چلیے، اوتھے

میں۔۔۔ میں جھاں گی کوجھ تے

سوہن دے سُننے ویکھاں گی۔

توں۔۔۔ توں اوتا پن پالیں

پورے پن دے سُننے ویکھیں۔

پرت پئے ساں، اسیں

پچھاننہ نوں پرت پئے ساں

پیراں ہیشماں

دقت دی کھلی انج کمانی

جا ڈراڈے ڈگے وکھو وکھ اسیں۔

اوبدی میری وِتھ

بہتی نہیں تے، پنج ہزار میل تے ہے سی۔

ہن اوہ

خوف تے ڈر وچ وسدی

کوجھ ہی جھدی ہے تے

سوہن دے سُننے وی ہندی ہے۔

میں ہن

لوڑاں تھوڑاں دے وچ

اُونے پن نوں پالنا ہاں۔۔۔ پر

پورے پن دے سُننے وی میں وی ہندا نہیں

شیخ ایاز

التھا: امتیاز حسین امتیاز

سندھ توں دو نظماں

1

اج وت میں دھرتی نوں

آپنے اندر وکھدا ہاں

دھرتی جیہڑی میری رت وچ

گردش کریندی پئی اے

تے اس سورج دے چوگرد پھر رہی اے
جیہڑا میرے اندر اے
جیہڑا میسٹوں باہر نہیں اے

2

جھکھے دا مونہہ
نکر دے گرانہہ نوں
معنے بخش دیندا اے

غلام حسین ساجد

وائی

سبھ نوں تانگھ ہلارا دیویں
کیوں نہ بولیں سچ ڈھولنا؟
کیوں نہ بولیں سچ؟

باہر سوں پُڑے دی ساول
اندر چمدا سچ ڈھولنا
اندر چمدا سچ؟

ساہ لیاں دی میلا ہووے
کوٹھا چوئے گچ ڈھولنا
کوٹھا چوئے گچ؟

فروری، مارچ 1992ء

اکلیاں کھیڈ دھمانہ ویڑھے
گلیاں اندر سچ ڈھولنا
گلیاں اندر سچ؟

ساڈے قول قرار سچے
لوکاں بھانے کچ ڈھولنا
لوکاں بھانے کچ؟

لو دی واہر چڑھے وچ ناڑاں
رت دے واروں سچ ڈھولنا
رت دے واروں سچ؟
لوں لوں تانگھ تیری وچ جاگے
لوں لوں اندر سچ ڈھولنا
لوں لوں اندر سچ؟

شارب

کافی

جیوں دل کری سنبھال
جبن اسان تیں تے چھوڑی
عرشوں ماری چھال
جبن اسان تیں تے چھوڑی
اوڑ دھوانکھے انگ بریتے
بدلاں والیاں چت نہ چیتے

مہینہ وار ماں بولی

دریا دی تریسہ کون بجھاوے

ایہناں اکھیاں تھیں جگ لنگھے

دل دی گھائی وقت دا دریا

چھلاں چھلاں

قافلے اماناں دے لئے

تے ان لئے

روح دا تھل پئے پار کر بندے

اس تھل وچ تاں لکھاں پیڑاں

اس تھل وچ گونجن لکھ واجاں

اس تھل وچ قداماں دی آہٹ

اک دھروا سا۔

تھل دی تریسہ تاں

وقت دا دریا پیا بجھاوے

وقت دی بکل وچ پرویہندے

دریا دی تریسہ کون بجھاوے

بجن اساں تیں تے چھوڑی

نہ اساں سلھے نہ اساں سکرے

نہ اساں ملے تے نہ اساں وچھڑے

نہ کائی ہجر وصال

بجن اساں تیں تے چھوڑی

غرضی دا کم عرضو عرضی

اگے الغرضی دی مرضی

جداں وی کرے نہال

بجن اساں تیں تے چھوڑی

کیسہ جاناں میں کیسہ تیرے من

دل رکھیا دوئی دی ولگن

کدے ٹرسیں نال

بجن اساں تیں تے چھوڑی

سکدے اتھرو کج نیہراں

دتی رکھ ہڈ رچویاں پیڑاں

لگیاں دی لج پال

بجن اساں تیں تے چھوڑی

جیوں دل کری سنبھال

ہورکتے دی رپورٹ

جدوں میں سچ اُسرے شہراں وچ وڑیا
 ڈھیر سارے میرے نال آئے
 پر جدوں میں سچ اُسرے
 شہراں وچوں نکلیا
 کوئی وی میرے نال نہ نکلیا
 لڑائی دے دن میں لڑن لئی
 باہر آیا
 سویر توں شام تا میں کھلوتا رہیا
 اُنج میرے نال تاں کوئی نہ کھلوتا
 پر ڈھیر سارے کندھاں اُتوں
 ہسٹیاں یاں روندیاں مینوں
 تگدے رہے

میں سوچیا، اوہناں نوں
 اوس دن دا چیتا بھُل گیا
 جیہڑا اوہناں متھیا سی
 یاں اوہناں کوئی ہور دن
 رکھ لیا اے

شامیں میں اوہناں نوں بھالیا
 تے اوہناں نوں کندھاں اُتے
 بیٹھے کھانڈیاں ویکھیا

تے اوہ جو پئے کھاندے سن،
 اوہ پتھر سن

مینوں جاپیا، جو اوہناں ویلے سرای
 نویں قسم دا اُن کھاوَن، سکھ لیا اے

مینوں اوہناں دیاں اکھاں توں

سسی ہویا

جیویں اِنج دینے مین دشمن نال

نہیں پیا لڑا ساں

تے اینویں ای اوس تھاویں گولیاں

آڈگیاں سن

جتھے میں کھلوتا ہویا ساں

پھیرا سیں، دشمن تے ججن سارے

شراب چاڑھن تے تماکو چھکن

رُگئے

تے اوہ پوری رات مینوں ایہو

دسدے رہے

جو اوہناں دا دل میرے ولوں

میلا نہیں سی

تے میرا قیاس ٹھیک سی جو

اوہناں نوں میرا اک لفظ وی

نہیں سی دکھیا

کیوں جو اوہ میرا اک لفظ وی

نہیں سن سمجھے

اوہناں نوں اینویں جاپیا سی

میں ہی کرن و ہونا ایس دا
 بائل ہاں
 ایس دے انگلیں میری اگن
 سموئی ہے
 ایس وچ میرے سورج دی
 خوشبوئی ہے

سکھر دوپہرے جس دی
 چوری ہوئی ہے
 پر ایس چوری وچ تیرا
 کجھ وی دوش نہیں
 سورج دی ہرگیک وچ
 چوری ہوئی ہے

روندی روندی سورج نوں
 ہرگیک اندر
 کوئی نہ کوئی سدا دوپہری
 موئی ہے
 میں رز لوا، رشم وچھٹنا
 عرض کراں
 میں اک باپ ادھری تیرے
 دواہ کھڑاں
 آہتھیں اک سورج تیرے
 سیس دھراں
 آج اپنی ڈھپ لئی
 تیرے پیر پھڑاں

کہ میں اوہناں کولوں کوئی
 شے چاہوندا ساں
 جیہڑی اوہناں دی آپنی سی
 : متھی ہوئی تے ہمیش لئی پوتر

میں مسکایا
 مینوں اجیسی کسے شے دی لوڑ نہیں
 میں اوہناں نوں تسلی کرائی

شوکار پٹالوی

عرضوئی

توں جو سورج چوری کیتا
 میرا سی
 توں جس گھر وچ خیرا کیتا
 میرا سی
 ایہہ جو ڈھپ تیرے گھر لےسے،
 میری ہے
 ایس وچ میرے غم دی مہک
 بتھیری ہے
 ایہہ ڈھپ کل سی میری،
 آج وی میری ہے
 مہینہ وار ماں بولی

میرے گھرتاں جنم دوس توں
نیرا سی

عجم حسین سید
انگلش ڈپارٹمنٹ

شہروں باہر پوائے لنڈے
اندر شہر دے آوندے گئے
اوہو مال اتجاری پیکٹ
چڑھے سیال منگاوندے گئے
وین کے بیسٹاں ایلیٹ بیکٹ
وچ وچ بے ملومیاں گھیاں
رتہ کوڈھلیاں رتہ کو پھیاں
فٹ کرا کے پاوندے گئے
تک تک شیشے منڈے کڑیاں
بڈھے ہو ہو جانڈے گئے

آپنی بولی دی لوڑتے اُہدا ودھارا، اک لکھیار لئی اوسے طرحاں ضروری اے،
جیویں اک پھل دا ٹاہنی نال لگے رہنا۔ کیونجو اوسنے اپنی ہوند لئی، اوس ٹاہنی توں
خوراک لینی اے، جیہدی جڑھ دھرتی وچ اے۔

امرتا پریتم

میں گلکھائی دیمہ،
توں مینوں بخش دوں
دھپاں ساہویں مڑنہ

میرا نام لوں
جے کوئی کرن کدے کجھ پچھے
چُپ رہویں

جاں مینوں کالا سورج
کہہ کے نال دوں

ایہہ اک دھپ دے
بابل دی عرضوئی ہے
میری دھپ میرے لئی
اج توں موئی ہے

نئے سورج تیری
اج توں ہوئی ہے
دھپ جیہدے گھرے
بابل سوئی ہے

توں جو سورج چوری کیتا
تیرا سی

حضرت بلال حبشیؓ (15)

(لڑی جوڑن لئی پچھلے پراگے ویکھو)

مکہ وایاں دے ظلم تے حبشہ نوں ٹورا

مڈھا ہو گیاں تے موت دے کنڈھے اُپڑیا کھلا ہاں۔ پر ظلم اُتے اج وی میری
رت کلکن لگ پینڈی اے۔ میں ظلم نوں بریر آکھدا ہاں۔ میں بہوں ظلم بھوگیا اے
ایس لئی سمٹاں توں چوکھا میں ای ایہدا بُرا منگ سکدا ہاں۔ پک نال رب اوس
بڈے دے ہاڑے ای سُندا اے جیہنوں اپنے ہاڑیاں دے معنیاں دی سار ہووے۔

رب اگے میری سیس اے بی ظالم نوں اوس وجود وچ آپنا آپ ویکھن جوگا
بٹاوے جیہنوں اوہ ڈھاوٹدا پیا ہوٹدا اے۔ اوہنوں چھڑی ایہو ای جھاکي تکا کیونجو اوہ
کے ہور جھاکي دا اہل نہیں۔ میں دعا کردا ہاں جو پھاپے لاون والے نوں آپی دھون
تے منصف نوں اوہدے انصاف توں نہ بچایا ونجے۔ ربا منصفاں ساہنٹے کھلوتے اڈیکن
ہاراں نوں اوہناں دا منصف بنا۔ کوئی وی منصف قانون نوں اپنے لئی پوتر نہ بنائے
کیونجو دھرتی دا قانون وی خدائی قانون وانگوں رب دے ہتھ دس ای ہوٹدا اے تے
جیہر کوئی ایہنوں ڈھاوٹدا اے اوہ رب دی رحمت توں انکاری ہوٹدا اے۔

ظالماں نوں خاکر آپٹیاں کیتیاں دو وار پاوٹیاں پین۔ میں دعا کردا ہاں اوہناں نوں
اُنجے مرنا چاہیدا اے جیویں اوہ ہورناں نوں مار دے نہیں۔

ایسہ اوس بلال دی دعا اے جیہر لاکھاتے جماندرو بانٹھا اے۔ جیہر ظلم اُتے
لعنت گھندا اے۔

اوہناں نے ساڈے اُتے ظلماں دی اخیر کردتی۔ کوئی دیہاڑا جیہا نہ لنگھدا جو اوہ
انسانی روح نوں نہ تڑفاندے۔ ایہنوں تیک جو پنیمبر دیاں اکھاں وی اتھرواں نال بھر
جانڈیاں پر حضور ایسہ ویکھدے جردے وی اپنے راہ توں نہ تھڑکے۔ رب دا بھانٹا
ای ایہو سی، پنیمبر دے پیر پتھراں وچ گڈے ہوون۔ مگروں آون والیاں لئی اوہناں

دے ایہو پیر پھل تے ہوا ہونڈے نیں۔

اسلام لئی سبھ توں پہلاں اک بی بی نے چنڈ واری۔ اوہناں نوں ابو جہل نے دکھی
وچ نیزہ ماریا۔ اوہناں دا ناں بی بی سمیہ سی اوہ عمار دے اماں جی سن۔ اوہناں دا
دوس؟ ہبل دی پوجا توں انکاری ہوون سی۔

چوکھیاں نوں تے سولیاں اُتے چاڑھ کے کورٹیاں نال ماریو نیں۔ اوہ موئے یاں
موت دے بوہے جا پڑے۔ پر سچی گل جے کھنناں نے ہار من لئی تے اسلام توں پھر
گئے پر مینوں کورٹیاں دے ڈنگ دی پوری سار اے ایس لئی میں گوشت پوست نوں
بخش دیناں۔ خبرے رب نہیں سی چاہونڈا جو اوہ آپنی وتوں باہلی اوکھت جرن ایس لئی
اوپنے اوہناں نوں پلٹ جان دی کھل دے دتی۔ رب آد توں رحم کرن والا اے۔ اوہ
آپنے بندیاں اُتے اینا بھار نہیں پاونڈا چنا اوہ سچک نہ سکے۔

حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نوں کجھ کرنا ای پٹا سی۔ اوہ سانوں اک راک
کر کے ماروے پئے سن۔ اوڑک حضور نے فیصلہ کیتا جیہناں مرٹیاں دی کٹڈ تے
کوئی نہیں اوہ دیس توں اچالا کر جان۔ جیہڑے بندے کٹڈ والے نیں جیہناں نال
وادھا کیتیاں کافراں نوں بھوہ آونڈا اے اوہ اُجے اتھے ای بکے رہن۔ میں اوس
ویلے حضرت ابو بکر کول ساں ایس لئی مینوں وی رہن دتا گیا۔

اک رات حضرت علیؑ دے وڈے بھرا حضرت جعفرؓ دس بندیاں تے بتاں زنانیاں
نال تھل دل نکل گئے۔ اوہناں جشہ پُجنا سی۔ جشہ، سمندر پار وسدا میرا دیس۔
جیہنوں میں کدیں نہیں سی ڈٹھا۔ جشہ اُتے اوس ویلے اک عسائی باتشاہ راج کروا
سی۔ پورے جگ وچ اوس باتشاہ دے انصاف دیاں دھماں سن۔ اسلام دے پہلے پناہ
گیریاں تھل وچ اوکھا راہ پھریا۔ اوہناں دے راہ وچ نہ کوئی کھوہ آونڈا سی تے نہ کوئی
دسوں۔ اوہناں دے سہراں اُتے مُردار دی اڈیک وچ اڈن والیاں گر جھاں دا پرچھاواں
پینڈا سی۔

وڈے شہراں دے مقابلے وچ نکیاں جائیں دیاں اکھاں چوکھیاں ترکھیاں ہونڈیاں
نیں۔ ابو جہل نوں پھیتی ای ساڈے لوکاں دے نس جان دی سوئہ لگ گئی۔ اوہنے
جھٹ گھوڑ اسواراں دا اک جتھا مسلماناں دا کھرا پن لئی ٹور دتا۔ گھوڑ اسواراں نے
کھرا بھ لیا تے پورا اک میل کھرے پچھے گئے پر رب سوہنے اوہناں دے ویکھن تے

گھوڑیاں دے سگھن دی طاقت و نجاوتی۔ حضرت جعفر طیار گھوڑیاں دیاں ٹاپاں تے
تلواراں و چالیوں سگھیں نکل گئے۔ جعفر تھل دی اکھاں انھیاں کر دین والی رشک تے
ریت دے رٹیاں دے لے کالے پرچھاویاں نوں ورتتا جانڈے سن تے ایسہ گن
اوہناں نوں رب دی ای دات سی۔

جدوں اسماں ابوسفیان دے گھوڑا سواراں نوں دکھیاں اکھاں نال مکے پر تریاں
و یکھیا تاں اسیں اچالے دے متے اُتے پکے ہو گئے۔ اسیں ہور لوکاں نوں وی کھلن
لگ پئے تے ساڈے وچوں تراسی جی قلم ساگر ٹپ کے حبشہ اُپر گئے۔

پر حبشہ وچ وی ساڈے لوکاں دی بچت نہیں سی۔ اتھے ابو سفیان دی واج
نیویں مٹھی تے چوکھی مارو ہو گئی۔ مینوں دیا نیں بی اوہدی گل سٹن لئی اگانہ نوں
نیوٹا پیندا اے۔ جے آپنی تھانویں بیٹھے رہیے تاں اوہدے لفظ پریرے ای کر دے جان
گے تے کجھ وی کئیں نہیں پوے گا۔ ایسہ اوہدی پت دا سوال سی۔ مکے نوں وارا
نہیں سی کھانڈا جو اوہدے تراسی دوسی نس کے گوانڈھی ملک وچ جا لکن۔ وپار لئی
ایسہ کسوئندی والی گل سی۔ جے اوہ ر۔ ترٹیاں سمنڈر وچ اوہناں نوں نہیں سن پھڑ
سکے تاں اوہ او تھوں تیکر اپرن گے جتھے اوہ لکے ہوئے سن بھادیں اوس باتشاہ دے
تخت اوہلے ای کیوں نہ ہون، جیہڑا یہودا دا شیر اکھوانڈا سی۔

عمرو بن العاص دی آگوائی وچ ڈھویاں، ترلیاں تے دید لحاظ دیاں چٹھیاں دے کے
اک جتھا یہودا دے شیرول گھلیو نیں۔ عمرو ہن مصر جت چکا اے پر اوہوں ایسہ ہولی
عمردا منڈا سی۔ ہر شے چیتے رکھن والا۔ رب دا شکر اے ہی ایسہ اینا چا تر سی جو
ایہدی اک وی توڑ نہ چڑھ سکی۔ نہیں تاں ایسہ تراسی جیاں نوں سنگلاں وچ کس
لینڈا تے اپنا روح دوزک وچ سٹ بیٹھا۔ میں آکھناں ہی رب نے عمرو بن العاص
نال مہر کیتی جو ایہدی اک نہ چلی۔

باتشاہ نے تراسی جیاں نوں آپنی کچھری وچ سدیا تے پچھیا ہی کیوں نہ اوہناں نوں
سنگلاں نال بنہ کے مکے موڑ ورتا جائے۔ جعفر دا حال سگواں دانیال و رگا سی جدوں اوہ
شیر دے گھرنے وچ سن۔ اوہناں دے مونہوں گل نہیں سی نکلی۔

عمرو کرودھ نال کھکیا ربی آیتاں نوں فولدا پیا سی۔ جعفر اُتے آکی ہوون دا دوس
پیا لاوٹدا سی۔ پیغمبر بارے دسا پیا سی جو اوہناں نے عرباں دے وسیبی و بہار نوں ڈھا

ڈھیری کرن دا ہیڑا چایا ہویا سی۔

بنا شک عمرو پتھر وانگلوں سی۔ پھیر وی اوہ مذہب بارے کجھ نہ کجھ جاندا سی۔
جھیدیاں تے واہوا ای کردا سی۔ اوہنے تھوڑے چر وچ ای ہسا ہسا کے سارے دربار
دے ڈھڈیں پیڑاں پاوتیاں۔ ایہو گل اوہدے برخلاف گئی۔

ہویا رنج بی جعفرؓ نے عیسیٰؑ بارے انجے گل چھوہی جیویں اسیں مسلمان گل
کردے ہاں۔ بی عیسیٰؑ حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم توں پہلاں آئے۔ پر اوہناں
دے من والیاں نے اوہناں نال اپنا کو پیار کیتا جو اوہناں دی نوجا کرن لگ پئے۔
جسہ دے لوک وی عیسیٰؑ نوں بہوں چاہوئندے سن۔ اوہناں دا نال آوندیاں ای عسائی
باتشاہ دیاں اکھاں وچ اتھرو آگئے۔ عمرو ایہناں اتھرواں نوں نہ سمجھ سکیا اوہنے آپنی
عباء ہلائی تے لتاں چوڑیاں کر کے کھلو گیا جیویں جلا د آپنے کھاڑے کول کھلوندا اے۔
میںوں جعفرؓ نے دسیا پھیر عمرو نے تقریر چھوہ دتی۔

دل مومن دا شیشہ ہووے
اک دوجے دے کارن
جیکر سان عشق دی دھر کے
خوب زنگال اتارن

_____ میاں محمد بخشؒ

”بلدے دیوے“

شام توں کجھ چر پہلاں میں اک پرانی کتاب دے ورقے اُٹھا پھلدا پیا ساں جد اوہدے وچوں نکلن والی اک مورت مینوں گزرے سے وچ لے گئی تے میرے قدم آپ مہارے ای ”بیری والے بابے“ ول اٹھن لگ پئے۔ کیوں جے حیاتی دی دُھپ توں میں جد وی گھبرایا ساں اوہناں دی بیری بیٹھ آ بیٹھا ساں تے اوہناں دی تھکی نے ہیشاں اک نواں حوصلہ تے امید دتی سی۔ بابے ہو ریں ہن آپ تے ایس دنیا وچ نہیں سن پر اوہناں دی بیری موجود سی جیہدے بیراں دی مٹھاس نے کئی واریں حیاتی دی کوڑ نوں گھٹ کیتا سی۔ میں بابے ہوراں دی قبر تے اپڑیا تے اوتھے اک بزرگ دیوا بالدا پیا سی۔ ایسہ بابا قمر دین سی جیہڑا بابا جی دا گوڑھا یارسی تے میں نکیاں ہوندیاں اوہنوں بیری والے بابے کول آوندیاں ویکھدا ساں۔ بیری والے بابے دی موت پچھوں میں تن چار واریں بابے قمر دین نوں اتھتے ویکھیا سی تے بیری والے بابے بارے کجھ گلاں پچھن دا چارا کیتا سی پر بابے قمر دین نے ہر واریں مینوں ایسہ آکھ کے ٹکا دتا سی ”پتر توں اے جے نکا ایں تینوں ایہناں گلاں دی سمجھ نہیں۔“ بابے قمر دین نوں آج پھیر ویکھ کے میرے ذہن وچ ”بیری والے بابے“ بارے سارے سوال مُڑدھوں جاگ پئے تے آج مینوں ایسہ وی یقین سی جے بابا قمر دین میرے نیاں سیاں ہون دا ہج وی نہیں لاسکے گا کیوں جے ہن تے میریاں پڑ پڑیاں تے وی چاندی پھکن لگ پئی سی۔

بیری والا بابا سائیں نور محمد دے دربار دا سی تے دربار دے کجے پاسے اک نکلے جیسے حجرے وچ رہندا سی۔ بابے دی عمر کوئی اسی ورھے ہووے گی اوہدا جڈ سک کے کرنگ بن گیا ہویا سی تے اوہ کب پاروں سدھا نہیں سی ہو سکدا۔ ہیشیاں ہویاں اوہدے گوڑے توں اچے ہونڈے سی تے ایسہ دسدے سی جے بابے دا قد واہوا لما سی۔ بابے دے چرے نوں سکھنی داڑھی دیاں پٹیاں والاں لکایا ہویا سی پر بابے دیاں

اکھاں وچ انتاں دا جلال سی تے اِنج جاچدا سی جے بابے دی جان ایہناں اکھاں وچ ہووے۔ بابے دیاں اکھاں وچ اکھاں پا کے دیکھنا اینا ای اوکھا سی جتا سورج ول دیکھنا۔ بابے دے حجرے دے ساہنے پیری دا اک رُکھ سی جیہدا کھلار اینا سی جے بابے دا حجرہ، سائیں نور محمد دے دربار دا کھبا پاسا تے پیری دے کھبے ہتھ دی رکی جیسی میت، ایہدیاں لغراں تے پرا بھلاں بیٹھ آئے ہوئے سن تے ایس پیری دی چھاں اپنی گوڑھی سی جے سورج ایہدے تھلے جھاتی نہیں سی مار سکدا۔ پیری دا ایہہ رُکھ بابے دی حیاتی دا مرکز جاچدا سی تے بابے نوں پیری نالوں یا پیری نوں بابے نالوں دکھ نہیں سی کیتا جا سکدا۔ بابا سرگھی ویلے اٹھ کے پیری، بیٹھ جھاڑو کردا، پھیرا ایہدے مُدھ پانی پاندا، حالاں ایڈے وڈے رُکھ نوں پانی دی کیہہ لوڑ ہوندی اے۔ ایس توں پچھوں بابا دربار دی جھاڑ پونج کردا سی تے پھیر حجرے دے ساہنے مچ بال کے بہہ جاندا سی جیہڑا سردیاں، گرمیاں وچ، سکھدا رہندا سی۔ بابے دے سچے پاسے اک گلیل پئی ہوندی سی جیہڑی پیری تے بہن والے کانواں تے لالیاں دی دشمن سی پر چڑیاں، طوطیاں تے دوجیاں پکھیاں نوں کچھ نہیں سی کہندی۔ بابے کول اک چنگیروی پئی ہوندی جیہدے وچ بیراں دی رُتے بیرتے اگے کچھے دربار تے آون والی شیرینی دی مٹھیائی، مٹھے، پھلیاں، پتا سے، ریوڑیاں، نغدیاں، مٹھے، لوٹے، مٹر، جلیبیاں، حلوہ، مٹھیاں روٹیاں تے چاول پئے ہوئے ایہہ ساریاں شینواں، لاگے دے پنڈ چک غوث دے، رکیاں، رکیاں باللاں دی امانت ہوندیاں جیہڑے بابے کول آوندے سن۔ ہور شیواں تے دکاناں تے وی لبھ جانڈیاں سی پر ایس پیری دے بیر اصل کھچ ہوندے سی جیہڑے بڑے ای مٹھے ہوندے تے بابے ہوراں دے ہتھوں ہور وی مٹھے لگدے۔

بابا چک غوث دا ای رہن والا سی پر ہن تے اوہ حجرہ تے پیری ای بابے دا پنڈ سگوں پوری دنیا سی۔ بابے دا پیو وی ایسے دربار دا مرید سی تے لوکیں کہندے سن جے بابا جیہڑی سائیں نور محمد دی دعا نال سی ایسے لئی اوہداناں پیر بخش رکھیا گیا سی، پر ہن تے ٹانواں ٹانواں بندہ ای بابے دا اصل نال جاندا سی سارے اوہنوں ”پیری والا بابا“ کہندے سی۔ لوکیں ایہہ وی آکھدے جے اوہنوں سائیں نور محمد نال انتاں دا پیار اے تے اوہنے اپنی حیاتی اوہناں دے نال کردتی ہوئی اے۔ سائیں ہوراں دی دعا نال اوہ آپے وی ہن ”پہنچیا ہویا“ درویش سی۔

اُنج تے ہر ویلے ای دربار تے رونق لگی رہندی پر بیراں دے موسم وچ ایسہ رونق ودھ جاندی تے چک غوث دے نکلے نکلے بال بابے ہوراں دوالے کٹھے ہوئے رہندے، کسے نوں پیری اُتے چڑھن وی اجازت نہیں سی۔ نیانے زمین تے ڈگن والے بیراں نوں کٹھا کر کے بابے ہوراں کول لیاؤندے تے اوہ بیراں نوں دھو کے اوہناں وچ ونڈ دیندے۔ میں وی ایہناں باللاں وچ شامل ساں تے پنجاں چھیاں ورھیاں توں لے کے پندراں ورھیاں تک بیراں دی ہر بہار ایسے پیری دے بیر کھاندیاں گزری سی۔ تے مینوں اوہ دن وی یاد نہیں جد اک کڑی ساڈے گھر پر وہنی آئی، مینوں پتہ نہیں کیوں اوہ بڑی ای چنگی لگی تے میرا دل کیتا جے اوہنوں میں کوئی ودھیا جیسی شے کھان لئی دیاں۔ میں اوسنوں اپنے نال ”پیری والے بابے“ کول لے گیا تے بابے ہوراں جیڑے ہائیں مائیں کسے نال گل نہیں کردے سن مینوں پچھیا ”او کاا ایسہ کڑی تیری کیہ لگدی اے“ مینوں سمجھ نہ آئی جے کیہ جواب دیاں تے پھیر میں کہیا ”بابا جی ایسہ..... ایسہ..... ایسہ مینوں چنگی لگدی اے“ بابا جی ساڈے دونوں دلوں تکیا تے آکھیا ”جاؤ ویکھو کوئی بیر ڈگیا ہویا اے؟“ بیراں دی رت اخیر تے سی پر سانوں ترے بیر بھ گئے تے اسیں اوہ بابے ہوراں کول لے گئے۔ اوہناں نے پہلوں اک بیر دھوتا تے اوہ اوس کڑی نوں دے دتا۔ دوجا دھوتا تے مینوں دے دتا۔ پھیر تجا بیر دھوتا تے کہیا ”ایسوں ادھا ادھا کھا لتو“ تے اسیں اوسنوں ادھا ادھا کھا لیا۔

دربار تے آون والے سارے مرید بابے ہوراں کول وی آؤندے تے آپنیاں آپنیاں آساں، امیدیں لئی دعا دی عرض کردے، پر بابے ہوریں کسے نال گل کتھ گھٹ ای کردے صرف بابے قمر دین نال اوہناں نوں کھل کے گلاں کردیاں ویکھیا سی۔ بابا قمر دین نال دے پنڈ چک مراد دا دہن والا سی تے کدے کیدھرے بابے ہوراں کول آؤندا سی اوہ چوکھا چر اوہناں کول بہہ کے گلاں کردا رہندا سی۔ اوہ پیری والے بابے کولوں کجھ ورھے نکا لگدا سی پر اوہناں نوں ”پیر بھکا“ کہہ کے بلاؤندا سی۔ اُنج لگدا سی جیویں دونوں اک دوجے دے پرانے یار ہوں۔

پھیر اک دن سویل ویلے پنڈ والیاں سنیا جے ”پیری والا بابا“ مر گیا اے۔ دربار دے خاص خاص مریداں نوں سدیا گیا تے بابے قمر دین نوں وی بندہ گھل کے بلایا گیا۔

اوبدھر بابے پیر بخش نوں، سائیں نور محمد دے دربار دی چوکھنڈی وچ دفنان لئی قبر بنان دیاں تیاریاں ہون لگ پیاں۔ پر جدوں بابا قمر دین آیا۔ اوہنے اوس تھاں قبر بنان توں ڈک دتا تے آکھیا ”بیری دے نال بے ہتھ قبر بناؤ۔“ لوکاں کہیا ”قمر وینا جھلاتے نیوں ہو گیا۔ بیری والے بابے توں ودھ ایس تھاں دا کیہڑا حقدار اے تے نالے زکھ دے ڈنڈھ جڑھاں وچ وی کدے کسے قبر بنائی اے۔“ پر بابے قمر دین نے اوہناں نوں ایسہ کہہ کے چپ کرا دتا جے ایسہ اوبدی نہیں سگوں آپ پیر بٹکے دی مرضی سی تے ایسہ ای اوبدی وصیت وی سی۔ اوہنے ایسہ وی آکھیا سی جے میری قبر تے چھت نہ پاتا۔“ بابا قمر دین، بیری والے بابے دا بڑا گُوڑھا یار سی ایس لئی کہے نے اوبدی گل تے شک نہ کیتا پھیر بیری والے بابے نوں بیری دے بیٹھ بچے پاسے جڑھاں وڈھ کے دفنا دتا گیا۔ اج بیری والے بابے دی قبر تے بیری چھت بنائی کھلی اے تے نیاں اج وی بابے دی قبر توں پیر چک کے کھاندے نیں پر ہن اوہ پیر دھوتے ہوئے نہیں ہوندے۔

بیری والے بابے نوں فوت ہویاں اج کوئی ست کو ورھے لنگھ گئے سن تے ایہناں ورھیاں وچ میریاں آساں تے سدھراں دے کئے ای پھل کھلا گئے سن۔ اج بابے قمر دین نوں ویکھ کے ”بیری والے بابے“ بارے سارے سوال میرے دماغ وچ جھل پان لگ پئے تے میں اکو ساہے بابے قمر دین نوں پچھ لیا جے بیری والے بابے نوں ایس بیری نال اپنی محبت کیوں سی تے اوہناں نے اپنی قبر دربار دی چوکھنڈی وچ کیوں نہیں سی بنوائی؟

بابے قمر دین نے اک ٹھنڈا ہوکا بھراتے کہن لگا:

”پتر ایسہ کوئی پنجاہ‘ سٹھ ورھے پرانی گل اے‘ تہاڈے پنڈ چک غوث دا اک درشنی گھبرو‘ سائیں نور محمد دے دربار تے سویلے تے شامیں حاضری دیندا سی۔ ساڈے پنڈ چک مراد دی اک کڑی وی ایس دربار تے جمعرات دی جمعرات دیوا بالن آوندی سی۔ اک دن دونواں دا ٹاکرا ہویا تے اکھاں چار ہو گیاں۔ پھیر اوہ کڑی جمعرات توں اڈ ستوار والے دیہاڑے وی آون لگ پئی تے ہولی ہولی دونواں نوں اک دوجے نال پیار ہو گیا۔ اک دن بہار دی مٹ وچ اوہ کڑی اک نکا جیہا بوٹا نال لے کے آئی تے

دونوں رل کے اوہ بوٹا گڈ دتا۔ پھیر جد اوہ گڑی مڑ کے پنڈ نوں جا رہی سی اوہنوں
 سب لڑیا تے اوہ تھاں تے ای مرگئی..... ایسہ کہندیاں ہویاں بابے قمر دین دی آواز
 ڈب گئی تے میں پچھیا:

”بابا جی میں تے ”بیری والے بابے“ بارے پچھیا سی تیس تے کوئی ہو ر ای کہانی
 سنا دتی اے“ میں سوچیا بابے قمر دین نے اج پھیر مینوں ٹرکا دتا اے۔
 بابے قمر دین نے اکھاں وچ موٹے موٹے ہنچو بھردیاں آکھیا:
 ”پتر بیری والا بابا ای اوہ گھرو سی جیسے یار دی نشانی“ بیری دے ایس رکھ دی سیوا
 کردیاں عمر لنگھا دتی سی۔“

میں بابے قمر دین ول ویکھیا تے اوہدیاں اکھاں دی مہاٹھ وچ بیٹھے ہنچو، بیری
 والے بابے دی قبر دے سرہانے بلدے دیویاں دے چانن نال موتیاں وانگوں رنکدے
 پئے سن۔ شام ڈونگھی ہوندی پئی سی۔
 بابا قمر دین اٹھ کے اپنے پنڈ ول ٹرپا۔
 تے بیری والے بابے دی قبر دے سرہانے بلدے دیوے ہن میریاں اکھاں وچ
 پئے بلدے سن۔

بہلیا شوہ اسان تھیں وکھ نہیں
 بن شوہ تھیں دو جا گکھ نہیں
 پرویکھن والی اکھ نہیں
 تاہیں جان جدائیاں سہندی اے
 مونہہ آئی بات نہ رہندی اے

اک چپ چان جیسی ہو گئی، جیہری آپنی ہوند دا احساس دوا رہی سی، کوئی سخت
شے، لکڑا ٹوٹا جیہر کسے نے اوہناں دوٹواں دے وجود دے وچکار منجی دی رہی وانگوں
ٹھوک دتا ہووے۔

کوئی وی اک اکھر مونہوں نہیں سی کڈھنا چاہ رہیا۔ رنج لگدا سی کہ مونہہ وچوں
نکلے ہر اکھر اپنے مطلب دی بے حرمتی کرے گا۔ اصل چ کجھ کہن دی تھاں وی
نہیں سی۔ جدوں بندہ نبھا رہیا ہووے تے بندے نے کجھ کہن تے سٹن والی باری
آپنے ہتھاں نال ڈھو دتی ہونڈی اے تے ایس باری دا ڈھونڈا تے کھولنا دوٹویں اونے
ای اوکھے کم میں چنے کہ سوکھے وی نہیں۔

”کیوں نبھا رہی ایس؟“ اوہنے اوہدے ول تھکدیاں دل وچ کہیا، پر آپنی واج توں
عی ڈر گیا ”کیہ مطلب تیرا.....؟“ اوہدے کولوں پچھ رہیا ایس کہ اپنے آپ
کولوں۔ ایس جملے وچوں راضی نامے دی بو آندی اے..... راضی نامے جیہڑے
زندگی دی سبھ توں وڈی حقیقت نہیں۔ پر اتھے بیٹھے ایسہ دو بندے ایس گل دا اقرار
کیوں نہیں کر لیتدے، راضی نامے تے انگوٹھا لان توں بعد مکرن دے نویں نویں
منصوبے کیوں سوچدے رہندے نہیں۔“ اوئے مکرو گے کیہدے کولوں۔“

”آپنے آپ کولوں۔“ راضی نامے دھوکھے بازی دی گتی مثال نہیں۔“ پر
ایس گل تے وی سوچیا جا سکدا اے کہ اپنے آپ نوں دتے جان والے دھوکھے نوں
دھوکھ سمجھنا چاہیدا اے یاں کجھ ہور۔ تے بے کجھ ہور تے کیہ۔“

”تیری بھین دا فلاٹا“ اوہ جھنجھلا کے اچی ساری بول پیا۔

”کیہ کہیا ای۔“ کڑی چونک کے بولی

اُبھڑا ہے مونہہ وچوں نکلے اکھراں نے منجی دی ہیں نوں تھوڑا جیہا ہلا دتا۔
اوہدے پورے وجود وچ بدمزگی جیسی پھیل گئی اوہ اوہدے نال کوئی گل نہیں سی کرنا چاہ
رہیا پر اوہ چاہوندا سی کہ اوہ او تھوں جاوے وی نہ۔ تے اوس دے کھن توں وی لگ
رہیا سی کہ جیویں اوہنے وی بڑی مجبوری دی حالت وچ ای پچھیا ہووے۔ ”کیہ کہیا
ای؟“

اج اوہ ڈھائی مہیناں بعد ملے کیوں۔ اپنے اپنے خوف نال لے کے کافی
دیاں واہیات حد تیک نکیاں نکیاں پالیاں نوں اکو ساہ وچ مکان توں بعد اوتھے ایس

طرحاں آپنا آپ ڈھلا چھڈ کے کُریاں تے ڈھیر نہیں جیویں کسے چرکار لئی ماڈلنگ کر رہے ہوں۔۔۔ آپنے آپنے خوف۔۔۔ خوف۔۔۔ اندر دا خوف۔۔۔ باہر دا خوف۔۔۔ وغیرہ وغیرہ وغیرہ۔

اوبدا خوف + میرا خوف = خوف

خوف دے الجبرے نال زندگی دا سوال کڈھن دی کوشش
خوف x راضی نامہ = لایعنیت

”پر جدوں اک خوف دوجے خوف نال مل کے مربع بناندا اے تے کیہ اوبدی شکل، عقل، روح تے مطلب وچ کوئی فرق پے جاندا اے۔۔۔“

”آہو۔۔۔ آہو۔۔۔ اوبدے وچ بو پے جاندی اے۔۔۔ بو۔۔۔ اوہ بو جیہڑی اوس گتے وچوں آندی اے جیہنوں دھتورا کھاہدیاں ۱۳ گھنٹے لنگھ گئے ہوں۔۔۔“
”سراندھ“

اوبدیں آپنیاں لتاں دی پوزیشن بدلی میز تے واج کڈھیاں بغیر طبلہ وجایا۔ اوہ نہو پالش لائڈی لائڈی اٹھ کے کافی دیاں پیالیاں پھیر بھر لیاں۔۔۔ ایس واری دی سڑاپ نال کافی مکاندیاں اوبدوں تھوڑا جیہا مزا وی آیا۔ تے اوہنے اپنی سڑاپ توں بعد پھیر نہو پالش پھڑ لئی۔

اوہ اوبدوں کوئی بوہت چنگی نہیں سی لگدی تے اوہ اوبدے نال کسے فضول بکواس وچ وی نہیں سی پینا چاہوندا۔۔۔ بس اوہ ایتھوں جاوے نہ۔ ایس کر کے نہیں کہ اوہ اپنی ٹھوڈی تے ہتھ ٹکا کے اوبدوں نہو پالش لائڈیاں ویکھدا رہنا چاہوندا سی۔۔۔ سگوں اوہ تے بڑی خوشی نال منہ دوجے پاسے کر کے رسگرٹ پیندا رہندا یاں آفتون بلادت وچ تپس ایکسٹرا دے نتیجے ای ویکھدا رہندا۔ اوہ اتلختے ہووے تے نہ تے نہ وی ہووے۔۔۔ اوہ۔۔۔ اوہ۔۔۔ ایس توں بعد اوبدے اندر وی خاموشی دا اک لما وقفہ پے گیا۔

اوبدے زندگی کھیڈو۔ زندگی گزارنا تے زندگی کھیڈنا کنناں فرق اے۔ اوبدے زندگی کھیڈو۔ پر جیہڑے انگوٹھے لاکے مکر رہے ہوں اوہ کیہ کھیڈن گے نالے زندگی سرکاری گواہ وانگوں تے نہیں گزارا جا سکدی۔ جو مرضی اکھوا لو۔۔۔ پھیر مکر جاؤ۔۔۔ پھیر اکھوا لو۔۔۔ پھیر مکر جاؤ۔۔۔

کہ خبرے گزاری جا سکدی اے؟

اویں تون متدا کیوں نہیں کہ تون گزار رہیا ایں۔ دیہاڑی چچ پچاسی ہزار
جھوٹھیاں گواہیاں دین تون بعد جدوں آپنے اندر دی عدالت تون آواز پیندی اے تے
مکر جانا ایں۔

”نہیں سرکار! مینوں تے پتہ ای نہیں میں تے سنیا ای نہیں“ میں تے ویکھیا
ای نہیں۔ میں تے بھولا، معصوم، جھلا، کانا، بولا، گوٹکا، ٹولا، لنگڑا آں۔
”کیوں نبھا رہی ایں؟“ ایہہ سوال پچھا کیوں نہیں چھڈ رہیا تے جواب وی نہیں
سننا چاہوندا۔ اصل وچ ایس سوال دا جواب ایہدے آپنے وچ ای اے یاں
کیہدھرے وی نہیں۔

نہو پالش تون بعد اوہنے سگریٹ لا لیا تے پچھیا ”تون پچھیا سی میں کیوں نبھا رہی
آں؟“ اوہنوں انج لگا جیویں بم دا گولا و جا ہووے۔

نہیں۔۔۔۔۔ نہیں۔۔۔۔۔ نہیں۔۔۔۔۔ میں نہیں پچھنا چاہوندا تے تون وی
نہ میرے کولوں پچھیں۔ جیہڑا نبھاندا اے اوہ کہن تے سنن والی پاری ڈھو دیندا
اے۔۔۔ تے اوہدا کھولنا اونا ای اوکھا اے جتنا کہ سوکھا، پر جدوں اوہ کھل جائے تے
تہانوں اوس کمرے وچ پرائیاں شرطیاں تے رہن دا کوئی حق نہیں رہندا، اوہناں چار
کندھاں نوں چھڈنا پیندا اے۔ اوس کھلی باری تون باہر چھال مارنی پیندی اے۔ ہوا
وچ، خلا وچ۔ دہلیز پھڑکے، راتاں دیاں نکراں تے پیر نکا کے، پوراں نال ودھاواں دا
سہارا لے کے نکلن کھیڈ وچ نہیں ہیگا۔۔۔۔۔ پھیر بس چھال۔۔۔۔۔ جیویں شبرات دا انار
پاٹدا ہووے۔ باری کھولنا راضی نامے دے ٹوٹے کرنے نیں، راضی نامے تے انگوٹھے
دا نشان، اندر لے خوف دے کوہ قافی جن لئی اوہ طوطا اے جیہدے وچ اوہدی جان
اے۔ اوہدے دل نہ نکلیں نہیں تاں نہ خوف x راضی نامہ = لا۔ معینت دا جن چیکاں
ماردا ہويا آ جائے گا۔۔۔۔۔ آدم بو۔۔۔۔۔ آدم بو۔۔۔۔۔ آدم بو۔۔۔۔۔

۱۔ پرانے شاک ہوام دی اک گلی ۲۔ پرچی شاک ہام دا اک محلہ ۳۔ سویڈن دا اک شام دا اخبار
۴۔ فٹ بال میچاں تے لگیاں شرطیاں دے نتیجے۔

لوئی

لوئی بارے زرا سُنیا ای سی، اوہدے درشن نہیں سن کیتے۔ پھیر جدوں درشن کیتے
تاں ایس طرحاں کہ مڑکے دسرے ای نہ!

میری مٹر کڑی پر تیسھا چال ڈھال توں تاں دلی والی ای پر تیت ہوندى سی پر
جدوں اوہ راجستھانی لہجے وچ ہندی بولدی (جس وچ پنجابی دی مڑک وی سی!) تاں
میںوں وشواس ہو جانا کہ اوہ مارو تھل وچوں پُھشیا ہویا سوما ای اے۔

پر تیسھا کوتا لکھدی سی تے کئی وار بوہت ودھیا وی لکھ لیندی سی۔ پر میںوں
تکلیف ایس گل دی سی کہ اوہ اپنے گھرتے اپنی دھرتی بارے نہیں، سگوں دلی دی
مڑک مڑک بھری زندگی بارے لکھ کے ای خوش سی۔

”پر تیسھا توں اپنے گھر بارے لکھ!“

”میری ماں بچپن وچ ای مرگئی سی تے میںوں کدی وی گھر نہیں بھیا۔“

”پھیر توں لوئی ندی بارے لکھ۔“

”لوئی؟“

”ہاں۔“

”تہانوں لوئی دا کیویں پتہ اے؟“

”میں اوہنوں نقشے وچ ویکھیا۔“

”میں اوہنوں سُنبیاں وچ ویکھدی آں۔“

”کیویں؟“

”ساڈا پنڈ لوئی دے نیڑے ای اے! بس جیویں کہ چاندنی چوک توں جمننا نیڑے

اے۔“

”پر توں میرے نال لوئی دی کدی گل ای نہیں کیتی۔“

”میںوں ڈر لگدا سی!“

”کیویں؟“

”ہن لوک اپنے پچھو کڑ دیاں گلاں نہیں کردے، اپنے دریاواں اپنے پریتاں بارے نہیں سوچدے۔“

تے اوہ اداس ہو گئی شاید اوس نوں آئی ماں چیتے آگئی ہووے۔

”ہن توں کدی پنڈ گئی تاں مینوں نال لے چلیں۔ میں لوئی نوں ملنا چاہوندا

ہاں!“

مینوں تاں سچا راجستان ای اک دریا دا روپ پریتیت ہوندا اے پر اوہ دریا پانی دا نہیں، سگوں ریت دا اے۔ رنگدی تے تھرکدی ریت، جو صدیاں توں لے کے اج تک دھرتی دی ہک اُپر اک ویران موسم وانگ پھیلی ہوئی اے۔

”پر اوہ پھیروی راجستان نوں تباہ نہیں کر سکی!“

”پتہ نہیں اسیں سوڈ کھرے سہ کے وی تباہ کیوں نہیں ہوندے!“ پر تیسھا دا من

کھارے پانی دے روپ چ اکھاں وچیں وگ ٹریا۔

”جیوں چ کیہ پیا ہو یائے؟“

پر تیسھا نے میرے نال وعدہ کیتا کہ اوہ مینوں لوئی کول ضرور لیجاوے گی۔

راجستان دے پچھی کھیترو چ جدوں اسیں لوئی دے پانیاں ول جاندے پئے

ساں، تاں ساڈے راہواں چ ریت دا طوفان جھلیا ہویا سی۔

”تساں پنجابیاں نے تاں کدی ایس طرحاں دا موسم تکیا وی نہیں ہووے گا؟“

”چیتا نہیں!“

”تہانوں تاں اہمہ وی احساس نہیں کہ سانوں پانی دی رکنی شدت نال لوڑا اے۔“

”ہن کیہ کہاں؟“

”کیہ راج نیٹے لوکاں دیاں لوڑاں خاطر وی سازشاں کردے رہن گے؟“

”ہاں۔“ میں کہیا، ”جدوں تک لوک ایہناں نوں نہیں سمجھن گے۔“

”ریتلے تے جھکھڑ جھوڑیاں والے کھیترو چ انسان لئی جیونا اوکھا ہو جاندا اے، پر

دریا کیوں جیوندے نیں؟“

”شاید ایہناں دی پچھلے جنماں وی کوئی تپیا ہووے گی۔ ہور کیہ کہئے؟“

بڑا چہ پہلاں میں اپنے دوست غفور نال روضہ شریف وچ حضرت خواجہ معین الدین (ہند کا پاتشاہ) دا عرس ویکھن لئی اجیر گیا ساں۔ مینوں تاں اوس ویلے ایس طرحاں محسوس ہویا سی جیویں اجیر دی دھرتی اُپر خوبصورت تے بہوں رنگے ہندے چمکدے چریاں دا رنگین دریا وگ رہیا اے۔ پر پر تیسھا دے پنڈ وچ تاں بڑی ویرانی سی۔

کہندے نیں کہ رن کچھ دے علاقے وچ کدی جل تھل ہوندا سی پر ہن تاں ایس ویکھدے ہاں کہ اوہدھروں جدوں وی طوفانی ہوا جھلدی اے تاں ورکھاویاں کٹیاں نہیں سگوں ریت دے کھلے ای نال لے کے آوندی اے۔ تے ایسہ کھیڈ صدیاں توں جاری اے۔

ریت دے طوفان نال جدوں پہاڑاں دے پہاڑ اُسر جاندے نیں تاں محسوس ہوندا اے ایس بھارت بھومی وچ نہیں، سگوں عرب دے ریتلے علاقے وچ رہندے پئے ہاں۔ عرباں نے تاں اپنی دھرتی دی قسمت بدل لئی اے پتہ نہیں سانوں کدوں ہوش آوے گی؟

”بندہ پانی باجھوں جیوں نہیں سکدا۔“ میری راجستھانی رتھر پر تیسھا نے کیا۔
”پر جدوں میلاں تک پانی ای نہ ملے؟“

”تدے ای پر تیسھا وِلی وچ رہندی اے؟“ میں اوہنوں چھیڑیا۔

”پر تیسھا ایہناں ریتلے جنگلاں وچ کیوں رہ سکدی اے؟“ اوہنے کیا تے مونہ دوسرے پاسے کر لیا۔ پتہ نہیں اوہ کس تے بچکر کدی پئی سی۔

اوس ویلے من وچ میں ایسہ گل ضرور سوچ رہیا ساں راجستھانی کٹیاں وی ساڈیاں کٹیاں وانگ ای وہماں خیالاں والیاں ہونڈیاں نیں۔

”ایس علاقے وچ جے کرکتے پانی ہے تاں اوہ بس لوئی وچ ای اے۔“

”تاں کیہ دھرتی تھلے وی پانی نہیں؟“

”ہے دے! پر کس وار سو ڈیڈھ سو میٹر توں وی تھلے، ہور تھلے ہوندا اے۔“

”تاں ایسہ گل؟“

”ہاں اوہنوں دھرتی اُپر لیاون لئی وی تاں لوہو پینہ اک کرنا پیندا اے۔“

”ساڈے پنجاب وچ تاں پانی دی کوئی گھاٹ نہیں۔“
 ”پھیر وادھو پانی سانوں کیوں نہیں دے دیندے؟“
 میں چُپ رہیا۔

”ہور نہیں تاں سانوں ای او تھے لے چلو!“
 اوہدی گل وچ تلخی سی پر کڑتن نہیں۔ میرے لئی تاں اصلوں نہیں۔
 میں اوہنوں پھیر لوئی کول لے آیا۔

پر تیسھانے مینوں دسیا کہ لوئی دا سوما اجمیر دے آنچل وچوں، انا ساگر چوں پھٹدا
 اے۔ تے جنم مگروں لوئی دا پانی دکھن پچھتم ول نول چل پیندا اے۔ ار اولی پریت دے
 پچھتم پاسے ول نول ایسہ جودھ پور، بار میرتے جالور ضلعیاں وچوں کھو جڑ دا ہویا تقریباً
 ۳۲ کلومیٹر تک چل کے ایس طرحاں لگدا اے جیویں ہنٹ گیا ہووے۔
 ”ایس دے پانی سمندر تک پُجھدے نیں کہ نہیں؟“
 ”پتہ نہیں۔“

”میرا خیال ہے کہ پُجھدے نیں!“
 ”ہو سکدائے!“
 ”میں ٹھیک کہندا ہاں!“
 ”میں متدی ہاں!“

آپنے سروت کول لوئی دا گھیر گھٹو گھٹ ۳۰ کلومیٹر تک پھیلیا ہویا اے، پر تلور
 روڈ تک، ایس دا ہور وستھار ہوندا جاندا ہے۔
 پہلاں لوک ایس نول ساگر متی کہندے نیں، پھیر گوینڈ گڑھ توں اگے ودھ کے
 جدوں سرسوتی تاں دی ندی وی ایس وچ شامل ہو جاندی اے تاں ایسہ لوئی بن جاندی
 اے۔

سرسوتی دا سوما پشکر جھیل وچوں پھٹدا اے، پشکر دے پانیاں دی پوترتا سرسوتی
 راہیں لوئی وچ وی رچ رچ جاندی اے، پر ریت دے طوفان ایس وچ مٹھاس نہیں
 رہن دیندے۔

ا تیتھے پانی رہے گا کہ ریت؟... صدیاں توں ایسواہی سنگھرش چل رہیا اے۔
 ”لوئی دیاں سہایک ندیاں وی تاں ہون گیاں“

”ہاں‘ تے شاید اوہناں دے آسرے نال ای ایہہ جیوت اے۔“
 پر مینوں تاں اینا ای پتہ اے کہ لوئی دا آپنا پانی بڑا مٹھا اے۔“
 ”ہاں..... آں“

”پھیر ایہہ لوئی کیوں ہو گئی؟“

”سہایک ندیاں دے پر بھاؤ نال“

کیہ ہن وی ایہہ گل ثابت نہیں ہوندی کہ بندے دی سنگت اوس دے آچار وچار تے خصلت نوں کیوں بدل کے رکھ دیندی اے سنگت ساہنٹے ہر یک بندہ پنچہ اے بھاویں اوہ کوئی وی ہووے۔

میرا جی کیتا میں لوئی نوں کہاں‘ توں آپنا سبھا نہ بدل‘ بھاویں تینوں آپنیاں
 سہایک ندیاں دی سنگت ای کیوں نہ چھڈنی پوے“
 ”پھیر میں اس ریگستان وچ کیوں جیواں گی؟“

مینوں لگا جیویں لوئی دی پتلی جیسی پانی دی دھار مینوں کہہ رہی ہووے۔۔۔
 سن ویرانیاں وچ وچرن لئی متراں دی سنگت بڑی ضروری اے۔

اوس ویلے مینوں احساس ہويا کہ جے کر میں زور نہ پاؤندا تاں پر تیسھا اتھتے
 کدی نہ آؤندی۔ اوس دا بھرا کھیتی کردا سی تے تیز دھپ دے اثر نال سانولا ہو گیا
 سی۔ پر تیسھا دا چہرہ نکھریا ہويا سی‘ پر دی دی ہلچل نے اوس وچ بہلتن لے آندی سی۔
 پر تیسھا نے میرے کن وچ کہیا۔۔۔ لوئی ہمالہ دے بر فیلے علاقے چوں تاں ٹردی
 نہیں۔ جس کر کے ایہدی رفتار نوں ورھے بھر لئی پانی ملدا رہوے۔ حقیقت وچ
 ایہہ اک برساتی ندی ای اے۔

”پر ایہدا جنم تاں جھیل وچوں ہوندا اے؟“

”ہاں‘ پر ورکھا دے موسم وچ وی ریت دے طوفان ایہدے راہواں نوں ایسے
 طرحاں ای روک دیندے نیں‘ جیویں کہ بر فیلے تووے‘ کہندے نیں‘ سندھ دریا دے
 راہ‘ وچ کھلو جانڈے نیں‘

”پر سندھ تاں اوہناں دی کوئی وی پرواہ نہیں کردا۔“

”سندھ تے لوئی‘ وچ ایہو ای وڈا انتر اے۔“

مینوں اوہ ویلا وی چھتے آیا جدوں لوئی دے پانی برساتی وناں وچ سچی دھرتی تے

کھنڈ جاندے نہیں۔ کیہ تاں اوہدی ایسہ حالت کہ اوہدے باڑ وچ پائی وی نہیں ہوندا،
تے کیہ اوہ سبھ خداں بٹے توڑ کے فصلاں دا وی ناس کر جاندی اے۔

”ایسے کر کے ای کہندے نہیں کہ چھوٹے بندے وچ بوہتی سکت نہیں آ
سکدی۔“ میں ایسہ گل کہی تاں پر تیشھا پریشان ہو گئی، جیویں میں اوہنوں ای کوئی
بھیڑی گل کہہ دتی ہووے۔ پر پھیر اوہ جھٹ ای سنبھل گئی۔

لوئی وچ شامل ہون والیاں چھوڑیاں ندیاں، لاٹری، گھلو آ، بندی، سکری، جوئی،
جو جری تے ساگائی۔ سبھو ای اراولی دی چھچی ڈھلوان وچوں پٹھدیاں تے لوئی وچ
کبے پاسیوں رلدیاں نہیں۔ اوہدے سبے ہتھوں تاں ریت ای اوہدے وچ شامل
ہوندی اے۔

”ریت نے وی سو گھر گالے نہیں، میں کہنا چاہوندا ساں، پر چُپ ای رہیا۔
اوس ویلے شاید میں اوہناں وناں دا تصور کر رہیا ساں جدوں راجستھان دے ایس
چھچی علاقے وچ ریت ناں دی کوئی شے نہیں ہووے گی۔ کیہ اوہ دن ویکھن لئی اسیں
جیوں سکاں گے؟

پر تیشھا تے میں بڑی دور تک لوئی دے پتلی دھار وانگ وگدے پائی نوں گھور
رہے ساں۔ سمجھ نہیں سی آؤندی کیہ کرے۔

”تیس ہی دسوا ایس ویرا نے بارے نظم لکھی جا سکدی اے؟“

”ایسہ ویرانی وی تاں ساڈے جیون دا حصہ ای اے!“

”پر دلی وچ رہن والے لوک ایس بارے کیوں سمجھ سکدے نہیں؟“

”دلی پورا ہندوستان تاں نہیں“

”پر تیکونہ! پہلاں دلی والیاں نوں گل سمجھ آؤنی چاہیدی اے“

میںوں اک دم روہ آگیا۔

”پر تیشھا جیہڑا شاعر دلی والیاں نوں خوش کرن لئی ہی لکھدا ہے، اوہ اج مرا جاں

کل نوں....“

”پھیر، میں نہ لکھاں؟“

”لکھ، پر لوکاں لئی لکھ!“

”پر لوک تاں مینوں جانڈے ای نہیں!“
 میں ہس پیا۔ اوہ خاموش ہو گئی، سگوں اپنے کھول، چ چلی گئی۔
 میں کہیا۔۔۔ ایسہ سوال مینوں بڑے لیکھکاں نے کیتا اے پر میں کہندا ہاں۔
 ”تیس لوکاں لئی کجھ کرو تاں سہی۔“

”تیس دلی، چ ایسہ گل مینوں کدی نہیں کسی“

”اوتھے تیرے کول و پھل ای کدوں سی؟“

”ہاں، ایسہ تاں ہے ای۔“

”نالے اوتھے توں آپنا کھوٹا لہا کے وی کدی میرے نال گل نہیں کیتی۔“

”اوہ تاں آپاں ساریاں کول ای اے“

”میں کدوں انکاری ہاں“

پر تیسھا پھت ہو گئی، پر مینوں لگ رہیا سی کہ حالے تک وی اوہدا اوہا دل دلی
 چ ای کتے بھٹک رہیا سی۔

”پر تیسھا! لوئی نال جڑیاں کتھا کہائیاں وی تاں ہون گیاں“ میں اوہنوں ہلوٹیا۔

”ہاں، میری ماں شایا کروی سی۔“

”توں مینوں سنا۔“

”چیتے نہیں رہیاں۔“

”ہور کے نوں چیتے ہون گیاں؟“

”پتہ نہیں۔“

”کیوں؟“

”بوہتیاں ریت، چ ہی دیاں گتیاں پر تیت ہونڈیاں نیں۔“

”اوہ ہن تینوں کڈھتیاں پین گیاں۔“

”کیوں؟“

”ساؤ دھیاں دا ایہو ای کرتو ہے“

”پر تیسھا خوش ہو گئی۔“

”مارواڑ وچ اک کہاوت مشہور اے، پر تیسھا بولی، کہ ایس علاقے وچ چنا وی اناج

پیدا ہوندا ہے، اس وچوں اوہا لوئی دی برکت نال ای پیدا ہوندا ہے۔“

”اے طرحاں دیاں ہور گلاں سٹا لوئی دیاں۔“

”کدی پھیر... چیتے کر کے۔“

”اک وی نہیں...؟“

”ہاں سچ!“ اوہنے پھیر کہیا، بالتورا تک ایہدا پانی مٹھا اے پر رن کچھ تک
پجڈیاں ہویاں کھارا ہو جاندا اے۔
”ہور؟“

”اسیں ایہدے سکے ہوئے پاڑ وچ تریوز میچا کر دے ہاں!“

”واہ واہ!“ مینوں ہاسا آگیا۔

”پر تیسھا بولی، میں کتے پڑھیا سی کہ کدی تہاڈا سٹیج وی راجستھان وچیں ہو کے
رن کچھ تک پجدا سی۔“
”ہاں۔“

”بس، جدوں دا اوہنے ریت ولوں مکھ موڑ لیا، امہ ریت ودھدی ای گئی ہے ہن
تاں لوک وی بس اپنے اپنے گھر پارے ای سوچن لگ پئے نیں۔“
”ساڈا وی اک دوسرے نالوں سٹن دا ایہو ای کارن تاں نہیں؟“
”ہاں! بندے نوں گھر نالوں نہیں سٹنا چاہیدا۔“
”پھیر توں کیوں نہیں سوچدی؟“

”میرا گھر کتھے اے؟“

”لوئی دے آنچل وچ، لوئی دے آنچل وچ؟“ پر تیسھا دیاں اکھاں وچ رشک آگئی،
”امہ تاں میری نظم دا سر لیکھ ہو سکدا اے۔“
”پھیر لکھیں گی لوئی بارے؟“

”ہاں... آں...!“ اوہنے گدگد ہو کے کہیا تے سچ سبھا ای میری ہک نال لگ
گئی۔ جیویں کہ کوئی بھین اپنے وچھڑے ہوئے ویر نوں ملدی اے۔
اوہدے اندرلی پر تیسھا جاگ پئی سی۔

بیت کریلے

ساڈے دفتر وچ ایسہ رسم مڈھ قدیم توں چلی آوندی اے پئی جدوں کسے ساتھی دا ویاہ ہوندا اے تے یاراں بیلیاں دلوں ایسہ منگ ہمیشہ کیتی جاندی اے پئی آپنی بیگم دے ہتھوں کوئی شے پکوا کے سانوں وی کھواؤ۔ تاں بے پتہ لگے کہ کھان پکان۔ دے کم وچ اوہ کیڈے جچے تے ہشیار نیں۔ تے اوہناں نال ویاہ کرا کے تیس کنے نیک نصیب والے او۔ تے بے پکی ہوئی شے بڑی مزیدار سگوں یادگار قسم دی ہووے تے نویں جوڑے واسطے لمی تے خوشیاں بھری حیاتی دیاں دعاواں منگیاں جاندیاں نیں۔ ساڈے یاراں بیلیاں دا ایسہ دلی وشواس اے پئی کرارے تے مٹھے مومنوں نکلی ہوئی دعا راکٹ دی چال نال عرش تے اپردی اے تے رے ڈھڈھتے ٹھنڈے کلیجے دی اشیر واد ٹھیک نشانے تے پیندی اے۔

لاڈے نوں رشک دیاں نگاہواں نال ویکھیا جاندا اے تے بے کسے گھروں آیا ہویا پکوان بے مزہ تے جچے ہتھاں دا پکا ہویا جاپے تے ویاہ کران والے ساتھی نوں ہمیشہ واسطے اپنے ترس تے ہمدردی دا حقدار سمجھیا جاندا اے۔ شاعراں تے ادبیاں دیاں جیماں سجائیاں گلاں نوں اک پاسے وی رکھیے تاں وی بے مزہ تے بے رنگ حیاتی اوسے ای بد نصیب دی سمجھی جاندی اے جیہدی مٹی جنانی نوں چنگا پکوان بنان دی جاچ نہ ہووے۔

ایسے لئی جدوں ساڈے یار مولوی صاحب دا ویاہ پنجاب گھٹ پنجاہ سال دی عمر وچ ہویا تے اوہناں اگے وی ایہو پرانی منگ رکھی گئی جیہڑی ویلا آون تے ہر ساتھی اگے رکھی جاندی۔ مطلب ایسہ وے پئی آپنی بیگم دے ہتھاں دی پکی ہوئی چیز سانوں وی کھواؤ تے ایسہ یاد رکھو اوہو شے ای پکواتا جیہدے پکان وی بیگم صاحب نوں خاص جاچ ہووے۔ ایویں اپنے آہتے بیگم صاحب نوں بسھناں کولوں مخول نہ کرا بہنا۔

مولوی صاحب پرانے یار نیں۔ درمیانہ قد، گھٹیا ہویا بٹہ، چوڑی تے بھروس ہک، 'اواز گرجدار' سنکھنی کالی داڑھی، 'یرے کپڑے موٹے تے سادے' طبیعت ڈاہڑی

بھولی بھالی، نماز روزے دے پابند۔ اسیں ہن تک ایہو سمجھدے ساں پئی مولوی دے سدھے ساویں چرے مہرے تے اوہدی بھولی بھالی طبیعت دی وجہ نال کے شریف آدمی نے اپنی کاکي دی حیاتی اوہناں نال بنھن دی ضرورت نہیں سمجھی۔ تے ہن اوہناں دی کالی شاہ داڑھی وچ کتے کتے چاندی دیاں پٹیاں تاراں ڈلھک مارن لگ پٹیاں سن تے ایسے لئی اوہناں دے یار بیلی اوہناں دے ویاہ دی آس لاه ای بیٹھے۔

پر اچن چیتی خبر آئی کہ حضرت مولوی صاحب وی ویا ہے گئے۔ کسے آکھیا کواری ایہو جیسے نوں کد مونہ لاندی سی، کوئی رتھی یاں طلاقن ہووے گی جیہڑی ایس ڈھکے نال گڈ وچ جو دتی نیں۔ مکدی گل ایسہ دے پئی مولوی صاحب بڑے خش سن تے اوہناں دی خوشی روز دے دفتری کماں وچ وی ظاہر ہوندی سی۔ اوہ پہلاں اپنے کمرے وچ بیٹھے رہندے سن تے دوجیاں دیاں گلاں وچ گھٹ دلچسپی لیندے سن۔ تے ہن تے اوہ مسکاؤن وی لگ پئے سن تے کدی کدی گاؤن وی لگ پئے سن۔ تے یاراں بیلیاں نال ہس ہس کے ملن دا اوہناں نوں جیویں اک نواں ول آگیا سی۔

پھیراںج ہو یا کہ مولوی ہوراں نال کھانا کھوان دی گل پکی ہو گئی تے اک دن مولوی ہوراں یاراں نوں آکھ دتا کہ روٹی گھروں کھا کے نہ آون، دفتر دے وچ اوہناں دے نال مسالوٹا ورتن۔

جدوں چپڑاسی جا کے مولوی ہوراں دے گھروں روٹی لیا تے اسیں سارے اپنے دفتر دے کماں وچ رُجھے ہوئے ساں۔ اوس ویلے میرے کول اک شریف آدمی بیٹھے سن جیہناں دا ساڈے دفتر نال کجھ کم سی۔ اوہ ساڈے نال دے دفتر دے ہیڈ کلرک سن تے اسماں ساریاں دے ملن جلن والے تے جاؤ سن۔ جدوں چپڑاسی وکھرے کمرے وچ کھانا لاکے سانوں دس آیا میں ایس شریف آدمی نوں آکھیا آؤ جی ساڈے نال رل کے کھانا کھاؤ۔ اج بڑی خوشی دا موقع اے۔ اوہناں پہلاں تے انکار کیتا تے جدوں ساریاں نے زور لایا تے من گئے تے ہتھ مٹونہ دھو کے ساڈے نال کھان والے کمرے وچ آ پڑ گئے۔

اندر وڑے تے ساریاں دے دماغ کھانے دی خوشبو نال مہک گئے۔ کھانا ویکھ کے ساڈیاں وراچھاں خوشی نال پاٹن ہاک ہو گئیاں کئی قسم دے پکوان پھلٹاں وچ بچے

ہوئے سن تے مزہ ایسہ دے پئی جس رنگ دا پکوان او سے رنگ نال ملدی پلیٹ کیسر تے بداماں نال پکی ہوئی فرنی چٹے رنگ دی پلیٹ وچ۔ تے کیسر آتے بداماں دیاں ٹکڑیاں کیسری رنگ نال رنگ کے کھلاریاں ہویاں، اوہدے اُتے سونے دے ورق۔ گگڑ پلاء کابلی طریقے دا پکا ہویا، اوہدے اُتے رنگ دا تے اوہدے طباق وی شرتی رنگ دے۔ ساگ اُتے ساوے رنگ دیاں پلٹیاں وچ کتیاں ہوئیاں ساویاں مرچاں ایس طرح لائیاں ہوئیاں سن جیویں اوہ ساگ وچوں آگ آئیاں ہون۔ پر سبھ توں بہتی دکھ بُت کرلیاں دی سی، جنہاں دے ساوے رنگ نوں گھیو، وچ تلیاں وی ساوا ای رہن دتا سی۔ اوہناں وچ دھن دھن کے قیمہ بھریا ہویا سی۔ پر انج جا پدا سی پئی کسے ہتھ نے اوہناں نوں چیریا نہیں سگوں جادو دے زور نال اوہناں نوں خالی کیتا سی تے جادو دے زور نال ای قیمہ بھریا سی۔ تن تن کریلے اک اک گوڑھے ساوے رنگ دی پلیٹ وچ سجائے سن۔ تے کرلیاں دے وچکار حد بٹان لئی گروے دیاں بوٹیاں لسیاں کٹ کے رکھیاں ہوئیاں سن۔ تے کرلیاں دے دوالے پودنے دی ساوی چٹنی دی کندھ کھی ہوئی سی۔ کھاٹا لیان والے چپڑا سی نے سانوں دسیا پئی بیگم صاحب نے اپنے ہتھ نال سبھ چیزاں سجائیاں نہیں تے بڑی محنت نال تانگہ تیار کر کے اوہدے وچ گھلیاں نہیں تے مینوں پکی کیتی اے کہ جس طریقے نال کھاٹا پروسیا اے، لجان وچ اوہدے وچ کوئی فرق نہ پوے۔ کیوں جے اصل شے کھاٹا لگانا اے۔ پکانا تے ہر کوئی جاندا اے۔

اسیں جھکھے شیراں وانگوں کھانے نوں ڈیسہ پئے۔ ایسہ گل کسے نوں وی یاد نہ رہی پئی جیہڑے ہیڈ کلرک نوں اسان بڑے زور نال کھان دی دعوت دتی سی اوہ ہندیاں انج اٹھ کھلوتے جیویں اوہناں نوں کابلی بھونڈ لڑ گیا ہوے۔ جدوں کھاٹا کھان دا پہلا جوش کجھ گھنیا تے اسان ساریاں جیویں اکو واری آکھیا۔ یار اوہ ہیڈ کلرک صاحب کتھے گئے؟

کے نے آکھیا غسل خانے نہ گئے ہون۔ میں آکھیا پر اوہ تے ساڈے نال ہتھ دھو کے آئے سن۔ جا کے دیکھو اوہناں نوں اپنی دیر کیوں لگ گئی اے۔

میں جھٹ اٹھ کے اوہناں دے پیچھے گیا۔ کیسہ ویہناں اوہ غسل خانے وچ کھلوتے ڈھاواں مار مار کے روٹدے نیں۔ اکھاں کبوتر دی رت وانگوں لال نیں۔ ہتھ نال اشارہ کیتا پئی تیس جا کے کھاٹا کھاؤ تے میرے بارے کسے نال کوئی گل نہ کرنا۔

فروری، مارچ 1992ء

بے وسی

اجنے آئے گھر دا بوہا
آپ اکھیریا ہونا اے
مظلوماں دی مظلومی تے
جیہڑا ہنجو شدا اے
دیر سپاہیا ویکھ لوئیں
اوہ دل تریڑیا ہونا اے

○○○

حسن ملک

پل پل کر کے سال مہینے
ایئویں بیتی جانڈے نیں
دھن جگرا جو پھیروی
پانا کھما سیتی جانڈے نیں
اسیں تاں لکھ قضاواں دے کے
دیکھ لیا پر لبھا کیہ؟
لوکیں خبرے کیہڑی آس تے
پھیروی نیٹی جانڈے نیں
قاضی ساہویں اک دو کوڑے
گھٹ بے پیتے ہویا کیہ؟
لوکیں لک چھپ اک نہیں
نت سمندر پیتی جانڈے نیں
گلاں مکیاں کیہڑی گل ہن
گل کرن نوں رہ گئی اے
ڈاہڈے پھیروی ایویں کیویں

کیہ سمجھاواں
کیہ کراں میں
اوس مٹی دے باوے دا
ساڈی جند لبان تے آئی
اوہنوں چا
مکلاوے دا

○○○ دیر سپاہی

میں کیہ او تھوں ویکھنا نہیں
اوہناں بوہا بھیریا ہونا اے
ایئویں نہیں اوہ پھتتا ہویا
کے نے چھیڑیا ہونا اے
بھدا . بھدا سیرٹوانگوں
توں جیہدھرنوں چلیا ایں
تیرے پو ہنجن تیکن اوہناں
کم نیڑیا ہونا اے
شاماں پئیاں گھر نہیں آیا
بس ایٹھوں شک پیندا اے
ہن تائیں جو پو ہنچ نہیں سکیا
کے نے ویرڈھیا ہونا اے
ماڑے دی بے ڈھے جائے کلی
لوک گوڑیں پیندے نیں

تیری خیر پئی منگنی آں

(۲)

دیندے خُشیاں لکھ ماپے
نیو نہ لاکے میں رُڑ جانی
کتے دنیا توں وکھ ماپے

(۳)

کالی گھٹ چڑھ آئی اے
اج آوٹا سی ماہی نے
ندی پہلاں ای ہڑھ آئی اے

بشیر احمد شاد

بدل گجدا
دل دے اندر
یاد تیری دا
توتبا وجدا

پندھ اولے
کلا جوگی
سکھنا ٹھوٹھا
کچھ نہیں پلے

گلاں کیتی جاندے نہیں
ٹوئے ٹبے من میدان دے
جس دم پدھر ہو جاوون
حسن جی لوکیں نہ مندر
نہ کے میتی جاندے نہیں

اقتیاز حسین امتیاز

شہر دے وچ گواچیا چک سی

سنگ اوہداتے کچھ پلاں تک سی
اوہنوں راہواں تے پے گیا شک سی
پیرا وہ وی زمیں تے تے کیہ دھروا
کیوں نہ چڑھدا انا دی سولی تے
اوہدے منہ تے وی سانولا تک سی
جس نوں چنہ سمجھ کے ملیا ساں
میں نہیں جاندا ساں او اک سی
کوئی آہنی سمھال کیہ کردا
شہر دے وچ گواچیا چک سی -

ریاض سوجانوی

ماہیے

(۱)

گل کردی میں سنگنی آں
انج سوہنے رب کولوں

حکیم تائب رضوی

تھال

اک اک اک
تیرا غم تیری رسک
ساڈی سڑدی اے بہک
تینوں لینا اے خرید
بھاویں جتند جائے وک
تیرا آوے بے خیال
کھینڈیاں ہان دیاں نال
دیواں کھینونوں اچھال
لے نی کڑے پہلا تھال

دو دو دو

جدوں چن کرے لو
وچ باری دے کھلو
لواں تیری کنسو
کراں دنیا تے راج
بے توں میرا جاویں ہو
جدوں بولدے نہیں کاں
یاد آوے تیرا ناں
کوئی جھلدی نہ تھال
توڑ چوڑی پاواں فال
لے نی کڑے دو جتا تھال

گنڈا کھڑکے
وچ نموشی
روندے پئے آں
انڈروڑکے

رات انھیری
کلا بدل
اینا ویا
ڈھے گئی ڈھیری

روس امریکہ
نہ کوئی جن
نہ کوئی بلی
بزا دھریکہ

رتا چولا
کچھ نہ لدھا
دنیا دے وچ
رولا ای رولا

فروری 'مارچ 1992ء

چیدے جاوَن دیون کر صفائیاں
 کائی چڑھی ہائی فوج اقبالاں دی
 وند دانے سبز اناراں دے، دینہاں راتیں کھلے وچ قطاراں دے
 رہن پورے بہتری نہ کر گانج شماراں دے
 بہتر ویکھ اہہنا ندیاں پالاں دی
 ہوٹھ وانگ پاناں دے مٹے، اتوں حسن روپ پلے،
 اوہدوں لوہڑ وندا سرے گھتے
 کون سنے فریاد کنگالاں دی
 گردن ہائی اچی تے لمی، جیویں کونج وچ پہاڑاں جی،
 رمٹ جاوے ساری دلاں دی غمی
 جد گل گانی و۔ کچھے پھیاں لعللاں دی
 جوانی وقت دوپہراں، جو بن دیاں ہن لہراں
 حسن جلوے مارے وچوں آن،
 رُخساراں گردے چوکی بھری ہائی کھالاں دی
 بانہ نوں گوشے وانگ صفائیاں، نازک پوندے خم گولائیاں
 تلیاں تے مہندی رَمکاں لائیاں،
 ویکھ کے مت ماری زاہد ابدالاں دی
 سینہ صاف بلوروں، کوئی رکھڑیا باگ لہوروں
 کیٹی پکے نی سیب پشوروں
 جتھے شہنی آن کے جھکی اے ڈالاں دی
 کمر وانگ کانی، ہوندے ویکھ کے میرگ حرانی
 ناف بھریا مٹ کستوری کوئی ہلے باگ گستانی
 کائی شیشی ربھتی عطر پھلالاں دی
 قد سیدھا صاف مناروں، کوئی رکھڑیا پھل گلزاروں
 ریشم آیا ایران بزاروں
 کائی بیج وچھی اے پٹ دوشالاں دی

جد نازک ٹر دی اے ٹوراں، پہلاں پائے وانگوں موراں
دیکھ کے کھاہدے غم چکوراں

اوہ ڈردے ریس نہ کر دے اوہدیاں چالاں دی
حسن دیاں کانگاں چڑھیاں، جوین لائیاں جھڑیاں
مانگاں تے دھڑیاں

جد سوہنی بالغ ہوئی پوریاں سالاں دی
چٹا رنگ گلابی، کوئی دیوے بھیت جتانی
حسن سوہنی دا تلیا ہٹ صرافاں

سوہنی پوری لہتی اے تول مسکالاں دی
احمد آکھے سوہنی ایویں ہوئی وچ گجرات دے
جیویں اگے وچ جھنگ دے ہوئی ہائی

جٹی ہیر سیالاں دی
مومن آکھ کلمہ نبی دے دین دانکیاں کر لے بھلیا،
تاںگھ چھڈ دے
دویاں ڈھیر خیالاں دی

(ایسہ ڈھولا سانوں جھنگ توں پنجابی دے اسٹنٹ پروفیسراں۔ اے۔ ثاقب نے گھلیا)

اوہدے تاں بس دکھ بدیندے نیں
نسلی ویکرا۔ اکلا پاتے ہارٹ اٹیک
نہیں من بھاوتدا دیس بگاتا
ا۔ لہتی اوکھا کار کماوٹا

وہل نہ پل دا
رات گئی دن آوٹا
مائے نی تینوں
کیکن لکھیے حال دے دا
اوہو درد پراٹا

وقاص بٹ، ایمسٹڈم

دسکی دے دکھ

پوسکی دا جیون
دکھاں دی پنڈ ہونڈائے
دسکی بندہ دوجے دیس وی تاں
خوش نہیں رہندا

فروری، مارچ 1992ء

کامران ندیم

ہائیکو

جدوں وی کوئی سدھر کیے
شہر . مہنہور وی سسی وانگوں
تھلاں دے اندر رُل جانڈی اے

روبینہ گوگی

اُو خیال دیا بازا
ول اسمائیں اُو دا جاویں
ماریں اُواری ہتھ نہ آویں
جد تھک جاویں
تے لے آویں اوہ تارا
جیرا ٹٹ گیا اے

شاہد جعفری

ان ڈٹھا خوف

انت ہیریاں راتاں
اتوں
شاں شاں کردی واء
خوف دے اندر بیٹھا
مہینہ وار ماں بولی

لاندا پھر دا واء
واء چلے تے بوہا کھر کے
آون عجب خیال
کون اے بوہے نال

لوک ادب

بولیاں

ڈبی بکری کناں توں کالی
چک بگھیاڑ لے گیا

یکا لٹیا سٹرک تے جاندا
نگراں ج خیر پے گیا

جدوں چن بدلی وچ آیا
بھل گئی یار دی گلی

بانہہ بھج گئی مکی دے ٹک درگی
بھجے جانڈے بمبو کاٹ توں

نوٹہاں چندرے گھراں دیاں آئیاں
بھیناں نالوں بھائی ٹٹ گئے

عدلی
کوئلاں بولدیاں
رُت بدلی

دیرا تیری روٹی نوں
چٹی کھنڈا مہلستھن لاواں

بہہ جا
ہٹ تے رومال وکدے
دولے جا

تیاں گکیاں لین کوئی نہ آیا
بوہتیاں بھرواں والے

ایسہ بولیاں گورنمنٹ کالج جڑانوالہ دے محمد
ریاض شاہد لیکچرار پنجابی نے چک ۲۶۳ گ۔ ب
سی دی جھوک تحصیل جڑانوالہ دے بابا نتھاجی
توں سُن کے ماں بولی لئی گھلیاں نیں

ککے جٹ دا جا نگھیا پٹ دا
کلی دے نال تنگیا رہیا

اُردو

کے دے نال گل نہ کریں
اگانہ ٹر جٹو

بابا فریدؒ فرماوندے نیں:

حشر دیھاڑے درویشاں توں معافی تے مال دولت والیاں توں حساب کتاب منگیا

اسرار اولیاء (بدرالدین اسحاقؒ)

مہینہ وار ماں بولی

جاسی۔

لوک گیت

ویروا تے مڈھ

گیت دے لفظی معنے نیں گائی جان والی شے۔ خاطر غزنوی ہوراں نے آپنی کتاب ”جدید ادب“ وچ دیا اے جے گیت دا لفظ سنسکرت دے مصدر گئی توں بنیا اے جس دا مطلب گانا اے۔ گاؤن، گیتا تے گاتھا دے لفظاں دے وی گیت والے ای معنے نیں۔ اک شعری اصطلاح دے طور تے گیت دی پہچان بارے انسائیکلو پیڈیا برٹینیکا تے پرنسٹن انسائیکلو پیڈیا آف پوسٹری اینڈ پوٹیکس وچ جو کجھ لکھیا اے اوہنوں ”کھ رکھدیاں ہویاں امہ آکھیا جا سکدا اے جے گیت اوہ نظم اے جیہڑی سازاں نال یا پنا سازوں گلے دی آواز وچ اکلیاں یا بل کے گان لئی ہووے۔“

گیت وچ گائے جان دا گن ہونا اک مڈھلی تے لازمی شرط اے۔ ایہدے نال نال امہ وی ضروری اے جے اوس وچ کسے عمل دے ہون یا کرن دی کیفیت وی ہووے، جس نوں مظفر علی سید ہوریں ”ڈرامائی لمحے دا احساس“ آکھدے نیں۔ اوہناں آپنے مقالے ”ڈراما اور شاعری“ وچ لکھیا اے:

”گیت وچ بھادیں اوہ کسے وی ڈرامے یا فلم لئی نہ لکھے گئے ہون، صورت حال تے لہجہ ہونا چاہیدا اے۔ جس طرحاں ڈرامے وچ دنوں کردار زبان تے لہجے دا فرق رکھدے نیں ایسے طرحاں گیت لکھن والا آپنے جذباتی ڈرامے وچ اک خاص طرحاں دی زبان تے خاص طرحاں دا لہجہ اختیار کردا اے“

(ادب لطیف لاہور اکتوبر نومبر ۱۹۵۳ء ص ۱۳)

گیت وچ جذبیاں دا بھرواں اظہار ہوندا اے پر ایہہ سمجھنا ٹھیک نہیں ہووے گا جے اوس وچ سوچ، سرے توں ہونڈی ای نہیں یا ہو ای نہیں سکدی۔ گیت وچ نیڑے دے فطری تے تمدنی ماحول دیاں ٹھوس فنی مثالیں بہتیاں ہونڈیاں نیں، زبان سدھی سادی تے سوکھی ہونڈی اے گیت واسطے کوئی مہتمیا ہو یا موضوع یا جہتر نہیں اے ایہدے موضوع وی ان حد نیں تے، سنتراں دی وی کوئی رگتڑی نہیں۔

گیت دیاں ترے وڈیاں قسماں لوک گیت، عوامی گیت تے فنی گیت نیں۔۔۔۔۔
 لوک دے معنے نیں مادہ، دنیا تے سماج دے ہسٹلے طبقیات دے بندے۔ جرمن لفظ
 ووک Volk تے انگریزی لفظ فوک Folk دا مطلب وی ہسٹلے طبقیات دے بندے
 ای اے۔ ایس طرحاں لوک گیت دے لفظی معنے ہوئے، سماج دے ہسٹلے طبقیات وچ
 تخلیق ہون والے گیت۔ پر اصطلاحی معنیاں وچ لوک گیت اوہ گیت نیں جیہڑے
 لوکاں دی ساجھی تخلیق ہون ”پرنسن انسائیکلوپیڈیا آف پوسٹری اینڈ پونکس“ وچ
 لوک گیت بارے لکھیا اے:

”اک گیت اپنے ڈھلے روپ وچ کہے اک فردی تخلیق ہو
 سکدا اے پر اوہ لوک گیت ایس ویلے تیکر نہیں بندا جدوں تیکر
 لوک اوس نوں اپنا نہ لین تے اوس نوں اکٹھیاں دوبارہ تخلیق
 نہ کر لین۔ جو وی ہووے لوک گیت کدے وی جان بچھ نال
 انفرادی تخلیق نہیں ہوئدا کیوں جے ایہہ ساجھی تخلیق ہون
 دے پاروں ای عوامی احساس دا ترجمان ہوئدا اے“ (ص ۲۸۳)

لوک گیتاں دے مقابلے وچ عوامی تے فنی گیت اکٹھے بندے دی تخلیق
 ہوندے نیں۔ تے اوہ اوہناں دے ناواں نال ای پچھانے جاندے نیں۔ ایہہ اک وڈا
 تے ڈھلا نکھیر اے۔ ایہناں وچ کجھ ہور وی نکھیرے ہن جیہناں دا ذکر پھیر کے
 ویلے کیتا جاوے گا۔

ایہہ گل عام منی جاندی اے جے لوک گیتاں دی تخلیق عوامی تے فنی گیتاں توں
 پہلاں شروع ہوئی تے ایہہ لوکاںی دا ات پڑانا تے سبھ توں ڈھلا غنائی اظہار نیں۔
 پہلو پہل گیت کس طرحاں پنگرے ایس بارے میراجی دا خیال ایہہ اے جے:

جیوں دی رکھیا رکھی وچ مقابلے واسطے تے ایس مقابلے وچ اُسرن
 توں کچھے ویہل جیسی کیفیت توں مست ہون لئی ڈھلے اکٹھے انسان
 نوں سنگیت دی لوڑ سی تے اکلاپے دیاں پلاں وچ اوس دی آپی
 مہینہ وارماں بولی

آواز اوس دا سنگ کروی سی۔ غاراں وچ رات دے اکلاپے نوں من کھچواں بناندی سی۔ جنگل وچ شکار دے ڈر نوں مٹاندی سی تے اک نہ دین والا سہارا بن کے لے پندھ دا مھکیواں لاہونڈی سی۔ ایسہ بیتیاں صدیاں دیاں گلاں نہیں پر اج نوں روپ وچ اوہو ای رنگ اے۔ البتہ تہذیب تے تمدن تے علم تے فن دیاں گھنڈیاں نے کہن والے لئی سُنن والے وی پیدا کردتے نیں تے ایس طرحاں گیت جیہڑا پہلاں نفر دی ذات واسطے سی، ہُن اکٹھ تک اڑدا اے“

(دیباچہ میراجی کے گیت)

میراجی دے اُتلے بیان توں ایسہ جاچدا اے۔

- ۱۔ مڈھلا انسان اکلا سی۔
- ۲۔ اوہ زبان بول سکدا سی
- ۳۔ مڈھ وچ اوس نے نرے اپنے واسطے گیت بنائے۔
- ۴۔ تے گیتاں دے سُنن والے بعد وچ پیدا ہوئے۔

پر بشریات، اثریات، عمرانیات تے ادبیات دے عالماں دی کھوج نوں مکھ رکھنے تے میراجی دیاں ایسہ ساریاں گلاں رویاں جانڈیاں نیں۔۔۔ ایہناں عالماں موجب انسان اک سماجی حیاتیاتی وجود اے۔ اوہ آپنی نوع دے اکٹھ وچ ای رہ کے انسان وی بنیا تے سماج وچ ای زبان یا ”اشاریاں دا دوجا نظام“ وی اُبھریا۔ اکلے انسان دا زبان بولنا تے گیت بنانا تے اک پاسے رہیا اوس دا انسان بن جانا وی ان ہونی گل سی۔ اگلے تے تیکر بے اوس سے وچ انسان فطرت دے ساہنے اینا بے وس سی بے اپنے اکٹھ وچوں رنکھڑ کے اک بندے دا جیوندے رہنا وی اوکھا سی۔ اوس سے کسے بندے نوں وڈی توں وڈی سزا ایہو ای دتی جاندی بے اوس نوں جرگے وچوں کڈھ دتا جاندا سی تاں بے کلم اکلا کیہدھرے مرکھپ جائے۔ اخیرلی گل ایسہ اے جد ایسہ منی ہوئی حقیقت اے بے لوک گیت ای لوکاں دی پہلی تخلیقی ریت نیں جیہڑے سا بخھی تخلیق ہوندے نیں تے پھیر ایسہ کس طرحاں من لیا جاوے بے پہلوں پہل اک نفر نے نرے اپنے واسطے گیت بنائے تے اوہناں دے سُنن والے بعد وچ پیدا ہوئے۔ لوک گیت تے وکھ رہے فنی گیتاں وچ وی، جیہڑے اکلے اکٹھ دا رنگ دوجیاں شعری صنفاں نالوں ودھیرا ہوندا اے۔ لوک گیت اکٹھ وچ ای تخلیق ہوئے تے اوہناں دے سُنن

والے اوسے ویلے موجود سن۔ پہلو پہل تخلیق ہون والے لوک گیتاں دا سوما ڈھلے
پنچائتی سماج وچ سا بھئی محنت دا عمل سی، محمد علی صدیقی ہوراں بڑا ٹھیک لکھیا اے:

”لوک گیت تے لوک ناچ اوس پنچائتی سے وی اکٹھی تخلیق دی
یادگار نیں جد جیون دے کسے شعبے وچ وی ذاتی مالکی دا رواج
نہیں ہويا سی سگوں ہر علاقے دے لوک اک خاندان اک
برادری ہار رہندے سن، اوہناں دی محنت تے محنت دا حاصل
دونویں سانجھے سن، زندہ رہن دا حق سانجھا سی خوشی وی سا بھئی
سی۔ دکھ درد سانجھے سن۔ لوک گیت تے لوک ناچ اوسے سانجھے
جیون دا جمالیاتی اظہار سن“

(پاکستانی ادب کراچی جنوری ۱۹۷۵ء)

ایسے ڈھلا پنچائتی سماج دنیا دے ہر خطے وچ ہزاراں ورھے تیکر رہیا۔ ایہدی
مدت پتھردے پرانے، وچکارلے تے کچھ پتھردے نویں سے تیکر اے۔ پتھردے پرانے،
وچکارلے تے کچھ پتھردے نویں سے تیکر اے۔ پتھردے پرانے تے وچکارلے سے
وچ بندیاں دا بہتا گزارا شکار تے سی تے پتھردے نویں سے وچ واہی نیجی دا کم وی
شروع ہو گیا۔ پیداواری طاقتاں بہت نیویں سطح تے سن ایس کر کے اوہناں واسطے ایہو
ای ہو سکدا سی جے اوہ سا بھئی محنت تے جتن کر کے اپنے زندہ رہن واسطے خوراک
حاصل کرن یا فطرت دیاں ڈاہڈیاں طاقتاں دا مقابلہ کرن۔ سا بھئی محنت پاروں مالکی وچ
وی سانجھ سی۔ اوہدے وچ جنس تے عمر دے لحاظ نال محنت دی ونڈ گئی سی پر نہ تے
اے ذہنی تے جسمانی محنت دی ونڈ ہوئی سی تے نہ طبقے بٹے سن۔ اوہ طبقتیاں توں بنا
سا بھئی مالکی والا سماج سی۔

ڈھلے پنچائتی سماج وچ سا بھئی محنت دے عمل وچ ای زبان بن چکی سی تے فن
دی چٹنگریا سی۔ ڈھلے فن دیاں نشانیاں پتھردے اخیر لے پرانے سے وچ مسج توں چالی
توں وسمہ ہزار ورھے پہلاں ملدیاں نیں۔ اک سوجھوان نے لکھیا اے:
”انسان نے سبھ توں پہلاں جیہڑی چیز سکھی، جیہڑی اوس دی محنت نال“

اوس دیاں لوڑاں نوں پرچاں نال سدھی سانجھ رکھدی سی، ایہہ نرا اتفاق نہیں اے جے پرانے فن وچ انسان دی محنت دی مورت اپنی واضح دسدی اے۔“

فن دی تخلیق واسطے سوجھ دی اک خاص اُچی سطح ضروری اے تے سوجھ دی اچھائی زبان دی اچھائی نوں وی ظاہر کردی اے۔ ایس واسطے ایس ایہہ اندازہ وی لا سکتے ہاں جے اوسے سے وچ گیت وی بنے شروع ہو چکے سن تے ایہہ گیت ناچ تے سنگیت نالوں وکھرے نہیں سن۔ ناچ سنگیت تے گیت پہلوں پہل اکٹھے سن تے ایہہ ترے پیداواری محنت دے عمل چوں پُھٹے، تے پھیر پیداواری محنت دے عمل دے سوانگ وچ شامل رہے۔ ایہناں نال محنت دی سختی ہولی ہوندی سی۔ پھیر کیوں جے اوس سماج دے لوک جادو تے روحاں تے عقیدہ رکھدے سن ایس کر کے اوہناں دے نیڑے ناچ سنگیت تے گیت اپنی جادوئی تاثیر نال شکار یا فصل حاصل کرن دا پک وی کراندے سن۔ ایس توں ایہہ نیا جا سکدا اے جے سبھ توں پرانے گیت محنت دے گیت نیں۔ پھیر کیوں جے شکار دا سماواہی نیجے دے سے توں پہلاں سی ایس کر کے پہلے گیت شکار دے گیت ہون گے۔ سبط حسن ہوراں لکھیا اے:

”مڈھلے کمیونزم دے مطابق جیون گزارن والے کئی قبیلے امریکہ وچ وی نیں۔ مثلاً اک قبیلہ پیلوت (Palute) اے۔ ایہہ لوک تنبواں وچ رہندے نیں ایہناں دا روزی دا وسیلہ شکار اے۔ شکار وچ قبیلے دے سارے تندرست مرد شریک ہوندے نیں تے جے کامیابی ہو جائے تے پھیر سارا قبیلہ زنانیاں بالاں نئے نچ گا کے فتح دیاں خوشیاں مناندا اے، شکار دے ویلے زنانیاں سرتے ہرن دی کھل لے کے جناوراں جیہیاں آوازاں کڈھدیاں نیں تے رسمی گانے گاندیاں نیں“

(موسیٰ سے مارکس تک ص ۲۱)

جان ہرمن اینڈل جونیر وی بار تھولومیو دے حوالے نال دسدے نیں۔

”اک ہور جیرانی وچ پان والی گل سٹو۔ جس دے و سینکاں دے
 کچھ علاقیاں وچ ہاتھی ایس طرحاں شکار کیتا جاندا اے جے دو
 ٹیاریاں اکا ٹنگیاں ہو کے جنگل ول نکل جانیاں نیں اوہناں
 دے سردے وال رکھلے ہوندے نیں۔ اک دے ہتھ وچ
 بھانڈا ہوندا اے تے دوجی دے ہتھ وچ تلوار۔ اوہ گانا شروع کر
 دیندیاں نیں۔ ہاتھی گانا سُندا اے تے اوہناں کول رُ آوندا اے
 کیوں جے گانا اوس نوں بڑا پسند اے اوہناں ٹیاریاں دیاں
 چھاتیاں چنڈا اے پھیراک دم سوں جاندا اے اک ٹیاریاں ہاتھی
 دے گلے وچ یا وکھی وچ تلوار کھوب دیندی اے دوجی لہو
 بھانڈے وچ بھر لیندی اے ایسے لہو توں علاقے دے لوک
 کپڑے رنگن واکم لیندے نیں“

(ذہن انسانی کا ارتقا مترجمہ غلام رسول مرص ص ۴۵)

ایس واقعے وچ کچھ گلاں ان ہونیاں جیہاں نیں۔ پر شکار ویلے گیت گان والی
 گل منن والی اے۔ شکار وانگ اکٹھی واپی بیبی دی محنت دے وی بہوں سارے گیت
 ملدے نیں۔ مڈھلے پنچائتی سماج دے شروع شروع دے لوک گیت تخلیقی پکھوں کیہو
 جیسے ہون گے ایہدا اندازہ اسیں اوس سے دے دوجے فن توں لا سکئے ہاں۔ ممتاز
 حسین ہوراں جنوراں دیاں مورتاں نوں مکھ رکھ کے آکھیا اے۔

”انسان دی ایسہ مڈھلی فن کارانہ کوشش حافظے دی قوت دے کارنامے تیکر
 محدود اے اوس وچ متحیدہ دی قوت دا دخل نہیں بھدا اوس دے وچ مبالغہ دور دور
 وی نظریں نہیں پیندا“

(ادبی مسائل فروری ۱۹۵۵ء ص ۲۷)

ایسے طرحاں مڈھلے لوک گیتاں وچ وی حافظے دا ای عمل دخل بہتا ہوندا اے تے
 اوہ حقیقت دی سدھی سادی غنائی ترجمانی کردے ہون گے۔

محنت دے عمل یا ایس دی نقل دے پاروں ای لوک گیتاں وچ ”ڈرامائی لمحے دا
 احساس“ آیا۔ تے پھیرنرے لوک گیتاں دا ای نہیں عوامی تے فنی گیتاں دا وی اک
 پکا گن بن گیا۔

پیداواری طاقتاں دے ودھا نال مڈھلے پنچائتی سماج وچ محنت دی ونڈ وی ودھدی
گئی تے غیر پیداواری تہذیبی رسماں وچ وی وادھا ہوندا گیا ایہناں سارے موقعیاں
دے لوک گیت وی بندے گئے۔ ویلا لنگھن دے نال مڈھلا پنچائتی سماج ٹٹ گیا۔ ذاتی
مالکی شروع ہون نال اُپرلے تے ہیشٹلے طبقے بن گئے۔ جس توں پچھے اکلے اکلے بندے
دے عوامی تے فنی گیتاں دی تخلیق دی ریت اُسری پر ایہدے نال لوک گیتاں دی
ساجھی تخلیق دی ریت مک نہیں گئی خاص کر ہیشٹلے طبقیاں وچ لوک گیتاں دی تخلیق
دی لڑی اگے تڑدی رہی تے اُج وی موجوداے۔

مڈھلے سماج ہار بعد دے ہر سماج تے زبان دی پہلی شعری ریت لوک گیت ای
نیں۔ دوجیاں سماجاں تے زباناں وانگ پنجابی سماج تے زبان دی پہلی شعری ریت
ایہدے لوک گیت نہیں۔ بعد وچ اُسرن والی عوامی شاعری تے وڈی شاعری وی کسے نہ
کے طرحاں لوک گیتاں توں اثر لیندی رہی۔

شیخ ابو العباس نہاوندیؒ ٹوپیاں سیندے سن۔ روز اک ٹوپی سیں کے دو درہماں
دی و پچدے۔ اک درہم اوس بندے نوں دے دیندے جیہڑا سبھ توں پہلاں اوہناں
دے متھے لگدا تے اک درہم دی روٹی لے کے کسے اللہ والے نال رُل کے کھا
لیندے۔ اوہ نہ تے کدیں دو درہم توں ودھ دی ٹوپی و پچدے تے نہ ای کدیں اک
ٹوپی دے و کن توں پہلوں دوجی ٹوپی سیٹی چھوہندے۔

شیخ ابو عثمان سعیدؒ فرماوندے ہونڈے سن جیہڑے بندے نوں پکھنواں دا بولن
تے رُکھاں دا ہوا نال ڈولن سماع دی حالت وچ نہ لیاوے اوہ سماع دا کوڑا دعویٰ کردا
اے۔

اک گل چوہڑ۔ ٹھریاں دے گاؤن بارے

چوہڑ۔ ٹھریاں دا گاؤن

سٹوئی سٹو ایسہ تے عشق کہانی
 کھولوئی کھولو دھروں جیہڑے وج گئے
 کھلے نیں دھروں جیہڑے ڈھوئی ڈھوو
 سواہرا ہووے نی سارا باہرتے اندر
 سٹوئی سٹو ایسہ تے عشق کہانی
 جگاں پوائے رل پیلے تے لاہو
 میلیاں دے رل بجھے بناؤ
 دیوئی سنگھی ایہناں لاوڈ سپکراں دی
 ہونجی ہونجی اخباراں دے ورے
 لاہوئی لاہو رل شریاں دا چکڑ
 تھوئی تھو ایس ٹی وی دے مونہ تے
 سٹوئی سٹو ایسہ تے عشق کہانی
 ٹھلوئی ٹھلو پنڈا ساڈا تے پانی
 پانی چ پانی سچا دھوے اسماناں
 کھیڈے نی رنگ ساڈا ننگ سمندر

نجم حسین سید

اُنج تاں گاؤن ساڈی ایڈی پرائی ریت ہے جیویں انساناں دا اک دوجے نال الاون
 - جیویں جیویں ویلے نال انساناں دا اک ساتھ رہون نال بے سبھے کم تے ایہناں دی
 ویاہر ورتوں دا گھیروڈا ہوندا تے نالوں نال کجھ کجھ آپٹے ہوند دی ویس وٹاون وچ آگو

وود خدا رہیا۔ ایہو حال گاؤن دا وی ہے۔ لوک گاؤن توں کافیاں دا انگ تے ہن نویں
 گاؤن دی سیہان سُنجان۔ انج تاں اوکڑ پئی ڈس دی ہے۔ پر ایسہ گالہ اپنی جاتے ہے جو
 اج دا نواں گاؤن اپنی ست وچ لوک گاؤن نال ہک سانگا رکھیندا ہے۔ نکھیر جو ہے
 سو ست دا نہیں دچارتے سُر تے دا ہے۔

گاؤن۔ گاؤن والے تے گاؤن کوں پڑھن والے تے ہک نو یکلہ اثر پیندا ہے۔
 جتھاں دچار، جذبیاں راہیں، سُر تے دا نواں ڈس ڈسیندا ہے۔ اوہ شاعری انج دا نو یکلہ اثر
 پیدا نہیں کریندی جیندا گاؤن نال ایڈا قریبی تعلق نہ ہووے۔ گاؤن وچ دچارتے سُر
 مل کرائیں، اندر ہک نواں زویا تے نو یکلہ جہان پیدا کریندے ہن۔ تے گاؤن سُنجان تے
 پڑھن والیاں کوں نویں سُنجان دی ڈس ڈینڈن۔

چوہڑ۔ ٹریاں دا گاؤن پڑھن دی جس ایہو ہے جو اساں اینکوں پڑھیاں ہویاں
 اپنے اپنے اندر گانڈیاں ہویاں وی سُنسوں۔ ایس طرحاں شاعری تے موسیقی دا ہک
 نواں سنجوگ ساڈے اندر بن ویندے۔
 ”چوہڑ ٹریاں گاؤن“ دے ترانے حصے ہن۔

۱۔ پہلے حصے وچ گاؤن والیاں ہک ڈوجھے کوں ہک رمز ڈسیون۔ سٹو نیمھ نال سٹو
 کیوں جو ایسہ ہک عشق کہانی ہے۔ پر ایسہ عشق کہانی جیہڑا اندر باہر سواہرا کر ڈیندی
 ہے اوہ تساں بس ایس طرحاں سُن سکدے ہو جو پہلوں تساں اوہناں دروازیاں کوں
 بند کرد جیہڑے باہر دے لوگاں تہاڈے اندر کھول ڈتن تے اوہناں دروازیاں کوں کھولو
 جینہاں کوں باہر دے لوگاں بند کر ڈتے۔ تے وت تہا کوں اپنی سُنجان ڈس پوسی تے ایس
 عشق کہانی دا رمز تہاڈے تے کھلسی ڈوجھا حصہ، پہلے حصے کوں ودھیندے۔ سُنجان
 ساکوں کیا آئی ہے۔ جو اساں چوہڑے ہاں ساڈا کم گند بوہار صاف کرن ہے۔ ایہا سُنجان
 ہن ساڈی شکتی ہے تے ساڈی آزادی۔ ایسہ سُنجان اپنے سریر، سُر تے کم دا مان
 ہی ساڈا ہون اے۔ پر باہر گند پاؤن تے رکھنڈاؤن والے لوگاں ساڈے کم دا مان
 ودھاؤن تاں ہک پاسے الٹا ساکوں میلے ویس پوا ڈتن۔ تے انہاں میلے ویس کوں
 ساڈی سُنجان بنا ڈتے۔ پر ہن ایسہ عشق کہانی تاں ساڈے اپنے کم تے مان تے ایندی
 نویں سُنجان ہے۔ ہن اساں رل رل تے لوگاں دے ڈتے ایس ویس کوں لہاتے پرے
 نہ شیسوں الٹا اینکوں لڑن دا ہتھیار۔ شیسوں اپنے کم دے مان تے اپنی نویں سُنجان دی

نویں ہوند ساکوں گند کھنڈ وان والے نویں طریقیاں کوں ڈیکھن سمجھن تے مکاون دا
 نواں زور ڈتے۔ اسان ہن لاوڈ سپیکراں دا سنگھ پن تے اخباراں دے ورقاں دا کوڑ
 ہونجی دے نال نال ٹی وی دے منہ تے آپی شریاں دا چکڑ تھپ ڈیسوں۔ ساڈے آج
 دے جیڑے ساڈے پشیے دی سُنجان تے لوڑ ہن۔ اسان تاں اذلاں توں اندر باہر دا
 گند صاف کریندے آئے ہاں تے کریندے رہوں۔ توڑے گند جیڑی وی شکل وچ
 ہووے تے گند پاوٹن والے جیڑے وی طریقے استعمال کرن۔

گاؤن ڈے پہلے ڈو حصیاں وچ ہے جو اپنے اپنے اندر بند دروازے کھولو تے
 باہر آلیاں ڈے ساڈے اندر کھولے دروازییاں کوں بند کرو۔ بس ایہو صورت ہے آپی
 سُنجان تے آزادی دی آگونی جو ایں طرحاں حاصل کیتی آپی سُنجان نال، اسان باہر
 آلیاں دی ساکوں ڈتی سُنجان دی پکڑ توں آزاد تھی ویسوں۔ آپی کم دی لوڑ کوں سمجھن
 لگ پوسوں۔ ایں طرحاں اپنے ہوند تے ہوون دی نویں سار، ساکوں اپنے کم تے
 اپنے کم اُتے مان ساڈے اندر اپنے کم تے شک کوں مکا ڈیسی۔ تے اسان اپنا کم نویں
 سُر ت سُنجان تے لگن نال کریسوں۔ گاؤن دا تڑ بھا حصہ ا۔ نہاں پہلے ڈو حصیاں نال
 نویں امنگ دا مہاندرا ہے۔ جڈن سُر ت، سریر تے کم وچ وتھ نہیں رہندی وت لوگاں
 دا ڈٹانگ نمود تے ویس ساڈی سُنجان نہیں رہندا۔ ساڈا کم ساڈی سُر ت، ساڈی سُنجان
 بن ویندا ہے تے عشق کمانی دا رمز نویں سوہنپ وچ نسر دا ہے سُنجان ایہہ ڈسیندی ہے
 جو ساڈا کم کیا ہے۔ کم دی لوڑ، منگ تے سار سُر ت کیا ہے۔ کم تاں پنڈے تے وچار
 دی سانگ سنگت دا ناں ہے۔ ایہہ تاں سنجوگ ہے۔ تے وتھ مکاون دا آہر ہے۔ تے
 بک سوہنپ ہے۔

ساڈا کم گند کوں صاف کرن ہے۔ جیڑا جگاں توں ساڈے اندر باہر، کوڑ تے
 وجوگ دے کوجھ کوں ودھائی آندے۔

ہن ساکوں سار پوندی ہے جو ساڈا کم تاں پانی وانگوں ہے سدا واہندے رہون
 تے گند بوہار کوں صاف کرن۔ ساکوں ایں سُنجان نال نظر آندے جو ساڈا کم ہی ساڈا
 ہوون ہے۔ ساڈا ہنڈھاء پانی ہے۔ سدا توں واہون والا سدا توں گند صاف کرن والا۔
 ایہہ پنڈے تے کم دا سنجوگ، تے ساکوں ایندی سُنجان ہن ساڈی نویں امنگ تے

نرویا سوہنپ ہے۔

اساں پانی ہاں۔ ساڈے پنڈے پانی ہن۔ ٹھلو، ٹھلو، جتھاں گند ہے اینکوں صاف کرو۔ گند صاف کرن واہندے رہون۔ ہمیش گند صاف کریندیاں۔ آپنے آپنے سوہنپ نال ہردم تازہ ہردم نوں نرویا رہون، ساڈی ہونڈتے ساڈا سچ ہے۔ اساں گند صاف کرن والے پانی زمین تان زمین اسماناں وا گند صاف کر ڈیسوں۔ ساڈا ننگ ساڈا مان ہے۔ تے پنڈا ساڈا پانی ہے۔ ازلاں توں چوہڑیاں دی لکھاں ہزاراں باہر آلے لوگاں دے کوڑے ویس توں باجھوں پنڈے پانی ہن۔ کٹھے ملاتے ڈیکھوں تان سمندر ڈسدن۔ جیرہ رنگ کھیڈ سی آپنے ہون دے مان دا۔

ایسہ گاؤں اونویں تان بہوں شکلاں وچ پڑھن دی لوڑ ہے۔ باہر والیاں جیرے گند دا ونڈ وپار کوں ودھاؤن دے ہردم آہر وچ ہونڈن اوہ ایس گالہ دا خاص خیال رکھیندک جو جیرہ ایس گند کوں مکاؤن تے صاف کرن تے گالہ کرے اونکوں بے نموزی دا میلا ویس پوا ڈیون۔ ایس طرحاں ہک تان ایسہ جیہا کم کرن والے دی سُنجان اونڈے آپنے واسطے شک وچ پئے ونجے تے ڈوبے نال دوالے تے لوگ ایہناں دے کم وچ شریک تھیون دی بجائے ایہناں کوں تک چڑھاء تے ڈیکھن۔

ایس طرحاں ایس گاؤں وچ چوہڑا ہر اوس بندے دے کم دی سُنجان بن ویندا ہے جیرہ گند صاف کرن تے دنیا کوں سوہنا بناؤن دا کم کریندے۔ سبھے شاعر، انقلابی، پیر پیغمبر جیہناں کوں آپنے آپنے ویلے وچ گندے بد نموزی دے ناواں دے ویس پوائے گئے۔ ایس گاؤں وچ نظر آندن۔

چوہڑی تے چوہڑا۔ اندر باہر دے گند صاف کرن دے خاص کم پاروں۔ ساڈی ریت دا ہک حصہ رہن۔ ایہناں تے مان ایہناں دے کم تے مان، ساڈے بہوں سارے شاعر پہلوں دی کریندے رہن۔ جیوین شاہ حسین دی کافی ”چوہڑی ہاں دربار دی“ چوہڑی کوں مان ہے جو دربار دی چوہڑی ہے۔ کس پاروں؟ اوہ صرف تھاں دا نہیں۔ دربار وچ آون والیاں دے اندر باہر دا گند مرشد نال کرائیں صاف کریندی ہے۔ جیس دے اُتے اونکوں مان ہے۔ تے شاہ حسین ہوراں چوہڑی دے اس خاص کم کوں ماٹن کیتے ایسہ کافی لکھی ایس طرحاں چوہڑے دے کم کوں ماٹن، گند کھنڈاؤن دے الٹ سوہنپ دی ریت دی چھمرون دا مان ہے۔

چوہڑے دے کم کوں لوگاں جیرہ بے نموزی دا ویس پوا ڈتا ہے۔ اینکوں لہاتے ایس کم کوں ماٹن دی لوڑ ہے۔

ست تے روپ

جو رشتہ خیال تے بولی دا اے، ادب وچ گھٹ ودھ اوہ ای رشتہ ست تے روپ دا اے۔ روپ ست دا سریر اے۔ ست قدرتوں مڈھلی شے اے، پہل ایس دی اے، پر ست تے روپ دا رشتہ اک پاسڑ نہیں۔ ایہناں دا آپسی بستھ اے۔ ادبی روپ نوں جنم سماجی تجربے دا روپ دیتدا اے، پر ادبی روپ کوئی بے جان اچھاڑ نہیں۔ ایہہ سماجی تجربے دے روپ توں جم کے ادبی ست اُتے موڑواں اثر پاوئدا اے۔ ایہناں دا آپس وچلا رشتہ جیون تے سوچن، معاشی نیہ تے اوس دے اُسار والا ہوندا اے۔ ادب دا کم اے بھرپ وکھاونا، سماجی تجربے دی کتاب دے اخیر لے ورقے نوں چترنا۔ تجربہ نواں تے بھرا ہوندا اے، ایہہ کسے پہلے چالو بنے بنائے روپ سچے وچ پورا بیڑ کے فٹ نہیں آوندا۔ جیویں لوکاں دے تجربے توں ادب کار، مضمون، ست تے بولی اُساردا اے، اُنج ای اوہ ادبی روپ دی کتاب دا اگلا ورقہ پھولدا اے۔ جتنا وڈا اُسارو ادب کار، اونا ای اوہ زندگی دے وین نوں اگے لیجاندا اے، بولی نوں امیر کردا تے روپ نوں سنواردا اے، نویاں کاڈھاں کڈھدا اے۔ اصل وچ لکھیارتے پڑھاک لئی ست تے روپ دو نکھڑویاں وکھ وکھ چیزاں نہیں۔ نکھیرا ایہناں دی پڑچولی کردا اے، اپنے کم دا پالن کرن لئی، ایہناں نوں سمجھن، سمجھن لئی۔ اندر لے انگاں دی تور اوہناں دا آپو وچ، رشتہ وکھاون لئی، پڑچولی ادبی لکھت دا پیٹ چاک کردا اے۔ اپنے اصل روپ وچ، زندگی وچ اُسوے ہوئے خیال تے بولی وانگ ایہہ دونوں آپو وچ انکھڑویں نہیں تے لکھیارتے لکھیارتے سوچ چوں ایہہ موٹے طور تے اک ہو کے ای آوندے نہیں۔

ادبی روپ وچ اگیرے پیر، کوئی غیبی گل نہیں۔ روپ سماج دی بنتر تے تور نال جڑیا ہویا اے۔ ایہہ اُسار دا انگ ہون کر کے نیہ نال رسدھا بجھا ہویا نہیں، پر انت وچ اوس چوں ای ایہہ اُپجدا، اوس دا ای انگ وکھاونداتے اوس دا ای نشان ہوندا اے۔ ادبی روپ زندگی والی تور ای تردا اے۔ عام بدلی ایس وچ ہولی ہولی ہوندی

رہندی اے۔ ہر اک لکھت تھوڑا تھوڑا وادھا کردی چلی آوندی اے تے جدوں سماجی
 تور وچ مڈھلی بدلی آون تے آپنی ڈائیکیکس موجب ادب اوہناں نوں دکھاوے، تاں
 ادبی روپ وی وڈی چھال ماردا اے۔ ادبی روپ وچ مڈھلی بدلی آ جاندی اے۔ ادبی
 روپ دی بدلی نوں سماجی تے ادبی گکھ وچ رکھ کے دیکھنا ای اوس ول ٹھیک سوچ
 اے۔ جیویں ست دے کھرے کھوٹے ہون دی پرکھ اوس دی سماجی تور ول نوں
 وفاداری اے، 'انج ای روپ دی گھسوٹی' مضمون ست دا نبھا اے، کیونجوانت وچ
 لکھیار مضمون ست تے روپ دوہاں ولوں زندگی دے نکل مٹدا اے۔ پڑچولی سہل
 ای تاں اے جے اوہ ادب دے ہر انگ دا دوروں یاں نیزیوں زندگی نال بستھ
 اوہلیوں بنے لیاوے۔

اک مست لکوں گلوں وانڈے رہندے سن۔ دو چار دنیا وار اوہناں دے منہار
 ہو گئے۔ کجھ دن پئے تے اوہناں رل کے آکھیا، "واندیاں رہون شرع وچ نہیں۔
 گھوگھٹ اک لنگوٹی ای بنہ چھڈو" مست ہوراں اوہناں دا آکھیا من لیا۔ کرنا رب دا
 اک دیھاڑے لنگوٹی نوں تھندا لگ گیا۔ رات نوں چوہیاں آ کے لنگوٹی تک دتی تے
 نال پنڈا وی۔ سویرے مریداں ڈٹھاتے چوہیاں نوں ٹھن لئی پئی لے آئے۔ دو چار
 دیھاڑے پئی نوں دودھ پائیوئیں۔ مڑ سوڑے پے کے مست ہوراں نوں بکری رکھن دی
 صلاح دیتیوئیں۔ اوڑک بکری وی لے آئے۔ کجھ دن بکری نوں بہوں آہر نال پٹھے
 پانڈے رہے پھیر آپو اپنے رُجھیاں وچ رُجھ گئے۔ اک کے مست ہوراں نوں بکری
 لئی پتر لین لئی آپ ای جنگل جانا پیا۔ اک رُکھ اُتے چڑھے۔ پیر تکلیا تے رُکھ توں
 بھوئیں اُتے آن ڈھٹھے۔ بانہ بھج گئی۔ اوکھے سوکھے گھرا پڑے۔ پٹی کیتی۔ مریداں
 نوں پتہ لگاتے خیر سلامتی پکھن آڈھکے۔ "سرکار کیسہ ہو یا اے بانہ نوں؟"
 مست ہوراں لنگوٹی لہا کے اوہناں دے بوتھے اُتے ماری تے آکھیا، سارا پواڑا
 ایہدا ای اے۔ چلو پھٹو مڑ کے مینوں شکل نہ دکھایا جے۔

اجیت کور ماں بولی دے پٹری نیں۔ ماں بولی وچ جگت پدھر دیاں کہانیاں لکھدے نیں۔ کہانیاں توں اڈ اوہناں دی ہڈ ورتی تے کجھ چھوٹے ناول وی چونہ پاسیں دھماں پا چکے نیں۔ اوہناں دی کہانیاں دی اک کتاب ”نہیں سانوں کوئی تکلیف نہیں“ ایہدھرو وی چھپ چکی اے۔ کجھ ورھے پہلاں اجیت کور ہوریں بابا فرید انٹرنیشنل کانفرنس وچ حصہ پاؤن لہور آئے تاں اوہناں نال ساڈی وی بلنی ہوئی۔ ایس بلنی وچ اوہناں نال ہوئی گل بات فیتے بند کر لئی گئی۔ ایس وار اسیں اپنے پڑھاکاں نوں اوہ گل بات ای لڑی وار پڑھاؤن دا آہر پئے کردے ہاں آس اے پڑھاک اجیت کور دیاں ”ماں بولی“ وچ پھسپاں کہانیاں وانگ اجیت کور دیاں گلاں دا وی رج کے جس مانق گے۔

اجیت کورنال کچھ گلاں

؟ — تیس مٹیا اے لہور دے رہن والے او۔ کھیڑے علاقے دے رہن والے او

○ — میں جی تے سی جی پیر مکی دی گلی۔ راوی روڈ۔ اوتھے میری نانی رہندی سی۔ نانا نانی۔ اسیں رہندے سی چیمبرلین روڈ۔ گوالمنڈی اور نسبت روڈ دے چوک دے وچکار۔

؟ — جس ویلے ونڈ ہوئی اوس ویلے تیس کنے ورھیاں دے سو۔

○ — میں اوس ویلے جی ساڈھے پاراں ورھیاں دی ساں۔ انج میں اٹھویں وچ ساں۔ میری پڑھائی بڑی دوڑ دوڑ کے ہوئی۔ میں پہلوں سیکرڈ ہارٹ وچ سی۔ اوتھے میرا خیال اے دوجی کہ تیجی وچ ہوواں گی۔ ساڈھیاں اٹھاں سالاں دی سی۔ جیہڑے امرتا پریتم دے ابا جی نیں۔ گیانی کرتار سنگھ مینوں پڑھاوندے سی۔ اوہ گوجرانوالے نیں۔ میرے نانا جی پہلوں گوجرانوالے ای ہوندے سی۔ اوہ گوجرانوالے دے بہت وڈے زمیندار سمجھ لئو۔ مطلب اوہناں دیاں زمیناں زمونناں سن لدھے والا پنڈ۔ اوہ پرانے زمانے دے جس طرحاں جاگیردار ہوندے نیں اوس طرحاں سن ایسہ بزار آپنا ایسہ حویلیاں آپنیاں۔ کم کم کرن واسطے نہ کچھ ہوئے تاں پھیر بندہ یاں عیاش بن جاندا اے یاں دھارمک (مذہبی) بن جاندا اے۔ سو اوہ دھارمک ہو گئے۔ گوردوارہ پر بندھک کمیٹی جیہدے انڈر سارے گوردوارے ہوندے سی۔ اوہ گوجرانوالے دے اوہدے پریزیڈنٹ سی۔ بڑے مشہور بندے سی باپو ایشر سنگھ۔

؟ — تماڈے پتا جی دا کیہ ناں سی۔

○ — ڈاکٹر مکھن سنگھ بجاج۔ اوہ وی لہور دے بڑے مشہور معروف بندے سی۔ اوس زمانے دیاں لوکاں نوں اوہناں دی شاید یاد وی ہووے۔ کیونکہ ڈاکٹر رندھیر سنگھ سبھ توں چنگے ایلوپیتھک ڈاکٹر منے جاندے سنی تے دو ڈاکٹر ہو میو پیتھک جیہڑے سمجھ جاندے سی۔ اوہ اک ہوندے سی دیوان جے چند تے اک میرے پتا جی۔ جیہناں نوں اسیں دار جی کہندے سی۔ گیانی کرتار سنگھ کیونکہ اوتھے ای گوردوارے وچ کم کردے سی۔ امرتا دا اتنھے ای ویاہ ہو گیا اوہ وی اتنھے ای آ گئے۔ اوہناں کہیا کہ کوئی کم کر

لاں کوئی نوکری کر لاں۔ اک خالصہ سکول ہوندا سی پر اوہدے وچ اوہناں نوں چھ مہینیاں بعد نوکری مل سکدی سی۔ اوہناں سوچیا چلو باپو ایشرنگھ دی دوہتری نوں پنجابی پڑھائیے۔ اوہناں کنوں پھڑکے مینوں سیکرڈ ہارٹ توں اٹھایا تے پنجابی پڑھانی شروع کر دتی۔ سوا نوں سالوں دی سی کچھڑچک کے لے گئے یونیورسٹی دا امتحان دوان۔ امتحان دے دتا۔ اوس توں بعد وچوں چھڑپا وچ گیا تا اوہدے نال۔ ہُن تاں ایسہ کڑی میٹرک کر سکدی سی۔

سوا نوں سال دی پر پھیر اوہناں مینوں جا کے داخل کرا دتا ستویں وچ کہ چلو ٹھیک اے۔ چونہ کو سالوں دا چھڑپا وچا۔ تے ایس حساب نال جدوں ونڈ ہوئی اوہوں میں اٹھویں وچ سی۔ انج مینوں ہونا حساب نال چوتھی وچ چاہیدا سی۔
؟۔۔۔۔۔ بھین بھرا کئے او تئیں۔

○۔۔۔۔۔ بس اک میرا چھوٹا بھرا اے۔

؟۔۔۔۔۔ اوہناں ویلیاں دی کوئی لہور دی اچھی گل۔

○۔۔۔۔۔ اوہ میں اوہدے وچ جیہڑ میری آٹوگرانی دا پہلا بھاگ پہلا ولیم اے۔
اوہدے وچ لکھیا اے۔

؟۔۔۔۔۔ کیہ نال اے اوہدا۔

○۔۔۔۔۔ خانہ بدوش۔ اوہ سنیا اے اتنتھے چھپی اے۔ پر مینوں نظر نہیں آئی۔ اختر صاحب کہندے نیں اوہ جننے چھاپی اے اوہ گھرای رکھدا اے گھروں ای وپچدا اے۔ اوہدے وچ ہیگیاں نیں لہور دیاں ساریاں یاداں۔ پیر کی دی گلی دیاں نیں،
آپنے گھر دیاں وی نیں۔

؟۔۔۔۔۔ لہور وچ آپنے گھر دا نقشہ دسواں۔ بھلا کیہو جیہا سی۔

○۔۔۔۔۔ گھر بس۔۔۔۔۔ تھلے ہوندا سی دار جی دا ہسپتال۔ جتھے مریض ویکھدے سی آپنے بہن دا کمرہ ہوندا سی۔ مریضاں دے انتظار کرن دا۔ کمپاونڈر دا۔ تے پہلی چھت تے اک سٹور سی تے اک کمرہ سی جیہدے وچ کنگ گنڈے تے آواں دے ڈھیر ہوندے سی تے کمپاونڈر دے رہن دا کمرہ سی۔ پھیر ایس توں آتے اسیں آپ رہندے سی۔ اوہدے وچ اک پڑھن دا کمرہ وی سی۔

؟۔۔۔۔۔ رکھ ہے سی کوئی گھر دے اندر۔

○ — گھر دے اندر کوئی نہیں سی پر گھر دے باہر بڑے درخت ہوندے سی 'ساری سڑک — نسبت روڈ ساری' ایبٹ روڈ ساری درختاں نال بھریاں ہوندیاں سن۔ ہن تے میں گئی آں سڑکاں ای نہیں پچھانیاں جانڈیاں۔ اک تے ہریالی بہت سی۔ صاف بڑیاں ہوندیاں سی سڑکاں۔ تے سورج چڑھن توں کوئی ڈیڑھ گھنٹہ پہلوں سڑکاں تے جھاڑو لگنے شروع ہو جانڈے سی۔ اگے اگے جھاڑو لگدا جاندا سی تے پچھے پچھے ماشکی پانی بھر بھر کے ترونکے لاندے جانڈے سی۔ بالکل اینڈ ٹو اینڈ، تھریاں توں لگ کے تھریاں تک۔ سویرے سڑکاں لشک لشک کردیاں ہوندیاں سی۔ ہن اتھے گلبرگ دی جو حالت اے اوہ ای ساریاں سڑکاں دی ہوندی سی۔ بھیڑ والا علاقہ جیہڑا سی اوہ دروازیاں دے اندر یاں اصلوں دروازیاں توں باہر۔ اوہ تھوڑا بھیڑ والا علاقہ ہوندا سی۔ جتھے ہریالی وی گھٹ سی بندے وی بہتے ہوندے سی تے صفائی وی گھٹ ہوندی سی 'باقی دا شہر بڑا صاف سی' تے لہور نوں تے پیرس سمجھیا جاندا سی 'کلچر دا' اوہوں تے خیر سانوں سمجھ ای نہیں سی اسیں بچے سی۔ بعد چ جا کے جدوں لکھنا شروع ہويا تے جیہدے کولوں پچھو جیہڑے وڈے ادیب دا ناں سوچو، منٹو اے تاں اوہ ریڈیو نال وابستہ تاج ہوندے سی اوہ ریڈیو نال۔ ریڈیو ای اک وڈی چیز سمجھی جانڈی سی۔ ادیبان دا بہنا رل کے 'کافی ہاؤس یاں ٹی ہاؤس تے سارے ای مل جانڈے سی ریڈیو دی کنٹین وچ۔ بیسٹ ٹیلنٹ (Best Talent) چک کے لیاندے سی ریڈیو وچ۔ سارے اکٹھے ہو گئے نا لہور ریڈیو وچ۔

? — ونڈ ہوئی تے تیس جا کے دلی وچ وسے۔

○ — نہیں ونڈ ہوئی اے نا جس ویلے ہر سال اسیں جانڈے سی پہلگام کیونکہ ویسے تے ڈاکٹر آپنے کلینک نوں جنڈرا مار کے نہیں جا سکدا۔ پر اوہ چھڈ جانڈے سی دار جی، آپنے کمپاونڈراں کول اک مہینہ جانڈے سی پہلگام۔ تنبو لے جانڈے سی، اوتھے ٹھوک کے جنگلاں وچ رہندے سی۔ اوہناں نوں ہو گیا سی ہل ڈائر یا ۴۵ وچ اوتھے۔ ایس کر کے ۴۶ وچ اسیں کیمدھرے نہیں گئے ۴۷ وچ میری ماں نے اوہناں نوں کہیا، ہل ڈائر ہو گیا سی تہانوں ایس کر کے ایس واری شملے چلو۔ اتھے اوہوں ریسیوجیز (پناہ گیر) آون لگ پئے سی۔ ستمبر اکتوبر وچ ۴۶ وچ۔ مینوں ایسہ یاد اے ہی کہ اوہناں دے پہلوں کپڑے سیوندے رہے ساڈے گھر اوہناں دیاں رضائیاں بنڈیاں

مہینہ دار ماں بولی

رہیاں۔ سیالے دا شروع ای ہونا اے۔ پھیر لہور وچ شروع ہو گیا بڑا رولا رپا، اگاں
 لگنیاں، ساری رات کوٹھیاں تے کھڑے رہندے سی سارے۔ اوتھوں بھانڈا مل رہیا
 اے۔ سارے اندازے لگا رہے نیں۔ بھائی سڑ رہیا اے۔ شاہلی سڑ رہیا اے۔ تے
 کیہڑا پاسا سڑ رہیا اے۔ عجیب جنون سی نا۔ ساری رات گوا لمٹدی وچوں ہور اواجہاں
 آوندیاں سی۔ کچھے اک گلی سی اوہدے وچوں ہور قسم دیاں اواجہاں آوندیاں سی۔ لگدا
 سی کہ اٹیک جس وقت ہویا اسیں وچکار آں۔ سکول بند ہوندے سی، جون جولائی وچ
 جائیدا سی۔ اودوں اسیں مئی وچ ای چلے گئے۔ ساری رات جاگ جاگ کے دو تن
 مینے ہو گئے سی۔ کوئی نہیں سی سوندا۔ سو سملے چلے گئے۔ ایہہ ای سی پئی ہن گئے آں
 تے ہنے آ جانا اے۔ ایہہ تے ایس طرحاں ہو ای نہیں سکدا کہ بندے نکھر جان۔
 ریسیوجی کیمپاں وچ وی جدوں اسیں جاندے سی۔ میں اپنی ماں نال جاندی رہی
 آں۔ کپڑے تے رضائیاں لے کے۔ میری ماں وی اوہناں نوں ایہہ ای کہندی سی
 تے اوہ وی ایہہ ای کہندے سن۔ چلو رولا رپا پیا اے۔ ہو ای جاندا اے بھرا وی
 آپس وچ لڑ پیندے نیں۔ حالے اوہ کافی جاناں وی گوا کے آئے ہوئے سن۔ پورے
 پورے پنڈاں دیاں عورتاں کھوہاں وچ چھالاں مار کے مرگیاں تے فلاں فلاں ہو
 گیا۔ سارے دے باوجود اوہ سوچدے سی اسیں گھرتے جانا ای اے۔ گھرتے نہیں نا
 کسے کولوں چھڈے جاندے۔ بندہ ہور جو مرضی چھڈ دے۔ چڑی اپنا آہلٹا نہیں
 چھڈدی۔ تے گھر کس طرحاں چھڈ دین۔ زمین اپنی کس طرحاں چھڈ دین۔ ایتھوں
 تک کہ پھیر آ ای نہیں نا سکے واپس۔ حالات خراب ای خراب تے سملے ای رہ گئے
 اسیں۔ میرے دار جی کہن کہ میں تے پنجاب وچ رہنا۔ بے اوتھے نہیں رہ سکدا
 تے کیہدھرے نیڑے امرتسر رہاں گا۔ میں اپنی زمین نالوں تھوڑا ای ٹٹ جانا۔
 مینوں تے ہوا ای کیہدھروں دی نہیں راس آونی۔ پانی ای نہیں مانق آوندا۔ اسیں پھیر
 آئے۔ اودوں قافلے ایہدھروں اوہدھروں آ رہے سی اوہدھروں ایہدھروں آ رہے
 سی۔ بُرے حال۔ ریسیوجی کیمپ لگے ہوئے سی۔ امرتسر بہت بُرا حال سی۔ پھیر سوچیا
 نہیں چلو تھوڑا جیہا ہور اوہدھروں ہو جاؤ تے جالندھر پونج گئے۔ دھکے کھاندے
 کھاندے۔ جالندھر دار جی دے لگے ہوئے سن کمشنر اوہناں دے کوئی مریض پرانے۔
 اوہناں کہیا، ڈاکٹر صاحب تیس بوہت لیٹ آئے او۔ اپنے چر وچ دھکے کھاندیاں

نومبر دا اینڈ ہو گیا۔ اچھا، میرے دادا دادی اتنے ہی سن جدوں اسیں گئے آں۔ اوہ ساڈے نال پہاڑ تے نہیں سن گئے۔ میرے دادا جی نوں بلڈ پریشر ہو گیا سی۔ ایس کر کے اوہ اتنے ہی سن لوہر اپنے گھروچ۔ جدوں پندراں اگست نوں اعلان ہو گیا تاں میرے دار جی کہن لگے میں لوہر جانیے میرا تے ماں پو او تھے اے۔ اوہ امرتر آ گئے۔ کوئی بارڈر نہ کراس کرن دیوے۔ پھیر کے نہ کے طریقے اوہ ۲۸ اگست نوں بارڈر کراس کر گئے۔ اتنے آ کے اوہ گئے کیمپ وچ۔ ڈی اے وی سکول کہ کالج او تھے کیمپ لگا ہویا سی۔ او تھوں بھ پئے اوہناں نوں اپنے ماں پو۔ اوہناں دے اک دوست ہوندے سی اتنے ڈاکٹر محمد یوسف پھیر اوہ ای میرے نانا نانی نوں کڈھ کے لیائے۔ اوہ ای پھیر میرے دار جی نوں واہگے تک چھڈ کے آئے۔ چھیاں پاپا کے۔ گھراوہ آپے ای ویکھ کے آئے کہ او تھے جس قسم دے لوکیں بیٹھے ہوئے نیں او تھے تہاڈا جانا ٹھیک نہیں۔ اوہ ای دار جی دی بیڑ کڈھ کے لیائے ساڈے گھروں پئی ایہہ نہیں بیزتی ہونی چاہیدی۔ تے نیس ہور سبھ بھل جاؤ۔ او تھے بڑے ہور طرحاں دے لوکیں آ کے بہہ گئے نیں، امرتر دے۔ بیڑ سرتے چک کے لے کے آئے گرنٹھ صاحب دی۔ سو ایہہ جیہریاں دوستیاں نیں ایہناں کتھے جانیے۔ ایہہ اوہناں دناں وچ وی قائم سن۔ جنون دی حالت وچ وی۔ جیہری انسانی دوستی اے اوہ تے ہل ای نہیں سکدی۔ جنون والے جیہڑے بندے ہوندے نیں اوہ چیزاں ای ہور ہوندیاں نیں۔ پتہ نہیں پالیٹشن اوہناں نوں کتھوں اگا لیندے نیں۔ کس طرحاں اوہناں دے سراں وچ جنون بھر دیندے نیں۔ ایہہ کھیڈ اوہوں بڑے وڈے پیمانے تے ہوئی۔ اوس توں بعد اج وی ایہہ کھیڈ چھوٹے پیمانے تے ہندوستان وچ وی ہو رہی اے پاکستان وچ وی ہو رہی اے۔ ہندوستان وچ ذرا دکھو دکھ مذہباں دی ہو جاندی اے۔ جدوں جی کرے پالیٹیشنز دا۔ ذرا ویکھیا کہ کرسی توں رہن لگے آں۔ اوس طرحاں دے ای بندے، مینوں یاد اے، اسیں اوہ ہجوم ویکھدے سی آوندے۔ اوہیو شکلاں، اوسے طرحاں دیاں ڈانگاں۔ اوسے طرحاں دیاں چھویاں، مینوں جھاؤلا جھاؤلا تے یاد اے، میں اپنی چھوٹی تے نہیں سی۔ جس طرحاں دے بندے اسیں جالندھر امرتر بھونڈیاں ویکھدے سی، مسلماناں دے قافلیاں ول ویکھدے جس طرحاں دے بندے اسیں اتنے وی ہندے سی ہندواں سکھاں دیاں گلیاں ول تھکدے۔ اوسے طرحاں دے

بندے ہن اسیں اوتھے و یکھدے ہاں۔ جدوں وی مذہبی فساد ہوندے نیں۔ او سے طرحاں دے بندے اسیں ۸۴ دے قتل عام وچ، دلی وچ ویکھے۔ تے میں بڑی حیران آں اکو جیہیاں شکلاں دے اکو جسے طرحاں دے بندے کتھوں اگا لیندے نیں یاں تے پال پال کے رکھی جانڈے نیں۔ اج فرخندہ لودھی تے اوہدے گھر والا بڑی ودھیا گل سنا رہے سی پئی لہور وچ کاراں بڑیاں چوری ہوندیاں سی۔ ایسہ کجھ کو دناں دیاں ذرا گھٹیاں ہویاں نیں۔ نویں سرکار آئی تے اوہنے پس نوں آکھیا بی کجھ کارگزاری وکھاؤ۔ اوہناں نے چوری کرن والیاں نوں سدیا بی ویکھو بھراؤ وسمہ کو کاراں چک لو راتیں تے دس کو آ کے سرنڈر کر جاؤ۔ سو ایسہ کوئی پالیاں ہوئیاں چیزاں ہوندیاں نیں جس طرحاں پالے ہوئے ہوندے نیں، بھیداں نوں کھن والے کتے نہیں پالے ہوندے۔

؟ — ایسہ اجیت کور جی کوئی دو دکھو دکھریاں ٹریاں آوندیاں ریتاں دی گل نہیں۔ میرا مطلب اے بی اک انساناں دی دوستی تے بھائی چارے دی ریت اے تے اک ویروٹ دی۔

○ — میرا خیال اے، حالی تک ایسہ میرا عقیدہ اے کہ بندے بندے وچ دشمنی ہو ای نہیں سکدی۔ بے دشمنی ہو سکے تے دکھو دکھریاں کلاساں (میلاں) وچ ہو سکدی اے۔ جس طرحاں قلم گھسا کے تیس روٹی کھاندے او، میں قلم گھسا کے روٹی کھانی آں میری تہاڈی کس طرحاں دشمنی ہو سکدی اے۔ بے دشمنی ہو سکدی اے تے تہاڈی بے کسیدھرے ملازم او تاں اپنے مالک نال ہو سکدی اے۔ یاں بے تیس کرائے دار او تاں مالک مکان نال۔ بے زمین تے واہی کر رہے او زمین کسے ہو رہی تے پھیر تہاڈی دشمنی زمیندار نال ہو سکدی اے۔ بندے دی بندے نال دشمنی ویسٹ انٹریسٹ تے کلاسز وچ ڈویژن پاروں کری ایٹ کیتیاں جانڈیاں نیں۔ اک ورٹیکل ڈویژن ہونڈی اے تے اک ہاریزونٹل ڈویژن۔ اوہدے وچ پھیر کلاس دی کلاس نال دشمنی ہونڈی اے۔

؟ — دھروہ دا مسئلہ اے ناجی۔ جدوں تیکر دھروہ ہے دشمنی ہے۔ دھروہ ای سبھ توں کوچھی شے اے۔ ایسہ ای اے جیہی اک نوں بُرکی بناونڈی اے دو بے نوں کھان والا۔

آوندا۔ جد تک اندروں روہ نہیں چڑھا بندہ بولے گا نہیں۔ بولے گا نہیں تاں ڈانگ پھڑکے آپنا حق نہیں کھوہندا تہ تک اوہنوں حق مل ای نہیں سکدا۔

؟ --- دھروہ دے برخلاف بولن بندیائی نوں بچاون لئی اے۔ جے دھروہ دے برخلاف نہیں بولیا جائے گا بندیائی دا پالن نہیں ہو سکے گا۔

○ --- نہیں۔ جے نہیں بولیا جائے گا۔ جیہڑے سمجھدے نیں تشدد ہو رہیا اے۔ جیہڑے سمجھدے نیں دھروہ ہو رہیا اے جائدے نیں تے نہیں بولدے، ڈانگ پھڑکے ساہنے نہیں آوندے۔ ظالماں دے ہتھ نہیں بھندے، ظلم دے خلاف انگل نہیں چکدے اوہ چپ رہنا وی ظلم وچ شامل ہونائے۔ کیونکہ اوہ جس ویلے نازیاں نے قبضہ کر لیا پولینڈ تے چیکو سلواکیہ تے فرانس تے۔ اوہ پھیر ایس طرحاں کردے سی ایہہ نہیں سی کردے کہ گلی آکے گھیر لئی تے سارے رجیوز نوں گھیر کے لے گئے۔ یاں اک شہر گھیر لیا۔ اوہ اک اک کر کے لیجاندے سن۔ تے ہر بندہ سوچدا سی لے ایہہ تے اوہنوں لے چلے نیں۔ میں لکیا رہواں۔ جے میں بولیا اوہناں نوں پتہ لگ جائے ایہنوں اوہناں دی پڑاے۔ اوہ پھیر کہندے نیں، اوہنوں لے چلے تاں میں چپ رہیا۔ ایہدھر گوانڈھی نوں لے چلے تاں میں چپ رہیا۔ جس ویلے مینوں لے چلے تاں بولن والا کوئی بچیا نہیں سی۔ سو بولنا بوہت ضروری اے۔

؟ --- ظلم دے برخلاف اواز ضرور چکھنی چاہیدی اے۔

○ --- جنھنوں تک ہندوستان پاکستان دا سوال اے۔ دشمنی ہو ای نہیں سکدی۔ اوہی کلچر، اوہی بولیاں، اوہی ریتاں، اوہی رواج۔ اوہی کوٹھے سانجھے، دیواراں سانجھیاں۔ صرف ایہہ وے کہ جس ویلے ملک وٹدے جاندے نیں۔ اوہدا مطلب ہوندا اے کہ جیون آپو آپنی تھانویں۔ راضی رہن، ترقی کرن، عوام مسکھی اوہ عوام تے مسکھی نہ اوہدھر ہوئے نہ ایہدھر ہوئے۔ اوہدھرووی۔ سکھ تنگ تے ایہدھرووی۔ سکھ تنگ تے جیہڑی لوٹواں دی دنیا اے اوہدھرووی ودھ گئی تے ایہدھرووی ودھ گئی۔ جنیاں کوٹھیاں میں وڈیاں اٹکیں پئی ویکھدی آں۔ اینیاں کوٹھیاں ساڈے بتالی سال پہلے تے نہیں سی ہوندىاں۔ میرے والد مشہور ڈاکٹر سی۔ وڈے وڈے گھراں وچ آوتا جانا سی ساڈا۔ پر انج دیاں کوٹھیاں تے میں کدے نہیں سی ویکھیاں۔ ایہہ دونواں پاسے ہوئے کہ دولت جیویں روہڑ ہونداے اکو پاسے اکٹھی ہوندى جا رہی اے۔

(چلدا)

فروری، مارچ 1992ء

پنجابی لوک دھارا (لوک لور)

اگ:

بندہ آو جگد توں ای گرمی تے چانن لئی اگ دی ورتوں کردا رہیا اے۔ پرانے ویلیاں دا بندہ اگ جگاؤن لئی کئیں ڈھنگ ورتدا سی۔ پہلاں پتھراں نوں رگڑ کے اگ دیاں چنگیاڑیاں جگائیاں جاندیاں سن جیہناں نوں سکی گھاہ نال گنچ لیا جاندا سی۔ مگروں رگڑ راہیں اگ جگان دا رواج پیا۔ ایہہ ڈھنگ سی لکڑی دے پتھرے اُتے لکڑ دی سوئی رگڑ کے اگ جگان دا۔

ویداں دے زمانے وچ رہو ریتاں تے کرم کاتڈاں ویلے ارنی نال اگ جگائی جاندی سی۔ لکڑ دے پھٹے وچ موریاں کر کے اوس وچ لکڑ دی سوئی مدھائی وانگ پھیری جاندی۔ سوئی دے ٹوٹے نوں ”اترا“ تے پھٹے نوں ”ادھرا“ کہندے نیں۔ ایس اٹکل دا نال ارنی سی۔ ارنی نال جگائی اگ نوں بہوں پاک مٹیا جاندی سی۔

پرانے سمیاں دے بندے نوں اگ جگان لئی بہوں اوکھت جھلتی پیندی سی اوہ اک وار جگائی اگ نوں سا لہن لئی ڈھیر جتن کردا۔ ایٹھوں اگ دن دا رواج پیا۔

اگ جگاؤن بارے پنجاب وچ اک گل اینج دی دسی جاندی اے: پہلاں اگ دکھالی نہیں سی دیندی تے لوک گوشت تے پھل سبزی کچے ای کھاؤندے سن۔ سمندر رڑھکن ویلے جدوں دیوتیاں تے دستاں وچ امرت دے کلس نوں سا لہن لئی لڑائی ہوئی تاں دیوتیاں نے دستاں اُتے وڈے وڈے پتھرے۔ اوہوں پتھراں دے نکران نال پہلی وار اگ دکھالی دتی، جیہنوں کسا گھاہ دے سکے تیلیاں وچ ساٹھ لیا گیا۔

اگ نال کئیں وناں دے وچار جڑے ہوئے نیں۔ اگ دا ڈھواں جے کسے جوان گڑی مُنڈے ول جاوے تاں سس اوس نال بہوں پیار کردی اے۔ اگ توں پٹنا بدھگنی اے۔ اگ نوں جُھان لئی جوٹھے پائی دی ورتوں کرن نال دیوتے غصے ہو جاندے نیں۔ جے کسے سج ویاہی دی چُنی اگ دی چنگیاڑی نال سڑ جاوے تاں بدھگنی اے۔ سڑی ہوئی چُنی سر اُتے نہیں کیتی جاندی۔ سہاگ اُتے مصیستاں تے اوکڑاں آونڈیاں

نیں۔

لوہڑی دی اگ بہوں پوتر متی گئی اے۔ پہلیاں ویلیاں وچ ایس اگ نوں گھر
دے جھلھے وچ دب کے رکھیا جائدا سی تے اگلی لوہڑی تک ایس نال گھر دی اگ بابی
جائدی سی۔ لوہڑی دی اگ وچ کئیں روگاں نوں سبج روپ وچ دور کرن دی وی
طاقت متی گئی اے۔

اگ دی پوجا پڑانے ویلیاں توں ای ہونڈی اے۔ ویدی دیاں لائواں اگ دوالے
ای ہونڈیاں نیں۔ اگ دی بتولی اگ دی چنگیاڑی وانگ چھوٹی، پر بہوں معنیاں بھری
اے:

اتنی گورائی سارے پنڈت وچ کھنڈائی۔

کہانی کار تے شاعر بی بی عذرا وقار دے اماں جی امریکہ وچ رب دی مرضی نال
پورے ہو گئے نیں۔ ساڈی دعا اے رب اونہاں دا بہشتاں وچ ویسا کرے تے عذرا
وقار سٹے ہور ناں لگدیاں لائیاں نوں آپنا بھانا منن دی سکت دیوے۔ آمین۔

ادارہ ماں بولی

سودھ

جنوری پراگے وچ محمد عظیم بھٹی نال منکمہ کردیاں اونہاں دی گھر والی دی تھاں
اماں جی لکھیا گیا اے۔ ادارہ آپنی ایس بھل تے بھٹی صاحب تے ہور پڑھن سنن
والیاں توں ڈاہڈا پچی اے۔ بجن سودھ کر لین۔

عشتم ساہنی
التھاتے خلاصہ : م - ث

لڑی وار ناول

انھیرے (15)

(لڑی جوڑن لئی پچھلے پراگے ویکھو)

نتھونے پرت کے آپنی گھروالی نون سکیا اوہنے نتھو دے منہ اُتے تاڑی لائی ہوئی
سی۔

”کہندے سن اج شروچ گڑبڑ دا ڈراے۔ کسے سورا مار کے میت دے بوہے
اگے سٹ دتا سی۔ میرا وی ساہ سکدا پیا سی۔ سوچدی ساں شروچ کوئی ماڑی چنگی واپر
گئی تے میں تینوں کتھے ٹولدی پھراں گی۔“
نتھو مٹھنبر کے گھروالی دا منہ واچن لگ پیا۔
”سور؟ کیہو جیہا سور؟“

”کیہو جیہے ہونڈے نیں سور؟“ نتھو دی گھروالی ہس پئی۔ اندروں اوہ راضی سی
ہئی نتھو گھر مڑ آیا اے۔ اوہدا دل کردا سی دوٹویں رل بہہ انجے ای گلاں وچ رُجھے
سہیے۔

”کالا سی کہ بگا؟“ نتھونے پچھیا۔

”ایہدے نال کیہ ہونداے؟“

”توں ویکھیا سی؟“

”لے میں سور ویکھاں گی؟ ایڈی کیہ بنی ہوئی اے مینوں؟“

”واڑے وچوں کسے ویکھیا اے؟“

”عجب ای گلاں کرنا نیں، جی! واڑے والیاں نون کیہ بنیاں نیں سور ویکھدے

پھرن؟ انج ای سنی سٹائی لوکاں نے کر چھڈی۔“

رات چوکھی ہو گئی سی۔ آٹھ گوانڈھ دیاں واجاں آونیاں مک گیناں سن۔

”باہر سوٹائے کہ اندر؟“ گھر والی نے اپنے کھسم نوں چوری اکھیں تکیاں کچھیا۔

”کیوں؟“

”تیرا پتہ نہیں نا؟ بنے سوئے آں تے اندر چک لیاواناں۔ سوچیا پہلاں ای کچھ لیئے۔ تیری نیت جو بھیڑی ہوئی اے تاں اندرے ای پئے رہنے آں۔ اُنج اندر وٹ واہوا چوکھا اے۔“ تے اوہ بیٹھی بیٹھی آپٹے وال کھولن لگ پئی۔

”توں کجھ دسیا نہیں، روٹی کھانی او کہ نہیں؟ چاہ دھریاں؟ توں ایڈا چپ کاس توں ایس؟ کل توں نہیں سیں تاں گھر وڈھن پیندا سی۔“

گھر والی نوں بے دھیانی نال وال کھولیاں ویکھ کے نتھو دے پنڈے وچ ویک جیہا جاگن لگ پیا۔ اوہنے کملیاں وانگوں آپنی ووہٹی نوں بانسواں وچ ول لیا تے اوہدیاں گھلاں، ہونٹھ، وال تے اکھاں چن لگ پیا۔ اوہدا ویک ودھا ای جاندا سی۔ اوہدا لوں لوں آپنی ووہٹی دے بھرے بھرے وجود تے اوہدے تے ہواڑھیاں وچ گواچن لگ پیا۔

”اج میں رتن واراں روئی آں۔ گھنٹیاں بدھی برانڈے وچ کھلوتی تیرا راہ ویکھدی رہی آں۔ لگدا سی جیویں توں آونا ای نہیں۔“

نتھو ووہٹی دیاں بانسواں وچ کھڑچدا جاندا سی۔ اوہنوں دین وُنی دا ہوش، صُدا جاندا سی۔ اوہدے سکے تے ہونٹھ آپنی تس مکاون لئی کدیں ووہٹی دے ہونٹھاں نال تے کدیں چھاتیاں نال جا بھڑدے۔ ہندا ہویا اوہ جیویں گھر والی دے انگ انگ وچ اوٹ، سکھ تے بے سرتگی بھالدا پھردا سی۔

اینے وچ رڑیوں پار زور زور دی گتے بھو کنن لگ پئے تے دوروں رکتوں مٹھے مٹھے رولے دی واج وی کنیں پین لگ پئی۔ نتھو نوں تے جیویں کسے گل دا ہوش ای نہیں سی۔ پر نتھو وی گھر والی دی نگاہ چھت توں بیٹھاں کندھ ول گئی۔ روشندان دی ساہلی کندھ اُتے چانن دی پھکی جیسی لیک کبندی پئی سی جیویں کوئی رتا پرچھاواں نچن لگ پیا ہووے۔

”ایسہ کیہ اے؟“ گھر والی کندھ نوں تکیا ہوئی بولی۔ ”اوہ ویکھیں نا کندھ اُتے، کیہا چانن اے؟ جاپدا اے جیویں اگ دا پرچھاواں اے، کیہدھرے اگ تے نہیں

لگ گئی؟ سُنیں نا، ایسہ رولا کیہا اے؟“

نتھو نے سر چا کے و یکھیا تاں اوہدے مونہوں ہنوکا جیہا نکل گیا۔ سکتے ہور اُچی
اُچی بھو کنن لگ پئے تے دوروں اٹھدا رولا ہور ودھن لگ پیا۔ اوہدی سبھی سبھی گھوکر
واند وچ پرن لگ پئی۔ چڑھے آوندے کٹکاں دی واج وانگوں۔ کندھ دے اتلے پاسے
پرچھاویاں دا ناچ ودھیرا ترکھا ہو گیا۔

”کیہدھرے اگ لگی اے۔“ نتھو نے بھاری جیسی واج وچ آکھیا تے اتانہ اٹھ

بیٹھا۔

اوسے پل، بھن بھن کردے رولے اُتے تروی ہوئی کسے گھڑیاں دی واج آئی۔
ایسہ دونواں لئی اُن سُونی جیسی واج سی۔ اوہ تے دونویں شیخاں دی باغ گھڑی دی واج
سُنن ہلے ہوئے سن۔ چلھا چونکا کر کے جدوں نتھو دی ووہٹی اندر آوندی تاں اوہوں
باغ گھڑی گھنٹے دا ہوکا دیندی اوس ویلے اوہ ایہدے اتے دس گٹیا کردی کدیں کدیں
تے یاراں وی سُن لیندے۔ ایسہ گھڑیاں دی واج نتھو نے پہلاں کدیں نہیں سی سُنی۔
گھڑیاں تئی بانڈھواں وچی آوندا سی۔ رولے وچ ایہدی ٹنکار کدیں اگھر آوندی تے
کدیں گواچ جاندی۔

رولا ودھیا تاں واڑے دیاں کوٹھڑیاں وچوں وی واجاں آون لگ پیاں۔ لوکیں
جاگ جاگ کے بنے نکلدے آوندے سن۔

”منڈی وچ اگ لگ گئی اے۔“ کسے اُچی ساری آکھیا۔ ایسے وچ کتے ڈراڈیوں
بہوں اُچی تے چلکویں واج آئی۔
”اللہ اکبر“

نتھو دے پنڈے وچ جھرنٹ جیسی چھڑ گئی۔ اوہ اکھاں پاڑی چھت نوں تکی آوندا
سی۔ جیویں اوہنوں تھوہ مار گیا ہووے۔

”چل بنے جا کے واڑے والیاں توں پکھنیے۔ مینوں تے اتلے ڈر لگدا اے
پیا۔“ گھر والی نے ڈری ہوئی واج وچ آکھیا۔
پر نتھو اوہنوں پھڑی منجی اُتے بیٹھا رہیا۔

کچھ چر پکھوں ودھدے ہوئے رولے وچوں اک ہور واج بہوں سارے سنگھاں
وچوں پھٹدی ہوئی سنبھی۔

”ہر ہر مہادیو!“

پھیکر لفظ بہوں لکا نال آکھیا گیا سی۔

ایسہ واجاں انج سن جیویں کوئی دیساڑ منایا جاندا پیا ہووے۔

نھو دی گھر والی توں نہ رہیا گیا تے اوہ ہتھ چھڑا کے بنے نکل گئی۔

کھپ دی سمجھ نہ آون والی واج چھلاں وانگوں رچڑ دے بنگلے دیاں کندھاں نال
دی ٹھکن لگ پئی۔ گھڑیاں دی واج دی پھیتی ای رل پئی۔ رچڑ گوڑھی نیندرے سوتا
ہویا سی۔ پر لیزا دی اکھ اگھڑ گئی۔ اوہ کجھ چر سندی رہی تے پھیرا رکاں پر نے اٹھ کے
رچڑ نوں تنکن لگ پئی۔ رچڑ مٹھے مٹھے گھڑاڑے ماردا پیا سی۔ رچڑ دی وادی سی بی
اوہ سوئدا تے پھیرا ونوں پھیتی کیتیاں جاگ نہ آوندی۔

لیزا انھیرے توں گھبرا ونی پئی سی۔ گیٹ اُتے پاہر دے بوٹاں دا کھڑاک اوہنوں
انج پیا جا پدا سی جیویں سڑک کٹی جان دی پئی ہووے۔

”رچڑ“ ایسہ کاہدی واج اے؟“ لیزا رچڑ نال چہرے کے لمی پے گئی۔

”ایس کوئی نہیں، سوں جا۔“ رچڑ نے پاسہ پرتیا۔

لیزا اوہدے گل بانہیں پا کے آکھن لگی۔ ”کیسہ ہرے کوئی گھڑیاں جیہا پیا وجدا
اے رچڑ“ جیویں کے گرجے وانٹل پیا کھڑکدا اے۔“
رچڑ جاگ پیا۔

”گرجے دے ٹل دی واج چوکھی بھرویں ہوندی اے ایسہ مندر دے ٹل دی
واج اے۔ ہندواں دے مندر دے ٹل ورگی واج۔“

”رچڑ ایسہ ایس ویلے کیوں پیا وجدا اے، ہندواں دا کوئی دیساڑ اے؟ ایہدی
واج توں لگدا اے سمندر وچ کوئی اگتھ آون والا اے تے جہاز خطرے دی ٹلی پیا
وجاؤندا اے۔“

رچڑ چپ رہیا۔

شہر ولوں آون دی کھپ دی واج ودھدی جان دی سی۔ کدیں کدیں کوئی واج اُتانہ
اُٹھدی، جیویں کوئی کے نوں سددا پیا ہووے۔ پھیر کھپ دے سمندر وچ ای کتے ڈب
جان دی ایسے وچ انھیرے دیاں چھلاں اُتے تردی ہوئی اک واج ہور ابھری۔
”اللہ اکبر“

رچڑ دے پنڈے وچ اچن چیت اک تنین جاگی پر پھیتی ای اوہ پھیر ڈھلا پے

گیا۔

ہرن دی سیانپ

اک دیھاڑے اک وڈا سارا مگرچھ ندی دے کنڈھے شکار بھالدا پھردا سی۔ اپنے
وچ کنڈھے اُتے اُگیا اک بہوں نگرزا رُکھ اوہدے اُتے آن ڈھٹھا۔ مگرچھ وچارا رُکھ
دے بھار بیٹھاں آکے نہ اگانہ جان جوگا رہیا نہ پچھانہ۔ اوتھے ای اُچی اُچی روون
تے ٹاہراں مارن لگ پیا۔

پرانہ اک ہور رُکھ دی چھانویں بیٹھے سنڈھے نے اوہدا کراٹ سُنیا تے اوہ اُٹھ
کے اوہدے کول آگیا۔

”کیہ ہویا ای۔ کاہدے توں چیکاں پیا مارداں؟“ سنڈھے نے مگرچھ نوں پچھیا۔
مگرچھ روٹدا ہویا آکھن لگا، ”بھرا جی، میرے اُتے ایہہ رُکھ ڈھیہ پیا اے تے
میں ہلن جلن جوگا نہیں رہیا۔“

سنڈھے نے اوہدی گل سُنی تے پھیتی نال اپنے سنگاں دی اڑیس دے کے
بھارے رُکھ نوں اتانہ چک دتا۔ مگرچھ بھار بیٹھوں نکل کے لے لے ساہ بھرن لگ
پیا۔

”بھرا جی میں تہاڈا دتا نہیں دے سکدا تہاں میرے نال چوکھی مہر کیتی اے۔ پر
میرے وچ اینا ساہ ست نہیں جو میں آپے رُکے پانی وچ جاسکاں۔ تہاں رب ترسی کر
کے کدیں مینوں پانی وچ دھک دیو تے میریاں اگلیاں پیڑھیاں وی تہاڈے تھورے
(احسان) نوں نہیں کھلن گئیاں۔“

سنڈھا پانی وچ وڑ کے مگرچھ نوں دھکن لگ پیا۔

”تھوڑا جتا ہور، تھوڑا جتا ہور میریاں تے ہڈیاں ای ٹٹ گئیاں نیں۔ شاوا
شے۔“ مگرچھ اوہنوں ونگارویاں بولیا۔

سنڈھے نوں مگرچھ دے مکر دی اُکا سمجھ نہ لگی تے اوہ لتاں ڈوبو پانی وچ وڑ کے
مگرچھ نال کھلن لگ پیا۔ اپنے وچ مگرچھ نے پھیتی نال بو تھی بھوائیں تے سنڈھے
دی لت نپ لئی۔

”بھرا مگر مچھا ایسہ کیہ کرن لگا ایس میں تے تینوں مصیبت توں خلاصی وِتی اے
توں مینوں ای لتوں پھڑ لیا اے۔“

”مینوں زوراں دی مچھ لگی اے تے ایسہ تیرا گوشت کھاہدیاں ای مچھے گی۔“
مگر مچھ نے ہولی جیسی آکھیا۔

سنڈھا وچارا چھڑاں مارن لگ پیا پر کتھے! مگر مچھ دے مونہوں ہن اوہدی لت
کیوں چھٹ سکدی سی۔

اوہدھروں اک ہرن پانی پین لئی اوتھے آگیا۔ اوہنے ایسہ تماشا ویکھیا تے سمجھن
لگا، ”اوائے بھرا و تمانوں چنگیاں بھلیاں نوں کیہ بنیاں۔ کاہنوں پئے بھڑدے او؟۔“
سنڈھے تے ہندیاں ہویاں ہرن دے جواب وچ الف توں لے کے تیکر
ساری کہانی آکھ سنائی۔ مگر مچھ اپنی صفائی وچ بولیا، ”میں شکار دی ٹوہ وچ ساں جدوں
میرے اُتے رُکھ ڈگ پیا۔“

ہرن آکھن لگا، ”ایس گل دا تارا انج نہیں ہونا ایہدا کوئی مُنصف رمتھا پوے
گا۔ بے تمانوں منظور ہووے تاں میں مُنصف بن جاناں۔“ مگر مچھ تے سنڈھا دونوں
راضی ہو گئے۔

ہن ہرن نے اوہناں دونواں نوں رُکھ دے نیڑے آون لئی کہیا۔ اوہ رُکھ دے
کول آگئے تاں ہرن نے ساری گل سمجھن لئی سنڈھے توں رُکھ چکا کے مڑ مگر مچھ دی
کنڈ اُتے دھرا دتا۔ مگر مچھ دا ساہ نکلنا اوکھا ہو گیا۔

”ہاں بی رُکھ انج ای پیا ہو یا سی تیرے اُتے؟“ ہرن نے پچھیا۔
”آہو جی۔“ مگر مچھ اوکھا ہوندا بولیا۔

”ٹھیک۔ مینوں سمجھ آگئی اے۔ مگر مچھ جھوٹھا اے۔ سنڈھے نے ایہدی اوکھے
ویلے امداد کیتی اے تے اوہدے بدلے اوہنوں ای کھان نوں پیا اے۔“ ہرن نے فیصلہ
سنایا۔

”نہیں ایسہ جھوٹھا اے۔ انج نہیں ہو یا۔“ مگر مچھ غصے نال بولیا۔

ہرن کہن لگا۔ ”ٹھیک اے نہیں ہو یا تاں توں ہن دی سنڈھے نوں راضی کر
لے بی اوہ تیری کنڈ اُتوں رُکھ ہٹا دیوے۔ کیوں بھرا سنڈھیا توں راضی ایس ایس گل
اُتے؟“

بجھارتاں

جل دی مچی جل وچ نہا
جل سُنک جاوے توں مر جا

بُجھ میری بجھارت
تلے پَنجے اُتے زیارت

اڈے تے چھم چھم
ہوے پر کھلار
کھاوے پیوے کجھ نہیں
مارے لکھ ہزار

۷- ۶۱۱ کپے ۱۱۱۱۱۱۱۱ سے ۷-
۵- ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ سے ۵-
۴- ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ سے ۴-
۳- ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ سے ۳-
۱- ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ سے ۱-

(ایسہ بجھارتاں محمد عثمان صدیقی
ہوراں ضلع اٹک دے پنڈاں وچوں
اکٹھیاں کر کے ماں بولی دی پھلواڑی لئی
گھلیاں نیں۔ انہاں بجھارتاں وچوں اٹک
دی بولی دا جس وی مانیا جا سکدا اے۔)

کالی سہیلی، مٹ مہیلی
دو دروازے ہک حویلی

آربی ڈھا کا پاربی ڈھا کا
ڈھا کے دے وچ سوئے
اسونا مہینہ آیا
حرامی پیدا ہوئے۔

ادھی راتیں جنج نکلی
نال نہ نکلیا وا جا
یاں کوئی بچھے پیر فقیر
یاں کوئی بچھے راجا

ڈنگ پڑنگیاں لکڑیاں
ڈنگ پڑنگے راہ
دوروں چھوڑیاں مہیاں
آیاں سدھے راہ

چار گھڑے نعمتاں بھرے
چھوٹیاں بغیر موٹندے دھرے

مہینہ وار ماں بولی

بچیاں نوں سوچن دی جاچ سکھاوان

اسیں سمجھدے ہاں ہی خبرے سکول وچ ترنت پھرنت جواب دے سکھن والا بچہ ای اوہ بچہ اے جو سوچ سکدا اے تے ایس جاچ توں جانو اے۔ پر اصل وچ جماعتاں وچ لائق سمجھے جان والے بچے بوہتے سوچن دی جاچ توں کورے ای ہوندے نیں۔ یاں سوچن ولوں آہلیسی ہوندے نیں۔ کیونجو اوہناں کول جانکاری دا لوڑیندا بھنڈار تیار ہوندا اے جس پاروں اوہناں نوں کھپل نہیں کرنی پیندی۔ سگوں، پھاڈی، کنا ای چر اک نکتے نوں کنیس پاسیاں توں گھما پھرا کے واچن والے پڑھیار۔۔۔۔۔ چوکھے اوہ جیہناں نوں استاد گھڑی مڑی جھڑکاں دیندے نیں ہی اوہناں دا دھیان کیدھر اے۔۔۔۔۔ (ڈو نگھیریاں) یہاں تے اتر ودھیرے اوس نکتے نوں آپنا بنا رہے ہوندے نیں۔

سکولوں وچ بچیاں نوں جانکاری دتی جاندی اے، تھہ (بچ) دے جاندے نیں، پر ایہناں سبھ چیزاں نوں درتتا نویاں نویاں حالتاں وچ، روزانہ حیاتی وچ ایسہ اصلی سکھلائی اے۔

جیویں کے گل دا کیہ سٹہ نکلے گا۔ ایس دی سکھلائی نہ کیتی جاوے تاں ایہو جسے مسلے ساہنے آ سکدے نیں۔ جیویں تشیلیاں دوائیاں دی ورتوں، نوجوان سوچ نہیں سکدا کہ اوسدے کیتے دا کیہ سٹہ نکلے گا۔

سوچن دی جاچ سکھانی پیندی اے، ایسہ اپنے آپ گھٹ ہی آ سکدی اے۔ ایسہ کج سکھنے سکھائیے؟

سیانے کھندے نیں پہلاں اپنے گھر وچ سوچن دا ماحول بناؤ۔ اوہ رنج ہو سکدا اے۔

چھوٹی عمر توں ای سکھاؤ

نکیاں نکیاں نظماں توں ای سوچن دی عادت پائی جا سکدی اے۔ اوہناں نوں نویں نویں نکیتیاں توں ویکھدیاں بال جو وی پڑھن گے ویکھن گے اوس نوں کنیس پکھاں توں واچن دی جاچ ورتن گے۔

سوچن لئی مثالیں دیو

جے تئیں اکھیاں ٹی وی ویکھدے پئے او یاں کوئی عجائب گھر (و یکھن) گئے او
یاں رل کے کہانی پڑھدے پئے او۔ کوئی نظم۔۔۔۔۔ تاں بالا نون سوال پاؤ۔ اوہناں
دے تصور نون ونگارو۔ عجیب عجیب سوال وی پاؤ۔

سارے ٹبرنوں نال رلاؤ

چھوٹے چھوٹے گروپاں وچ سوچن دی جاچ سبھ توں ودھ سکھی سکھائی جا سکدی
اے۔ ودھیرے کجھ پچھیا جا سکدا اے تے ودھیرے کجھ دسیا جا سکدا اے۔ رات دی
روٹی یاں کسے ہور ویلے جدوں سارا ٹبر جڑدا اے دن دیاں ورتیاں واپریاں بارے
گلاں کیتیاں جا سکدیاں نیں۔ پھیر کجھ انج دے سوال کہتے جا سکدے نیں، ”تے توں
پھیر ایسہ جواب کیوں دتا؟“ کیہ کوئی ہور جواب وی ہو سکدا سی جو بہتر ہوندا۔

لطیفے سناؤ

ماحول دے معنے تے کسے چیز نون (و یکھن) دا کوئی اک ہور کجھ جس توں
و یکھیاں کوئی چیز ہاسو ہینٹی لگدی اے یاں ہاسا پیدا کردی اے۔

سارے پاسے واچو

دکھو دکھ پکھاں توں سوچ سکنا اک سوچن والے جی دی سبھ توں وڈی نشانی اے
تے حیاتی وچ بہوں کم آون والا گن۔ اپنے آپ اُتے یاں اپنی اک پاسڑ سوچ توں
جانو ہو کے اوس بارے ہس سکنا ہور وی کم آون والی عادت اے۔ اک ہور ڈھنگ
کے گل یاں کم دے چنگے ماڑے پاسیاں دی کھوج اے۔۔۔۔۔ جے تئیں سکول نہ
پڑھنے پئے ہوندے؟ سبھ توں پہلاں تاں بچیاں نون ایہو بجھے گا۔۔۔۔۔ بہوں سواد آئیگا!
پھیر ہولی ہولی ہور کجھ ساہنے آون گے۔ ایہہ منھیا جاوے گا جو سبھ توں پہلاں بکھن
والی گل ای ضروری نہیں سبھ توں ٹھیک وی ہووے۔

گلاں دی سانجھ لبھن تے دہراوں

جیہری نویں گل دا پتہ لگا اے یاں جیہری گل ساہنے آئی اے، ایس دی کچھلی گل نال کیہ سانجھ اے؟ ایس دا فلائے سوال نال کیہ جوڑ اے؟ جے اسیں سائیکل خریدن دا ٹھیک ڈھنگ لبھ لیا اے۔۔۔ 'مل' فائدہ ہنڈھن تاں اسیں گھڑی خریدنی وی سکھ سکاں گے تے کپڑا وی۔

عام سمجھ دی گل نون نویں سریوں سمجھن

ایس دا ڈھنگ اے عام گل نون پٹھیاں کر کے ویکھن۔ جے ایڈیسن نے انج نہ کیتا ہوندا تاں چانن دے نویں وسیلے نہ کڈھے جاندے، لوک لالٹیناں دیوے ای بالدے ہوندے۔ ایانے تے سیانے قدرتی ڈھنگ نال پرائیاں تریاں آوندیاں ریتاں نون سوال پاوندے نیں۔ ایس گل نون پکی عادت بناون لئی اوہناں نون تھاپڑاوتی رکھنا چاہیدا اے۔

اچرج تے نویں سوال پچھن

جے ساڈے ساریاں دے نین نقش اکو جسے ہوندے؟ اکو جسے جواب والے سوالاں دی تھاں اسے سوال کچھنے چاہیدے نیں جیہڑے سوچن والے پاسے کھرن۔ جیہناں دے جواب توں مگروں وی بہوں سوچن دی لوڑ رہوے۔

ڈھکواں لفظ لبھو

آپنی گل آکھن لئی ڈھکویں لفظ لبھن دی عادت پاوئی چاہیدی اے۔ ایس نال وچار وی چنڈے جاندے نیں۔ کیہ اوہ منڈا بلی اے یاں جانو؟ کیہ اوہ منڈا عجیب اے یاں وکھریاں عادتیاں والا؟

ایہدے لئی اک کھیڈ وی کھیڈی جا سکدی اے۔۔۔۔۔ اک بال دیاں اکھاں اتے پٹی بنہ دیوے۔ گھٹ ودھ اکو جیہیاں دو تصویراں دو جے بال نون وکھاوے۔ پھیراوس بال نون آکھو یعنی اوہ اکھاں بجھیاں والے بال نون لفظاں نال دے ہی اوہنے کیڑی

تصویر دیکھی اے۔ اوہ ایہو جسے لفظ چوکھے نہیں ورت سکے گا جیہناں توں ایہہ پتہ لگ جاوے ہی اوہنے دونواں وچوں کیشری تصویر ڈٹھی اے۔

دو جی تے تریجی راء دی بھال

ہوراں دی راء دھیان نال نہ سٹی جاوے تاں آپنی جائکاری ودھائی نہیں جا سکدی۔ اسیں کئیں وچاراں توں دور رہ جاندا ہاں۔ آپنا وچار موکلا نہیں کر سکدے۔ اپنے بال نوں دو جے نکلتے توں سوچن لئی پریو۔ جے اوہ کسے گوانڈھی بال نوں بے وقوف سمجھدا اے تاں اک ہور بال دی راء پچھو ہو سکدا اے اوہ پہلے بال نوں نویاں گلاں بارے جاگرت کر سکے۔

اک بندے کیدھروں جن قابو کرن دا منتر سکھ لیا۔ اک دیھاڑے اوہنے جن حاضر کیتا۔ جن کہن لگا، لے میں آگیاں۔ ہُن تیرا کم اے مینوں ہر ویلے رُجھیا رکھیں۔ جے توں مینوں ویلا بٹھایا تاں میں تینوں کھا جانا اے۔ عامل صاحب جن نوں کم دس لگ پئے۔ جن اکھ دے جھمکارے وچ ویلا ہو کے اگلے کم لئی سر اُتے آ کھلوندا۔ عامل نوں کم دس وچ چر لگدا تاں جن موندہ اڈ لیندا۔ عامل دے بھاء دا سیپا بن گیا۔ وچارے نوں رات سکھ بھدا نہ دے۔ اوڑک اک دانے اگے جا پٹیا۔ دانے اوہنوں مت دتی، جن کولوں اک لما سارا دانس منگواتے ویڑھے وچ گڈ کے جن نوں اکھ اوہدے اُتے ہر ویلے چڑھا لہندا رہوے، عامل نے انجے کیتاے جن توں اوہدی خلاصی ہوئی۔

کتاب جہات

کتاب	:	پنج سورہ پنجابی
التھاکار	:	شریف کنجاہی
چھوواک	:	مرکز تحقیق اسلامیہ، گجرات
مدیہ	:	جلد والا: ۳۰ روپیے۔ جلدوں بنا: ۲۰ روپیے
ملن دا پتہ	:	زمیندار ایجوکیشنل ایسوسی ایشن رجسٹرڈ
		کوٹھی نواب صاحب، گجرات

شریف کنجاہی پرانی پڑھی دے جی نیں۔ ہورناں ہانیاں وانگوں اوہناں وی اُردواں، فارسیاں دے پن ترے نیں پر جتھوں تیکر ماں بولی نال پیار دی گل اے اوہناں دا اپنے ہانیاں نالوں چوکھا پاڑ وکھالی دیندا اے۔ اوہناں نے اُردواں فارسیاں دا موہ قبولیا پک نال پر ایس موہ نوں کدیں وی ایڈا مونہ زور نہ ہون دتا جو ایسہ ماں بولی نوں اوہناں توں وچھوڑ سکے۔ شریف کنجاہی نے جیویں تیویں وی ہو سکیا ماں بولی دی کئی نہ چھڑی۔ اوہناں جتھوں تیکر وی ہو سکیا ماں بولی دی سیوا ای کیتی۔ پاکستان ہن پچھوں اوہناں نے شاعری، پرکھ پڑچول، لفظالی تے اکتھے دے پڑاں وچ اپنی وت موجب سیر پایا۔

پنجابی اُلتھاکاری وچ شریف کنجاہی دا سبھرا کم پنج سورہ پنجابی اے۔ اک سوتے ویسہ صفحیاں دے ایس گٹکے نوں ایس ماں بولی دے دینی ادب وچ اک بہوں ای انملا وادھا آکھ سکدے ہاں۔

شریف کنجاہی ہوراں پنج سورہ پنجابی وچ جیڑیاں سورتاں دی چون کیتی اے اوہناں دے نال انج نیں:

۱۔ سورت خلق ۲۔ سورت مدثر ۳۔ سورت مزمل ۴۔ سورت یس ۵۔ سورت

ملک۔

ایہناں وچوں تن سورتاں نبوت دے ہوکے دے سے دیاں نیں اک وچلے سے دی تے اک نبی پاک دی مکے وچ لنگھائی جاتی دے پھیکڑلے وارے دی ایس چون توں ای سمجھ آ جاندی اے جو اُلتھاکار اسلام دے کیسٹرے کچھ نوں لوکاں ساہنے

اکھیرن دی نیت رکھدا اے۔ ایہناں سورتاں وچ اک تے اوس اپاء دی سمجھ آوندی اے جیہڑا کہ اسلام انسانی جیوٹے دے مسئلیاں نوں نبیزن لئی لے کے جگ اُتے لتھا دو جا رہل دے اوہ رولے نیں جیہناں اُتے اسلام زور دیندا اے تے تریجا رب دی مرضی موجب حیاتی نوں سو دھن دیاں گلاں نیں۔

شریف کنجاہی ہوراں ایہہ لتھا کیتا تے ثواب کھٹن پاروں ای اے پر کیویں دا ثواب کھٹن پاروں؟ تہانوں اوہناں دے آپنے لفظاں وچ ای ایس سوال دا ولدا دس دیندے ہاں۔

”ایہہ ترجمہ میں ثواب دے زے اوس مفہوم نوں ساہنے رکھ کے نہیں کیتا جس دا تعلق عاقبت نال اے۔ میرے ساہنے ثواب دا اوہ مفہوم وی اے جو ایس نوں مادری زبان وچ بڑھ کے پڑھن والے نوں اندر دی تبدیلی دے روپ وچ مل سکدا اے تے دو جا ثواب آپنے آپ ای اوس طرحاں مل جائدا اے جس طرحاں شہد چٹیاں شفاء دے نال مٹھاس۔“

ساڈی آپنی نظرے وی ثواب دے معنے ایہو ای نیں بی کوئی اجیہا کم کیتا جائے جیہدے نال لوکاں دا چوکھے توں چوکھا بھلا ہووے۔ دو جا کم کرن والے دے چت چیتے وچ ثواب جیسی کھٹی دا وی بھورا جنا خیال نہ ہووے۔ سو بندے نوں بھرماں وہماں توں مکت کران والے ربی بولاں نوں ماں بولی راہیں عاماں لوکاں دے چیتے وچ بٹھاوَن توں ودھ ہو ر ثواب والا کم کھٹرا ہو سکدا اے۔

شریف کنجاہی ہوراں لتھا کردیاں ہویاں ایس گل دا اچھا دھیان رکھیا اے بی ہورناں بولیاں وچ کتے اُلتھیاں وانگوں اوہناں دا اُلتھا وی مکھی اُتے مکھی مارن والی کار نہ ہووے۔ سگوں اجیہے جیوندے جاگدے ڈھنگ نال سورتاں اُلتھیاں جان بی لوکاں نوں آپنی ماں بولی وچ اُلتھا پڑھدیاں ہویاں کوئی کنبھل نہ پوے ہر گل دھوتی رتري سمجھ آوے۔ ایس نشانے نوں پورا کرن لئی کنجاہی صاحب نے اک اک لفظ اُتے ڈونگھا وچار کیتا اے تفسیراں پڑتالیاں نیں تے کجھ بچھے کھٹکے معنیاں نوں تریڑدیاں اصل گل ساہنے لیاندی اے۔ اجیہے لفظاں دوالے اوہناں نے کمان وی چھک دتی اے تے کھٹکے دے انت تے دتے نتارے وچ کارن وی دس دتا اے۔

التھے دی بولی ایڈی بھرویں تے ڈھکویں اے جو گل سمجھن دے نال بندہ جس

مانیوں باجھ نہیں رہ سکدا۔ پورا اُلٹھا ای تال وچ اے حالاں مکھ بولاں وچ کیدھرے
دی اُلٹھا کار نے اُلٹھے دے شاعری وچ ہووَن دی گل نہیں کیتی۔

مکھ بول، اشاریاں تے نتاریاں راہیں شریف کنجاہی ہوراں نے ایس سٹلکے نوں علم
دی اجسی پان چاڑھی اے کے پڑھاک نوں اک اک گل دا بھرواں چانن ہو جاندا
اے۔

ایڈے سوہنے تے سُتھرے آہر دی اسیں شریف کنجاہی ہوراں تے چھپواک
ادارے نوں رج کے ودھائی دیندے ہاں تے پڑھاکاں نوں ہتھ بنھ کے صلاح دیندے
ہاں ہی ساریاں دے گھراں وچ پنج سورہ پنجابی سربر ہونا چاہیدائے۔

کتاب: راتاں ہوئیاں وڈیاں

لکھیار: اقبال قیصر

ٹل: ۳۰ روپیے

ملن دا پتہ: روپل پہلی کیشنر، امیر روڈ، بلال گنج، لہور

”راتاں ہوئیاں وڈیاں“ پاکستان وچ پنجابی دی پہلی روزانہ اخبار جمن دے حیاتی
دیہاڑیاں اُتے لکھی گئی اے۔ پنجابی پاکستانی لوک دسوں دے اک بہوں وڈے حصے دی
ماں بولی اے۔ پر پاکستان دی کیہ وڈی تے کیہ نکلی کسے سرکار ولوں وی کدیں ایس
پچھے دینہ ورگے سچ نوں نہیں منیا گیا۔

پنجاب دے سکولاں وچ ساری مڈھلی پڑھائی لکھائی او بھڑ بولی راہیں ہوندی اے۔
کالجاں یونیورسٹیاں وچ اک دی تھاں دو او بھڑ بولیاں پردھان نیں۔ اخباراں رسالیاں
تے کتاباں اتے او بھڑ بولیاں دا پورا اے۔ ریڈیو ٹیلیویژن دن پر رات کناں اکھاں
راہیں لوکاں دے دلاں وچ او بھڑ بولیاں تے او بھڑ رہتلاں دا آور بٹھاؤن تے جُٹے
رہندے نیں۔

پنجابی نال آپنی جمن بھوئیں تے ہوندے اے۔ اس دھروہ نوں دیکھدیاں پنجابی
پاریاں نے ہر سے کھپ پائی اے تے سرکار نوں اکھاں توں پٹی لاہون لئی ونگاریا

اے۔ پر سرکار نے وی جیویں آٹے دا شیشہ بٹیا رہن دی سوئہ کھاہدی ہوئی اے۔
 او بھڑ بولیاں دے موہ وچ موندڑے موندہ سٹی سرکار نے ایس سارے ویلے وچ پنجابی
 پیاریاں دیاں اکھاں ضرور چھایاں نیں پنجابی دے ودھارے لئی کوئی ڈھکواں کم کر کے
 نہیں دکھایا۔ ججن اخبار سرکار دے ایس ڈیسٹھ پٹے نوں ویکھدیاں ای چالو کیتی گئی
 سی۔ چوتھہ ورقیاں دی ایہہ اخبار کالے دھن تے کسی اخبارچیاں توں بنا چالو ہوئی
 تے ویکھدیاں ویکھدیاں مایا موہ دیاں ماریاں او بھڑ اخباراں دے بھاء دی مصیبت بن
 گئی۔ پنجاب دی لوک وسوں نے ایس اخبار نوں اکھیں نال لایا تے ہانہ وچ بٹھایا۔

بس ایہو گل ماڑی سی۔ حاکماں تے پنجاب دے مایا پال میلاں نوں ایہدے توں
 دھڑکا لگن لگ پیا۔ اک اخبار نوں چلدا رہن لئی مایا دی لوڑ تاں ہوندی ای اے
 تے ایہہ مایا آوندی اے اشتہاراں توں۔ پر لوک وسوں دا کچھ کردی اخبار ”ججن“ نوں
 اشتہار دے کے ایس تھوڑ نوں کیوں پورا کیتا جاندا۔ آپنی سیاست نوں لشکان لئی
 پنجاب دا ناں تے ورتیا جا سکدا سی۔ ایس ناں دی ورتوں کر کے پنجاب وچ سرکار تے
 بنائی جا سکدی سی پر پنجابی وی اکو اک روزانہ اخبار نوں اشتہار دے کے چالو نہیں سی
 رکھیا جا سکدا۔ اتلی سرکار پنجاب سرکار دے پنجابی ازم نوں کوڑا تے آکھدی سی پر
 پنجاب دے لوک ازم دی اوہ وی نہ بھائیوال بنی۔ اتلی ہیسٹھل پدھرا تے موجاں
 اڈاندی دفتر شاہی نوں ججن دا ڈاڈا سول سی۔ ایہناں کالے صاحبان نے وی ججن نوں
 بڈا حق دین لئی غیرت دی چونڈھی نہ کھاہدی۔ اوڑک ججن دی بیڑی کپرات آگئی۔
 آہریاں تے اڈمیاں نے سردا بچدا ہرٹل لا ویکھیا پر ججن نوں کوئی نہ بوہڑیا۔ ایہناں
 نہ بوہڑن والیاں وچ اوہ وی سن جیڑے آپنے آپ نوں نسلی پنجابی آکھدے نہیں سن
 مھکدے اوہ وی سن جیہناں دے ہتھاں وچ ورھیاں بدھی پنجابی دا جھنڈا چکن پاروں
 چندیاں پے گیاں ہوئیاں سن۔ انت بن تنخواہوں کم کرن والے کامیاں دے رت
 مڑھکے نال چھدی ایہہ اخبار گھٹ ودھ دو ورھے چل کے ہنوکیاں ہاداں تے اتھرواں
 نال پوری ہو گئی۔ آپنی تھوڑی جینی حیاتی وچ ایس اخبار نے پنجابی بولی دے سوال نوں
 تے جیڑے اگے ودھایا سو ودھایا ایس سارے ویلے وچ ایہنے پنجاب لوک بولی دے
 کوڑے دروہیاں دے موندھاں توں وی پلا چھک دتا۔ ایہنے لوکاں نوں دس دتا ہی جے
 تیس اپناں پیڑاں تے دکھ سانجھے کرنے چاہوندے او تاں تہانوں ہورناں دیاں اوہلاں

نہیں تکیٹیاں چاہیدیاں آپنی رت دا آپ ای چڑھاوا چاڑھنا چاہیدا اے۔
 ”راتاں ہوئیاں وڈیاں“ ججن دے اک آہری دی لکھی ہوئی کتاب اے تے
 ایہنوں لکھن وچ ہڈ ورتی دا رنگ چوکھا اگھڑواں وکھالی دیندا اے۔ لکھیار نے پاکستان
 وچ پنجابی دے سوال نوں اپنے ڈھنگ نال ویکھدیاں پنجابی خبرکاری دا پچھو کڑا لیکیا
 اے۔ ایہدے وچ اوہنے پاکستان توں پہلاں تے مگروں لہندے پنجابوں چھپن والے
 پنجابی رسالیاں دے نانواں دا ویروا کردیاں پارلے پنجاب تے دنیا دے ہور ملکاں توں
 نکلدے پنجابی اخبار رسالیاں دی وی دس پائی اے۔ ایس سارے ویروے وچوں لکھیار
 دا پنجابی نال پیار تے اگھڑوا اے پر ایس پیار وچ اجے کجھ کئی رڑکدی اے، رڑکئی
 چاہیدی وی اے۔ پنجابی نال چراں بدھی دھروہ نے ساڈے توں نرول پیار دی جاچ وی
 تاں کھس لئی ہوئی اے۔ ایس کرکے جتھے ساڈا پیار ہوندا اے اوتھے ساڈا روہ وی
 ہوندا اے۔ پھیر وی سہانوں جتھوں تیکر ہو سکے روہ دی تھاں سرت نوں کمانا چاہیدا
 اے تے جیہری کوئی کنجھل وی ہووے اوہنوں روہ نال نہیں سگوں سرت نال کھولن
 دی واہ لاوئی چاہیدی اے۔ ایس حصے وچ لکھیار توں دو موٹیاں بھلاں ہوئیاں نیں
 جینہاں ول اشارت کرنا چوکھا ضروری اے اک تے ایسہ بی لکھیار نے لکھیا اے
 پاکستانی سرکار ولوں مجلس شاہ حسین اتے باندھ لائی گئی تے دوجی ایسہ بی پاکستان توں
 پہلاں لہوروں چھپن والے پنجابی پرچے پنچ دریا دے ایڈیٹر موہن سنگھ دیوانہ سن۔ ایسہ
 دونویں گلاں ٹھیک نہیں۔

سرکار ولوں مجلس شاہ حسین اتے باندھ نہیں سی لائی گئی، سگوں اوہ پنجابی مجلس
 سی جیہدے اتے باندھ لگی سی۔ انجے ای پنچ دریا دے ایڈیٹر موہن سنگھ ساوے پتر سن
 موہن سنگھ دیوانہ نہیں۔

”راتاں ہوئیاں وڈیاں“ دے اگلے باب اوس گھول بارے دسدے نیں جیہڑ
 کامیاں تے آہریاں نے ”ججن“ نوں چالو رکھن لئی ریکتا۔ ایسہ گھول کوئی سوکھا گھول
 نہیں سی۔ ایہدے وچ کامیاں نے بہوں کشت کٹے تے سی نہ کیتی۔ کوئی اک کاما
 پچھانتہ ہڈا سی تے دو ہور نویں کالمے اوہدی تھاں مل لیندے سن۔ سچی گل اے بی
 ”ججن“ رجنا چر وی چھپی ایہناں کامیاں دے سرڑ پاروں ای چھپی۔

کتاب وچ جتھے کئیں تھوڑاں دکھالی دیندیاں نیں اوتھے ایسہ تھوڑی بہوں
 رڈکدی اے بی لکھیار نے ججن تے دوجیاں اخباراں دا خبراں تے لکھتاں دے کچھ
 توں کوئی متارا نہیں رکتا۔ ایہو جاپدا اے جیویں لکھیار نے کتاب لکھدیاں کاہلی توں
 چوکھا کم لیا اے۔ ججن دے سارے کچھ اکھیڑکے دکھاوَن لئی سبج سبھا دی ورتوں
 نہیں کیتی۔

گھاٹیاں کسراں دے ہونڈیاں وی اسیں راتاں ہوئیاں وڈیاں نوں جی آیاں
 آکھدے ہاں تے ایہنوں پاکستان دی پہلی روزانہ پنجابی اخبار دا کسے حد تیکر ریکارڈ
 مندے ہاں۔

م-ث

کتاب: پائی وچ مدھائی

لکھیار: عیر ابوذری

چھپواک: بزم فروغ ثقافت اسلام آباد

مُل: 100 روپیہ

سچ چُچھوتے بابے عیر ہوراں دی شاعری ابوذر غفاری دی وچار دھارا دے بہوں
 نیڑے اے۔ تھلویں میل دے ماڑے تے پٹے لوکاں دی حیاتی دیاں اوکڑاں،
 سدھراں تے سفنیاں بارے اوہناں دا وچار نرا ہاسا بکھیڑای نہیں سگوں سوچن والیاں
 لئی اک وڈا سوال وی اے۔ فیصل آباد ملاں تے کرخانیاں دا شہر اے جتھے اُتلے میل
 دے سیٹھاں دا تھلویں میل دے کامیاں نال پڑ بجھا ہویا اے۔ بابے ہوراں دی شاعری
 وچ تھلویں میل دی جماتی بھوں اگھر کے ساہنے آوندی اے۔ اوہ ہاسے مخول وچ
 آپنے سٹیزاں نوں نال رلا کے کدیں اُتلے میل نال نکریندے نیں تے کدیں آپنے
 پالٹار نال۔ اونہاں نوں پک اے جے اوہ وسیب دی بے ڈھنگی چلت نوں راہے پاوَن
 دی شکتی نہیں رکھدے۔ پر ایسہ جائدیاں ہوئیاں وی اوہ پائی وچ مدھائی پائی بیٹھے نیں۔
 رب وانگوں آس دے بوٹے نوں آپنی شاعری دا وتر دے کے ہریاں بھریاں رکھن دا

جتن پئے کردے نیں۔ کتے کتے تے انج جا پدا اے جیویں استاد دامن جیوندے جی
بابے ہوراں دیاں نظماں وچوں بول رہے ہوں۔

اونہاں دیاں شعراں وچ ناں تے تے دی کڑتن اے تے ناں ای کھنڈ دی
مٹھاس۔ اوہ نم دی نمبولیاں دا سواد اپنی سریلی شاعری وچ گھولی بیٹھے نیں۔ مٹھا کوڑا
رلیا ملیا۔
کجھ کلیاں پیش نیں:

عیداں ہوں یا شب راتاں سانوں کیہ
چھڈو جی ایسہ گلاں باتاں سانوں کیہ

وعظاں کسراں اثر کرن
عمل نہیں علماواں وچ
پت نون دودھ دیندیاں نہیں
ممتا نہیں مہن مانواں وچ
رب وی گھریا ہویا اے
دنیا دیاں خداواں وچ

قائد اعظم بارے لکھی نظم دا اک شعراے:

شیشیاں وچ مڑھایا ہو یائے بابا تیری مورت نون
دفتران وچ سجایا ہو یائے بابا تیری مورت نون

ساڈے پنڈ چ بارش ہوئی
کچا کوٹھا رہیا نہ کوئی

روزی دا سوال کر حل رب جی
ہور نہ نیانے ہن گھل رب جی

کتاب دی لکھائی چھپائی من موہنی اے۔ مکھ ورق پنج رنگا اے۔ اک سو چھتالی
صفحیاں دی ایس کتاب دا امل سو روپیئے بزار دے حساب نال چوکھا نہیں۔

اکھیاں لگیاں ڈاہڈی جاء
عشق دیوانی میں کیتیاں!
لگی جیہناں نوں سے ای جانن،
خبر لوکاں نوں ناء
عالم وچ پیاہل حسن دا،
جلوہ جاء بجاء
درد آپیں دی اور نہ کائی،
باجھوں درس دواء
سچل سائیں سبھ وچ وسدا،
لوکاں کل نہ کاء!

سچل سرمست

چٹھی سبھاں دی

ڈاکٹر آصف محمود، لہور

پرچہ ا۔ نکلیں وی چر کا ای پھپھا، پر چلو چر وا تے ایڈا کوئی دکھ نہیں ہوندا۔ کالجے چھیک تاں اوووں پینڈی اے جدوں کوئی لکھت اجیسی پھپدی اے جیہڑی ایس پرچے وچ چھپن والیاں لکھتاں وی عام پدھرتوں ہولی جاپے۔

میںوں آپنی سمجھ سرت تے کوئی مان تاں نہیں پر کجھ مہینیاں توں میںوں ماں بولی وچ چھپن والیاں نظماں اکو میل دیاں نہیں لگدیاں۔ سگوں ہولی ہولی کر کے میرے حساب نال چوکھیاں نظماں اجیہیاں آون گلیاں نیں جیہڑیاں ایڈے دانے سجا دے پرچے دے منہ تے ای نہیں آوندیاں۔ پر ایسہ میری آپنی سمجھ دا کوئی وگاڑ وی ہو سکدائے۔ تہاڈے نال ایس آس تے گل سا بچھی کرن لگاں پئی جے میں غلط ہاں تے میںوں ای کوئی مت چا دیو۔

میںوں تے انج لگدائے پئی ادب وچ ویکھن نوں تے بھاویں بستر دا سچ تے آکھی جاندی گل، دونوں ای آپنی آپنی تھاویں لوڑیندیاں نیں، پر ادب اصل وچ آپنی تکنیک یاں بستر دے سچ نال نہیں، آکھی گئی گل راہیں ای اپنا سپن دکھالدا تے ایسے ای سپن دے مان نال گولیا جاڈا اے۔

بندہ ایس دنیا آتے دو طرحاں دا جیون جالدا اے۔ اک اوہ جیہڑا ڈھنگ ویہارنے رمتھیا ہویا اے تے اک اوہ جیہڑا ویہار توں لک کے اپنے ای اندرو اندریں بھوگیا جاڈا اے۔ بندیاں دی گل بات دیاں وی ایسے ای طرحاں دو پدھراں ہوندیاں نیں۔ اک عام ویہاری گل بات دی تے دوجی ویہار توں موکلے بندے دے اندر وگدے جیون دی۔ پہلی پدھر بول چال دی تے دوجی کلا دی ہوندی اے۔ ویہار کیڈا وی موکلا ہو جائے۔ اوہ بندے دے جیون تے ہودن دے پورے پھار نوں اپنے اندر ول کے نہیں رکھ سکدا۔ ایسے کر کے ویہاری بول چال لئی ورتیندے لفظ تے اوہناں نوں ورتن دا ویہاری ڈھنگ وی بندے دے اندر رکدے ایلاں ساہویں سکھنا ہوندا اے۔ کلا کار جدوں اپنے اندر لے جیون نوں دوجیاں نال سانجھا کرن دا چارا ماردا اے تے اوہنوں بے ارتھ لفظاں دے پائنگے اپنے ادم نال پورے کرنے پیندے نیں۔

ایہی ادب وچ تکنیک تے بنتر دا سچ اے۔ گل سانجھی ہو جائے تے ایس توں اگے دا ہار شکار رزا گل دے پیتلے پن تے اچھاڑ چاڑھن والی بات اے۔ جے کلا اندر آکھی گئی گل ای ویہاری جیون توں موکلی نہ ہووے تے اوہ بھاویں کیڈے وی سچ نال آکھی جاوے، اوہ کلا نہیں ہو سکدی۔

گل بات ویہاری ہووے جاں کلا دی، اوہدا مل تے اوہی ای پاوٹا اے جس نال اوہنے سانجھیاں ہونٹا اے۔ جے گل دا سٹن والے نال سانجھ دا ساٹکا ای نہ بنے تے کاہنوں کسے اوہدے لئی آپنا وقت ونبھانا اے۔ ایسے کر کے اُج توڑی جیہری وی کلا نوں دُونیا وڈی کلا آکھیا اوہدا ست سانجھ اُسارن دی سبک سی۔ اُج وی جیہری گل سانجھ دی نہیں، اوہ صرف وکھریویں دی ای ہو سکدی اے تے جدوں گل کرن والا آپ ای وکھرا ہو تے، اوہدے نال جاں اوہدی آکھی گل نال دوجیاں نوں کیسہ واسطہ؟؟

میںوں تے اُج لگدا اے پئی بندے دے ویہاری جیون تے سانجھ دا اے۔ ویہار اُسردا ای وکھریویں دی نیہ اتے اے تے ویہار توں وکھرے اپنے کسے ہوون دی سیہان ای سانجھ تے پیار دیاں سانگیاں وچوں بھدی اے۔ جس دل وچ پیار دا پھل نہیں کھڑا اوہدا جے ویہار توں کوئی وکھرپ ہووے وی تاں اوہ ویہاری ورتارے نال بدھیاں آپنیاں آساں توں مجبور اپنے ایس وکھریویں نوں مکاؤن دے آہروچ ای سِپک جاندا اے۔

آپنے آل دوالے وسدیاں لوکاں تے شیواں وچوں کمائے ہوئے اپنے جیون نوں کلا راہیں سانجھیاں کردیاں جدوں کوئی کلا کار عام خلقت دے دلاں وچ لکے سانجھاں سانگیاں دے اُلیلاں نوں جا چو بھڑ دیندا اے تے خلقت نال اوہدی سانجھ اپنے آپ بن کھلوندی اے۔ دوہاں وچکار رشتہ ہوندا اے اک گل نوں اکو ای ڈھنگ نال ویکھن دا۔ پر ایس طرحاں ڈھین والا عجت مراتبہ عام ویہاری بندے دی وی سک بن جاندا اے ویہار وچ تے کسے دا جو وی مراتبہ اے اوہ ہے ای اوہدے دوجیاں نالوں وکھریویں پاروں، ایس لئی ویہاری بندے نوں کلا کار نال لوکائی دے پیار وچ سانجھ دا رشتہ وسدا ای نہیں۔ اوہ کلا کار دی کلا دے روح نوں نہیں اوہدی کلا دے روپ نوں مراتبہ دی وجہ من لیندا اے۔ جیہنوں کلا دست نہ دے اوہنوں تے تکنیک تے بنتر دا دل ای سمجھ وچ آسکدا اے تے ایسے نوں لے کے اوہ نام نامٹا کھٹن لئی

کلا دے پڑ وچ آ لندا اے۔ جیہناں لوکاں وچ شوق لوکاں توں دکھریاں ہو کے مراتبہ کھٹن دا ہووے، اوہ سانجھ دیاں گلاں لالچے کر کے ہر اوہ ول ورتدے نیں جیہرا اوہناں نوں خلقت توں دکھرا کر کے دے پئی ”ویکھو جو میں کر سکداں اوہ تیس نہیں کر سکدے۔“ ایسے چکر وچ اوپری بولی ورتن توں لے کے نو یکلیاں تشبیہاں تے ون سونیاں وزناں تے لفظاں دیاں وٹڈاں دے سارے ہتھیار ورتے جاوندے نیں ایہو جیسے لوک جدوں کلا دے پڑ وچ لندا نیں تے کلا وی اوہی بھالدے نیں، جس وچ ایہو جیہاں کہنیاں شگھاراں جوگی ودھ توں ودھ گنجائش لہجے۔ تے ایہہ گنجائش بھدی اے ا۔ نہاں نوں شاعری تے چتر کلا وچ۔

گل بڑی لمک گئی اے۔ ایس لئی حکمدی انج اے پئی جے تہانوں میرے نال اتفاق اے تے ہتھ بدھی عرضوئی جے، سانوں ایہو جیسے کلا کاراں توں بچاؤ۔

یوسف نبی دا بودیاں دا اک بلی سی۔ اوہ کنعان توں مصر آیا۔ یوسف نال ملیا تے اوہناں پچھیا، کیہ ڈھویا لیا یا ایس؟ اوہنے ولدا دتا، مینوں تہاڈے جوڑ دی کوئی وی شے نہیں لہجی ایس کر کے تہاڈے لئی میں تہانوں ای لے کے آیاں ایہہ آکھ کے اوہنے یوسف دے ساہنے اک شیشہ دھر دتا۔

چیت

چیت چمن وچ کونلاں
کو کو کرن پکار
میں سن سن جھرمڑ مر رہی
کب گھر آوے یار

ہُن کیہ کراں جو آیا چیت
بن ٹھن پھول رہے سبھ کھیت
ویندے اپنا انت نہ بھیت
ساڈی ہار ساڈی جیت
ہُن میں ہاریاں

ہُن میں ہاریا اپنا آپ
تساڈا عشق اساڈا کھاپ
تیرے نیونہہ دا سوکھا تاپ
بُلھا شوہ کیہ لایا پاپ
کارے ہاریاں

آپ خریدو
 بچناں بیلیاں وی نذر کرو

چنگیاں کتاباں

۸ روپے	نجم حسین سید	شاعری	کافیاں
۸ روپے	"	"	رت اے کم
۱۲ روپے	"	ڈرامہ	بھل دارالحا
۱۰ روپے	"	"	تنت لہور
"	"	"	ہازد پھل
۱۸ روپے	"	پرکھ پرچول	ساراں
۱۲ روپے	"	"	سچ سدا ابادی کرنا
۱۵۰ روپے	"	"	اکتہ کہانی
۲۵ روپے	"	"	ری کرنٹ پیئرز (انگریزی)
۱۰ روپے	مشتاق صوفی	شاعری	مٹی داماس
۱۰ روپے	پارو	لوک گاؤں	پارچنانہوں
۵ روپے	ناصر بلوچ	شاعری	پتاں دے سد
۱۰ روپے	غلام حسین ساجد	"	دنیا پھرے غمازی
۲۰ روپے	مظہر ترمذی	"	جاگ داسفنا
۲۰ روپے	نادر علی	"	بول جھوٹے تے سچے
۲۰ روپے	مقصود ثاقب	کہانیاں	کہانیاں

ادم پبلشرز

فلیٹ ۲، علی آرکیڈ، ۱۴۴ مون مارکیٹ گلشن راوی لہور

February, March 1992

Monthly "Maan Boli"

Regd. No. L. 9104

Flat No. 2, Ali Arcade 14-Moon Market, Guslahan Ravi Lahore.

مہینہ وار "ماں بولی"
پنجابی بولی تے اوہ
دے ودھارے دا
جتن اے۔
تسیں آپنے اشتہاراں
راہیں ایہنوں گکڑا تے
بھرپور بنا سکدے او۔

اشتہار خانہ

مہینہ وار ماں بولی

فلیٹ نمبر ۲ علی آرکیڈ، مون مارکیٹ

گلشن راوی - لہور

عمل ۱۰ روپیے